

Święta Barbara
w wierze, pobożności, teologii
i sztuce – dawniej i dziś
Perspektywa uniwersalna
i regionalna

Redakcja:

Ewelina M. Mączka,
Sylwia Mikołajczak,
Maria Piechocka-Kłós

Olsztyn 2023

Święta Barbara w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś
Perspektywa uniwersalna i regionalna

Redakcja:

Ewelina Marta MAĆZKA,
Sylwia MIKOŁAJCZAK,
Maria PIECHOCKA-KŁOS

Recenzent:

prof. dr hab. Jarosław Różański OMI

Projekt okładki:

Agnieszka Szulc

Na okładce:

Święta Barbara, Juliusz Makarewicz(1854-1936)

Źródło: Biblioteka Narodowa
Sygnatura R.18095/I

Copyright by: Wydział Teologii UWM w Olsztynie

ISBN: 978-83-64129-72-8

Wydział Teologii

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
11-041 Olsztyn, ul. Kardynała Stanisława Hozjusza 15
Tel. 89 523 89 46, 89 523 91 20; fax. 89 523 80 07
www.uwm.edu.pl/wt

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
-----------------	---

ŚWIĘTA BARBARA W PATROCINIACH

Ewa Czaplicka – <i>Cerkiew prawosławna pw. św. Barbary w Milejczycach na Podlasiu</i>	9
Maria Piechocka-Kłos – <i>Kościół pod wezwaniem Świętej Barbary w Polsce . . .</i>	25

ŚWIĘTA BARBARA W MUZYCE

Zenona Rondomańska – <i>Święta Barbara w pieśniach dawnych i współczesnych . .</i>	39
Sławomir Ropiak – <i>Święta Barbara, Perła Jezusowa – przykład ewolucji w teologii śpiewanej</i>	73

ŚWIĘTA BARBARA W KULCIE, TEOLOGII I POBOŻNOŚCI

Marek Karczewski – <i>Kult św. Barbary w państwie zakonu krzyżackiego w XIII–XV w. Zarys problematyki</i>	93
Sylwia Mikołajczak – <i>Kult Świętej Barbary na Śląsku w tradycji ludowej</i>	107
Katarzyna Parzych-Blakiewicz – <i>Święta Barbara wśród Czternastu Świętych Wspomożycieli</i>	117
Ewelina M. Maczka – <i>Kult santeria – reinterpretacja postaci Świętej Barbary .</i>	133

WSTĘP

Klasyczne rozumienie terminu dojrzałego człowieka, to „stawanie się kimś coraz bardziej podobnym do Boga [...] Nikt z nas nie został bowiem stworzony na swoje własne podobieństwo czy na podobieństwo innych ludzi, lecz na podobieństwo Stwórcy”¹. Św. Paweł w *Liście do Galatów* podkreślał, że „teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20). Świętość to wartość, która w ujęciu teologicznym „jest stanem egzystencjalnym osoby, wskazującym na jej jakość ontyczną i moralną”². Co więcej, Marek Drzewiecki wskazuje, że „świętość to wchodzenie na drogę rozwoju bez końca, gdyż w żadnej fazie życia nie jesteśmy aż tak bardzo podobni do Boga, żebyśmy nie mogli stawać się jeszcze bardziej do Niego podobnymi w miłości, mądrości, wolności i radości dzieci Bożych”³.

Święta Barbara jawi się jako przykład świętej Kościoła niepodzielnego, ukazująca prawdę i piękno zawarte w Ewangeli. Należy do szlachetnego grona Czternastu Świętych Wspomożycieli wiernych. Razem ze św. Katarzyną i św. Małgorzatą tworzy grupę „Trzech Świętych Dziewic”⁴. Historię jej życia, współczesny wierny zna z przekazów średniowiecznych. Święta zginęła śmiercią męczeńską. Należy do grona męczenników Kościoła katolickiego pierwszych wieków. Św. Barbara jest patronką dobrej śmierci, Wierni wierzą, że przychodzi z pomocą szczególnie, tym, którzy są zagrożeni nagłym i niespodziewanym zgonem. Jest również patronką zawodów, które wiążą się z ryzykiem: górników, hutników, marynarzy, rybaków, żołnierzy czy kamieniarzy. Niemniej każdy wierny może się zwrócić do Świętej z prośbą o wstawiennictwo przed Bogiem dotyczące szczęśliwej śmierci. Wspomnienie

¹ M. Dziewiecki, *Świętość, czyli najpiękniejsza normalność*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://www.czasopismokatecheza.pl/artukul/swietosc-czyli-najpiekniejsza-normalnosc>>.

² K. Parzych-Blakiewicz, *Facebookowy wizerunek świętego*, „Przegląd Religioznawczy” 2020, nr 1, s. 37.

³ M. Dziewiecki, *Świętość, czyli najpiękniejsza normalność*.

⁴ V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, przeł. P. Tkaczyk R. Zajączkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2002, s. 55–56.

liturgiczne Świętej przypada na dzień 4 grudnia. W codziennym języku funkcjonują też przysłowia o Świętej: *Jak Barbórka po wodzie, Święta po lodzie; Na świętą Barbarę mróz, to na zimę wóz czy Na Barbarę miękko, szykuj sanie prędko.*

Książka zatytułowana *Święta Barbara w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna* stanowi trzynastą pozycję w serii poświęconej Świętym. Niniejsza publikacja jest efektem dyskusji interdyscyplinarnej, która tworzy trzon badań hagiologicznych prowadzonych na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W książce zawarto 8 rozdziałów, których tematyka dotyczy św. Barbary w ujęciu muzykologicznym, teologicznym, historycznym i kulturowym, wobec czego charakter poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowany pod względem metodologicznym.

Poszczególne rozdziały uporządkowano w trzech częściach. W pierwszej z nich znajdują się opracowania podejmujące tematykę patrociniów św. Barbary. Ukazano cerkiew prawosławną pw. św. Barbary w Milejczycach na Podlasiu (Ewa Czaplicka) oraz kościół (w tym kaplicę) rzymskokatolickie pod wezwaniem Świętej Barbary w Polsce (Maria Piechocka-Kłós). W drugiej części zostały zebrane wypowiedzi dotyczące kultu świętej w muzyce. Umieszczono pieśni dawne i współczesne poświęcone Świętej (Zenona Rondonańska), a także ewolucję teologii śpiewanej w pieśni *Barbara święta, Perła Jezusowa* (Sławomir Ropiak). W ostatniej części przedstawiono kult św. Barbary w państwie zakonu krzyżackiego w XIII–XV w. (Marek Karczewski), a także na Śląsku w tradycji ludowej (Sylwia Mikołajczak). Następnie ukazano św. Barbarę wśród Czternastu Świętych Wspomożycieli (Katarzyna Parzych-Blakiewicz), jak również dokonano reinterpretacji postaci Świętej w kulcie santerii (Ewelina M. Mączka).

Z lektury niniejszej publikacji wynika, że św. Barbara należy do grona popularnych świętych. Pragniemy nadmienić, iż przedstawiona tematyka w poszczególnych rozdziałach, nie jest kompleksowym wizerunkiem postaci Świętej Barbary, ale wskazuje na jej aktualność.

Ewelina M. Mączka
Sylwia Mikołajczak
Maria Piechocka-Kłós

ŚWIĘTA BARBARA W PATROCINIACH

Ewa Czaplicka

dr

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8777-4946>

CERKIEW PRAWOSŁAWNA PW. ŚW. BARBARY W MILEJCZYCACH NA PODLASIU

Streszczenie: Cerkiew prawosławna w Milejczycach od początku swego istnienia, tj. od XVI wieku do dziś związana jest z kultem św. Barbary. Patronka świątyni uwieczniona jest choćby na ikonie z XVII wieku w barokowym ikonostasie, czy na feretronie z ok. połowy XVIII wieku. Ale chyba najcenniejszym nabytkiem jest sama relikwia Świętej pozyskana w 2015 roku, zajmując w świątyni zaszczytne miejsce w głównym ikonostasie. Cerkiew, jak i miejscowość była świadkiem burzliwych dziejów wschodnich terenów Rzeczypospolitej. Dostrzega się tu ślady wielu przeobrażeń nie tylko społecznych, politycznych czy wyznaniowych, które miały również znaczny wpływ na milejczyckie świątynie i życie religijne parafian różnych wyznań. W publikacji, w celu pełniejszego nakreślenia tematu przywołano także kwestię dotyczącą kultu świętych w tradycji Kościoła prawosławnego, krótką historię Milejczyc oraz samej cerkwi.

Słowa kluczowe: św. Barbara, Milejczyce, cerkiew prawosławna, kult świętych, prawosławie.

Kult świętych w tradycji Kościoła prawosławnego

Gdy myślimy o świętych postaciach w dziejach ludzkości, zapewne zadajemy sobie liczne pytania: kim oni są?, jakie było ich życie, które doprowadziło do stanu świętości?, co stanowi wyznacznik świętości człowieka? Niewątpliwie są to dość trudne dociekania i nie zawsze znajdujemy zadawalające nas odpowiedzi. W swych rozważaniach można oprzeć się na wyjaśnieniu zagadnienia świętości, jakie dostarcza nam Pismo Święte lub definicje, którą podają różne słowniki. Zatem „świętość w znaczeniu absolutnym jest wyłącznym przymiotem Boga. Oznacza Jego wielkość, majestat, transcendencję. Utożsamia się często z Jego chwałą. Tak rozumiana świętość jest niedostępna człowiekowi. Dlatego Biblia uczy, że tylko Bóg jest święty. Święty – to jakby imię

własne Boga, który określa się »Ja – Święty« (Oz 11,9; por. J 117,11; 1P 1, 15)¹.

Karty Nowego Testamentu rzadziej odnoszą się do idei świętości Boga, jednak wszędzie tam, gdzie można ją dostrzec jest tożsama z ujęciem w tradycji starotestamentalnej. Ten tytuł odnoszony do JHWH jest przeniesiony na osobę Syna Bożego z uwagi na Jego pochodzenie, a także w kontekście zbawczej męki i śmierci Jezusa. Świętość odnosi się także do Ducha Bożego, gdzie w tradycji nowotestamentalnej określany jest Duchem Świętym (por. Mt 1,18; 3,11; Łk 1,15; 4,1; 10,21; Dz 1,2, 2,4; 4,8)². Lecz kogo można nazwać świętym? Zapewne ważnym kryterium świętości stanowi wiara człowieka w Chrystusa. W swoim ziemskim życiu, jak przekonuje Kościół, ich wiara pozwalała na heroiczną postawę i działanie, zaś po śmierci należą do grona zbawionych, skutecznie wstawiając się u Boga za żyjącymi.

Nietrudno zauważyć, iż tradycja oddawania czci osobom uznanym za święte jest bardzo starym przekazem Kościoła, którego początki sięgają czasów apostoelskich. Święci zajmują istotne miejsce nie tylko w samej historii Kościoła, lecz jego ikonografii, hymnografii czy pobożności prawosławia. Dla wiernych prawosławnych są oni orędownikami oraz opiekunami w niebie³. Arcybiskup Hilarion (Alfiejew) użył sformułowania, iż są oni wręcz niebiańskimi przyjaciółmi każdego człowieka⁴. Należy jednak pamiętać, iż kult (gr. *latreia*) oddawany Bogu w Kościele prawosławnym jest zasadniczo różny od czci (gr. *time*) oddawanej tym, którzy zostali obdarzeni wyjątkową godnością. Nade wszystko „wychwalając duchowe zmagania i zwycięstwa świętych, Cerkiew sławi w samej rzeczy zbawcze dzieło samego Boga”⁵.

Rozważania dotyczące kultu świętych muszą znaleźć swój początek w prawosławnej nauce o przeobstwieńiu. Termin ten jest jednym z zasadniczych pojęć nauki chrześcijańskiej oraz precyzuje sedno świętości, jako spójnego zjednoczenia się z Bogiem⁶. Zatem osiągnięcie przez człowieka tego stanu w Kościele może urzeczywistnić się wskutek jego uczestnictwu w świętości samego Boga. Co więcej, ta sama świętość

¹ J. Kudasiewicz, J. Ihatowicz, *Świętość*, w: A. Zuberbier (red.), *Słownik Teologiczny*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 1998, s. 583.

² Por. J. Kudasiewicz, J. Inhatowicz, *Świętość*, s. 584.

³ Por. S. Bułgakow, *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła prawosławnego*, przeł. H. Paprocki, Orthdruk, Białystok–Warszawa 1992, s. 135.

⁴ Ihumen Hilarion (Aufiejew), *Misterium wiary*, przeł. J. Charkiewicz, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2009, s. 147.

⁵ Arcybiskup Paweł, *Nasza wiara*, przeł. A. Kempfi, Białystok 1987, s. 25.

⁶ Por. A. Osipow, *O świętości w prawosławiu*, „Cerkiewny Wiestnik” 2010, nr 1, s. 14.

jest tym darem, który człowiek otrzymuje od Boga poprzez Ducha Świętego. Stąd też koniecznym jest osiągnięcie stanu łaski, by nastąpiło współdziałanie na płaszczyźnie: człowiek – Bóg, przy duchowym zaangażowaniu człowieka. Jednocześnie niezbędna jest jego aktywna wiara i miłość, by w pełni realizować w sobie podobieństwo na obraz Stwórcy. Dostąpienie przez świętego tej świętości, nie jest „sukcesem” samego człowieka, lecz działaniem Bożej łaski oraz objawieniem Jego planu⁷.

Prawosławny teolog, prof. Aleksy Osipow analizując kwestię świętości w Kościele wschodnim, wskazuje na dwa aspekty tego terminu: negatywny i pozytywny. Według niego, wymiar negatywny świętości odnosi się do negowania grzechu oraz obcości względem niego. Zaś ujęcie pozytywne dotyczy nie tyle moralnej doskonałości, co bardziej uczestnictwa człowieka w boskich energiach. Jednakże nie ulega wątpliwości, że świętość jest niezwykłą siłą, potrafiącą zmienić wszystko, tj. człowieka oraz cały świat, zaś Boża łaska przenika na innych, dokonując przemiany w ludzkich sercach⁸.

Kościół w oparciu o Pismo św. wierzy, że święci wciąż żyją, ponieważ Bóg „nie jest Bogiem umarłych, lecz żywych” (Mk 12, 27). Pozbawiając się tej bliskiej i żywej relacji z nimi, człowiek pozbawia się tej możliwości bycia ogniwem w łańcuchu świętości, który wiedzie od apostołów i Chrystusa. Wszystkie ogniwa łączą się ze sobą poprzez wiarę, uczynki oraz miłość, tworząc nierozzerwalną więź w Bogu. Dlatego też w prawosławiu ogromne znaczenie ma modlitwa do świętych. Zaś świadome odrzucenie jej, bądź negowanie wskazywałoby na dobrowolne zerwanie tej szczególnej relacji łączącej Kościoły: ziemski i niebiański, jako jedno duchowe ciało ustanowione przez Jezusa, „aby wszystko na nowo zjednoczyć w Chrystusie jako Głowie: to, co w niebiosach, i to, co na ziemi” (Ef 1, 10; por. Ef 4, 6-16; 5,30; Kol 1,18).

Na przestrzeni wieków chrześcijaństwo stworzyło wiele typów świętości. Wydawać by się mogło, że Kościół prawosławny „przeszedł jakąś szczególną drogę w rozumieniu kryteriów świętości, podczas, gdy nie zmieniały się kryteria, ale pojawiały się w chrześcijaństwie nowe typy świętości i zmianie ulegał sposób kanonizowania świętych”⁹. Dlatego też klasyfikacja świętych wielokrotnie ewaluowała, choćby

⁷ Por. J. Charkiewicz, *Kult świętych w prawosławiu*, „Elpis” 2010, nr 12 (21–22), s. 111.

⁸ Por. M. Quenot, *Ikona i kosmos. Inne spojrzenie na dzieło stworzenia*, przeł. H. Paprocki, Orthdruk, Białystok 2007, s. 139.

⁹ H. Paprocki, *Ewolucja kryteriów świętości w Kościele Wschodnim*, w: Z. Kijas (red.), *Święci a pojednanie Kościołów. Święci łączą czy dzielą*, Bratni Zew, Kraków 1998, s. 53.

z uwagi na przemiany historyczne czy społeczne, jakim podlega ludzkość, a zatem i Kościół. Każda epoka przynosi nowe wzorce świętości. Z tego też powodu z biegiem lat typologia prawosławnej świętości musiała ulegać pewnym uzupełnieniom, podobnie jak związana z tym terminologia określająca nazwy grup świętych w ramach poszczególnych kategorii, czy też tytuły używane w nazewnictwie świętych. Typologia prawosławnej świętości do dziś podlega nieustannemu rozwojowi, a przyszłość z pewnością okaże nowe wzorce świętości¹⁰.

Wielu prawosławnych teologów dokonało podziału świętych na sześć zasadniczych kategorii. Oczywiście bez wątpienia Bogarodzica stoi na czele pocztu świętych wysławianych zarówno w Kościele wschodnim, jak i zachodnim, gdyż ze wszystkich istot żywych jest najbliższą Synowi Bożemu w obu wymiarach: duchowym i cielesnym. Z tego też względu cześć Jej oddawana zasadniczo różni się od kultu oddawanego pozostałym świętym, szczególną i niepowtarzalną intensywnością. Kim zaś są pozostałe osoby, które można nazwać świętymi? Należą do nich:

1. Apostołowie – którym jako pierwszym dane było głosić orędzie o Wcielonym Słowie Boga i dziele zbawienia przez Jego Syna,
2. Prorocy – przepowiadający przyjsie oczekiwanego Mesjasza,
3. Męczennicy – którzy ponieśli śmierć za wiarę w imię Chrystusa, jako Syna Bożego i Zbawiciela świata,
4. Ojcowie i hierarchowie Kościoła – wyjaśniali i bronili słowem i czynem chrześcijańskiej wiary,
5. Mnisi i mniszki – żyjąc na pustyni oddawali się wszelkim zmaganiom duchowym oraz surowej ascezie,
6. Sprawiedliwi – osoby zakonne, duchowe i świeckie, które żyjąc w świecie prowadząc przykładne życie, stają się wzorem do naśladowania dla innych¹¹.

Warto pamiętać, że święci wyznaczają aktualne wzorce, by żyjący mogli naśladować prawdziwe życie w Chrystusie. Dlatego też powinni być wysławiani oraz czczeni. Jednym ze sposobów, które Kościół praktykuje jest modlitwa, poprzez którą ludzie powinni nieustannie prosić ich o orędownictwo i wstawiennictwo za nimi przed Bogiem. Ta modlitewna łączność człowieka ze świętymi jest urzeczywistnieniem się w jedności Kościoła ziemskiego z niebiańskim. Na czym zaś polega w praktyce relacja między nimi? Przede wszystkim w modlitwach żyją-

¹⁰ Por. J. Charkiewicz, *Typologia świętych w Kościele prawosławnym: próba systematyki*, „Elpis” 2009, nr 11 (19–20), s. 324–325.

¹¹ Por. G. Bebis, *Święci Kościoła*, w: K. Leśniewski (red.), *Prawosławie. Światło ze wschodu*, Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, Lublin 2009, s. 442.

cych za zmarłych, zaś święci odwdzięczają się modlitwą wstawienniczą do Boga za zbawienie wszystkich żyjących. Obecność świętych w Kościele prawosławnym dostrzega się również w sposób zewnętrzny w ich ikonach oraz relikwiach. Dlatego też między czcią oddawaną świętym a kultem ikon dostrzega się żywą osobową relację. Ikona w Kościele wschodnim zajmuje szczególne miejsce ze względu na obecności w niej Boga, który poprzez wizerunek objawił się człowiekowi. Obraz ten można określić mianem nośnika Bożej łaski, ogniwem w relacji Bóg-człowiek. Dlatego też istnieje pewna łączność pomiędzy ikoną a modlitwą. Otóż tak jak bez modlitwy nie ma prawdziwej ikony, tak też ikona powstaje dla modlitwy, gdyż jest nią sama w sobie. Zatem ten święty obraz ma nade wszystko przypominać wiernym o Bogu, Bogarodzicy, aniołach oraz świętych. Jednocześnie pod wpływem ikon dostrzega się rozwój uczuć religijnych oraz miłość i wiarę do Stwórcy, Maryi oraz tych, którzy dostąpili łaski przebywania w niebie.

Inną formą kultu świętych są ich relikwie. Kościół prawosławny przywiązuje do ich znaczenia bardzo dużą rolę. Wynika ona ze zwyczajów pierwszych chrześcijan, właśnie gromadzących się podczas sprawowania Eucharystii przy grobie świętego. Cieszą się one niezwykle czcią również z uwagi na traktowanie ich jako miejsca szczególnej obecności świętego przez łaskę Bożą. W relikwiach nadal pozostaje i wciąż działa ta sama moc Ducha Świętego, którą za życia napelnieni byli święci. Zapewne zastanawiające jest w czym tkwi ich moc? Odpowiedź wydaje się być prosta. Otóż zauważa się istniejący związek pomiędzy ciałem świętego z jego duchem także po śmierci. Zaś niezniszczalność choćby fragmentu jego ciała niesie w sobie zaczątek przyszłej chwały. W relikwiach bowiem święci jakby żyją nadal na ziemi.

Innym wyrazem kultu świętych w Kościele prawosławnym jest układanie hymnów na ich cześć. Są one znaczącym elementem hymnografii prawosławnej i są również wykorzystywane w każdej Świętej Liturgii, tuż obok modlitw kierowanych do świętych. Ich celem jest nie tylko wychwalanie pamięci świętych, lecz ukierunkowanie człowieka na jego duchowe doskonalenie się, pokonywania wszelkich przeszkód, które pojawiają się na jego drodze życia¹².

Jak pokazuje historia u zarania chrześcijaństwa, pierwsi jej wyznawcy gromadzili się w miejscach pochówku lub męczeńskiej śmierci tych, którzy zginęli w obronie swoich wierzeń, za wiarę w Jezusa Chrystusa. Zaczęto w tych szczególnych miejscach wznosić świątynie,

¹² Por. J. Charkiewicz, *Kult świętych w prawosławiu*, s. 149.

poświęcając je pamięci świętych. Starożytna tradycja poświęcenia cerkwi trwa do dziś. W zasadniczy sposób opiera się na złożeniu w tym miejscu właśnie relikwii świętych, bądź świętego pod ołtarzem, choć nie muszą być oni jej patronami.

Dlatego też Barbara jako święta męczennica, czczona zarówno w Kościele prawosławnym i rzymskokatolickim, doskonale wpisuje się w każdy wymiar świętości. Jest przykładem poganki, która zdecydowała się zmienić swoje dotychczasowe życie poprzez przyjęcie chrześcijaństwa. Zaś broniąc swoich decyzji osiągnęła wieniec chwały.

Milejczyce – miejsce trzech wyznań

Milejczyce to niewielka miejscowość, jednak mająca w sobie ogromny potencjał kulturowy. Wieś (dawniej miasto) położona jest na Wysoczyźnie Drohiczyńskiej na Podlasiu. Jak podają źródła historyczne, jej początki sięgają czasów XIII wieku. Pierwotnie osada została założona przez południowych Słowian: Serbów, Bośniaków oraz Bułgarów, z czego to właśnie Bośniacy stanowili najliczniejszą grupę etniczną. Zasadniczym powodem osiedlenia się nowych przybyszów na terenie Milejczyc była ich ucieczka przed Turkami. To właśnie bośniacka grupa Słowian zadamawiając się na tym obszarze założyli Milejczyce. Nazwa ówczesnej osady pochodzi od imienia Mileja „(derywat od cerkiewnego Milij, polski Milej)”¹³, popularnego wśród Bośniaków podkomendnego z czasów wyprawy na Jaćwingów w 1235 roku. Od początków istnienia osady nazwę zapisywano jako Mylécycy. W kolejnych stuleciach, aż po XVI wiek, zmieniała swoją formę. W 1510 roku zapisywano miejscowość jako „w Milejcziczach”, zaś w 1592 roku pojawia się już jej zmieniona forma, która przetrwała do naszych czasów – Milejczyce¹⁴.

Do roku 1325 Milejczyce należały do Księstwa Halicko-Wołyńskiego, zaś od połowy XIV wieku zostały wcielone na tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego. W kolejnych wiekach przechodziły pod panowanie następnym władców i tym samym tworzyły układ nowych granic administracyjnych ziem wschodnich. Z uwagi na swe położenie Milejczyce stanowiły „węzeł komunikacyjny” pomiędzy Brześciem

¹³ M. Kondratiuk, *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974, s. 126.

¹⁴ Por. K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980, s. 151.

a Bielskiem, biegnący przypuszczalnie przez takie miejscowości jak: Rakowicę, Kustyn, Wysokie Litewskie oraz Milejczyce. Stąd też jako trakt często uczęszczany przez samego króla Zygmunta Starego nosił nazwę „Starego Gościńca”, a nawet „Drogi Królewskiej”. Ze źródeł historycznych wynika, że w roku 1510 Milejczyce wchodziły w skład dóbr królewskich, zaś w sześć lat później otrzymały miejskie prawo magdeburskie. O podniesieniu Milejczyc do rangi miasta zdecydowały względy praktyczne, gdyż w tym samym czasie zbudowana została tu stacja królewska (Mielnik – Milejczyce – Bielsk), której głównym zadaniem miała być obsługa podróżnych i dbanie o ich wszelkie wygody. To nie jedyne przywileje. Wraz z nadaniem praw miejskich mieszkańcy otrzymali nowy urząd wraz z wójtem na czele, prawo organizowania jarmarków, prawo do wyrębu lasu w promieniu ok. 4 wiorst, czy możliwość łowienia raków¹⁵. W 1529 roku Milejczyce miały już swoją parafię pw. św. Stanisława, były dwie cerkwie prawosławne pw. św. Barbary oraz św. Mikołaja, dwór królewskiego starosty i 25 karczm. W XVI wieku kolejni królowie: Władysław IV, Jan Kazimierz, Michał Korybut, czy August II potwierdzili prawa miejskie Milejczyc. Jednak dotychczas nadane miastu przywileje, nie ochroniły mieszkańców od skutków wielu wojen. Warto wspomnieć choćby okres potopu szwedzkiego, podczas którego najeźdźca spalił całe Milejczyce oraz mordując prawie wszystkich jego mieszkańców. Z pogromu ocalały jedynie kościół, cerkwie: pw. św. Barbary i pw. św. Mikołaja oraz trzy chaty.

Dopiero w 1791 roku miasto ponownie przynależało do Korony Polskiej. Jednak w 1795 roku doszło do cesji terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów dokonanej na rzecz Królestwa Prus, Monarchii Habsburgów oraz Imperium Rosyjskiego. W wyniku III rozbioru Polski, Rosja otrzymała największy powierzchniowo teren. Przypadły jej wszystkie ziemie na wschód od Niemna i Bugu. Na tych terenach utworzono gubernie: wołyńską ze stolicą w Izasławiu, grodzieńską, mińską oraz litewską z siedzibą w Wilnie. Wraz z zagrabieniem większości terenów dawnej już Polski, dostrzega się prowadzoną przez Rosję zakrojoną na szeroką skalę akcję rusyfikacyjną i wyznaniową. Również Milejczyce zostały zagarnięte przez carycę Katarzynę II i poddawane procesom przymusowego przyswajania w pełni języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej. Na przełomie XVIII i XIX wieku, Milejczyce, które w 1776 roku utraciły dawną samodzielność jako miasto, były sprzedawane kolejnym właścicielom, którzy wielokrotnie wyzyskiwali miesz-

¹⁵ Por. J. Józefowicz, *Milejczyce*, Eko Press, Białystok 2010, s. 12.

kańców, zmuszając ich do ciężkich prac pańszczyźnianych. Dopiero odzyskanie niepodległości w 1918 roku pozwoliło powrócić Milejczycom w granice wolnej już Polski. Aczkolwiek sytuacja mieszkańców znacznie pogorszyła się. Nastąpiło wyraźne wyludnienie osady. Po zakończeniu działań militarnych w 1918 roku, choć miejscowość nie odzyskała już dawno nadanych praw miejskich, pozostały wciąż widoczne ślady rozplanowania miejskiego. Prawdopodobnie Milejczyce musiały być pozbawione praw miejskich pomiędzy rokiem 1924 a 1934. Przyjmuje się, że data 12 czerwca 1934 roku jest wręcz ostateczną w tym likwidacyjnym procesie¹⁶. Jednakże warto wspomnieć, że burzliwe dzieje miejscowości wpisują się na listę sukcesu kawalerii polskiej w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 roku. Zaatakowane oddziały czerwonarmistów przez kilka polskich formacji po klęsce warszawskiej, wycofywały się spod Mińska Mazowieckiego, przez Sokołów Podlaski, Drohiczyn oraz Milejczyce do Hajnówki i dalej.

Okres międzywojnia sprzyjał rozwojowi Milejczyc jako ośrodka wypoczynkowego południowej części województwa białostockiego, do którego zjeżdżali goście z Warszawy, Białegostoku czy Europy Zachodniej¹⁷. W wyniku wybuchu II wojny światowej zostały od samego początku zajęte przez wojska radzieckie. Kolejne lata wojennej zawieruchy ukazują ogrom zniszczeń Milejczyc. Co prawda w 1941 roku wojska rosyjskie opuszczają miejscowość, niebawem w ich miejsce przybyli Prusacy, którzy zdomowili się na dobre. „Już 1 sierpnia 1941 roku Berlin włącza „pobiałoruskie” Podlasie do Rzeszy Niemieckiej, nadając mu okupacyjną nazwę „Be-zirk Białystok”, czyli Okręg Białystok”¹⁸. 20 lipca 1944 roku Oddziały Armii Czerwonej wkroczyły na Ziemię Milejczycką. Kroniki Milejczyc odnotowują w tym czasie zaciekle boje. Jednak już 22 lipca 1944 roku zostały wyzwolone. Miasteczko ucierpiało od zrzuconych na nie bomb i ostrzału artyleryjskiego. Polska jako kraj doszczętnie zniszczony, zaczął się powoli odradzać. Również w Milejczycach rozpoczęto odbudowę infrastruktury, rolnictwa, życia społecznego i religijnego. Lecz kolejne przemiany ustrojowe XX wieku nie ominęły także milejczan. W wyniku transformacji ustrojowej oraz społeczno-politycznej dostrzega się zubożenie, szczególnie terenów Polski wschodniej. Prywatyzacja, bezrobocie, czy emigracja ludności za pracą, dotknęły także milejczan. W następstwie

¹⁶ Por. P. Sacewicz, *Milejczyce i Ziemia Milejczycka*, wyd. Piotr Sacewicz, Warszawa 2020, s. 221.

¹⁷ Por. C. Okuniewski, *Zatrzymać czas*, „Nadbużańskie To i Owo” 1999, nr 10, s. 1.

¹⁸ P. Sacewicz, *Milejczyce i Ziemia Milejczycka*, s. 237.

powolnych zmian, nie odzyskały już dawnej świetności jako miasto na prawie nadanym im w XVI wieku. W 1990 roku Milejczyce otrzymały status gminy wiejskiej jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego.

Dzieje milejczyckiej cerkwi

Na wschodnich terenach Polski dostrzega się granicę, która scala dwa chrześcijańskie światy: wschodu (prawosławia) oraz zachodu (Kościoła rzymskokatolickiego i Kościołów protestanckich i ewangelicznych). Z bliskości tych obszarów wynika wiele korzyści. Niezaprzeczalnie zwraca uwagę wzajemne przenikanie się kultur, będące nie tylko bogactwem tych terenów, ale również całego kraju. Jednocześnie stanowi zasadniczy czynnik kształtujący historię i ideowe oblicze Rzeczypospolitej¹⁹.

Jednym z takich miejsc na mapie Polski, gdzie przenikają się różne kultury, wyznania i tradycje są Milejczyce. Od wieków sąsiadami byli Polacy, Ukraińcy oraz Żydzi. Stąd też powstały tu kościoły, cerkwie i synagogi. Zapewne na uwagę zasługuje cerkiew pw. św. Barbary. Mimo, iż zapiski historyczne potwierdzają, iż sama miejscowość swymi początkami sięga XIII wieku, to pierwsze informacje o cerkwiach pochodzą z 1516 roku. Była to cerkiew parafialna św. Barbary, św. Mikołaja oraz monaster Mnisza przy niej działający. W 1529 roku król Zygmunt Stary uposażył obie cerkwie, przyznał fundusze, gwarantował swobodę wyznaniową, a także obiecał bronić je swoją protekcją. Wraz z końcem XVI wieku zauważa się istotne zmiany dotyczące Kościoła prawosławnego. Przełomowy wpływ miała zawarta w 1596 roku unia brzeska mająca podporządkować Kościół prawosławny „jurysdykcji papieskiej na terenach Rzeczypospolitej, przy zachowaniu przez Kościół prawosławny dotychczasowego obrządku”²⁰. W końcu XVI wieku znaczna część mieszkańców Milejczyc była wyznania prawosławnego i wyrażała swój ogromny sprzeciw wobec przyjętych warunków zawartych w akcie unii brzeskiej. Jednakże tylko część hierarchów zgodziła się na jej ustalenia. Pomimo tego, prawdopodobnie już w XVII wieku milejczyckie placówki duszpasterskie były częścią Kościoła grekokatolickiego. Taka sytuacja trwała do lat 30-tych XIX wieku,

¹⁹ Por. *Prawosławie*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://www.orthodox.pl/prawoslawie/>>.

²⁰ J. Józefowicz, *Milejczyce*, s. 38.

kiedy to na terenach guberni grodzieńskiej zauważa się zmiany natury religijnej w życiu obecnego Kościoła unickiego. Za sprawą synodu połockiego²¹ w 1839 roku wyznawcy unii licznie powracali do prawosławia. Zatem obie cerkwie w Milejczycach: św. Barbary (parafialna) oraz św. Mikołaja (filialna) ponownie stały się świątyniami prawosławnymi. W 1859 roku cerkiew pw. św. Barbary została strawiona przez pożar, w wyniku którego uległa zniszczeniu w znacznej mierze. Prace budowlane w celu wzniesienia nowej cerkwi trwały na przełomie lat 1899–1900²². Nowa świątynia była wznoszona przez parafian w bardzo szybkim czasie. Dnia 20 czerwca 1899 roku poświęcono zakładkę pod budowę, zaś wszelkie prace ukończono 8 września 1900 roku. Uroczystość wyświęcenia cerkwi miała miejsce 25 września tego samego roku. Powstała dzięki wsparciu finansowemu samych parafian, jak również hojnych ofiarodawców.

Rozpoczęcie I wojny światowej oraz prowadzone działania militarne nie oszczędziły cerkwi. Z obawy przed wkroczeniem zarówno wojsk niemieckich i austro-węgierskich, z rozkazu głównodowodzącego rosyjską armią, zarządzono wywózkę do Mińska cerkiewnych dzwonów, zaś wyposażenie świątyni zostało zakopane na pobliskim prawosławnym cmentarzu w pobliżu grobowca ks. Aleksandra Bursy²³. W ostateczności opustoszała cerkiew została zamknięta w sierpniu 1915 roku, zaś prawosławni mieszkańcy Milejczyc zostali zmuszeni do opuszczenia wsi, udając się na bieżnięstwo²⁴. Powrót ludności nastąpił po zakończeniu I wojny światowej i przypada na lata 1918–1920. Wówczas zaczęło odradzać się życie społeczne i religijne wokół cerkwi pw. św. Barbary. Jedną z pierwszych decyzji podjętych przez parafian było odmalowanie swojej świątyni. Prace rozpoczęły się w 1930 roku. W tym czasie odno-

²¹ Synod połocki – synod Kościoła unickiego w Imperium Rosyjskim. Odbył się w 1839 roku w Połocku. Podczas ich obrad ówczesne władze rosyjskie unieważniły postanowienia zawarte podczas unii brzeskiej. Dzięki temu wszystkie parafie i diecezje Cerkwi greckokatolickiej, znajdujące się na terenie zaboru rosyjskiego mogły ponownie zostać włączone w struktury Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

²² Por. M. Kołomajska-Saeed, *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Siemiatycze, Drohiczyń i okolice*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1996, s. 40–41.

²³ Por. G. Sosna, A. Troc-Sosna, *Święte miejsca i cudowne ikony. Prawosławne sanktuaria na Białostoczyźnie*, Orthdruk, Białystok 2006, s. 260–261.

²⁴ Terminem tym w języku białoruskim i ukraińskim określano masową ewakuację, która miała miejsce w czasie I wojny światowej. W języku polskim słowo to oznaczało wygnanie, przesiedlenie lub wysiedlenie ludności głównie wyznania prawosławnego, z zachodnich terenów guberni Imperium Rosyjskiego w głąb Rosji, w momencie przerwania linii frontu przez wojska niemieckie. Największe nasilenie przesiedlenia przypada na czas od wiosny do jesieni 1915 roku.

wiono stary ikonostas znajdujący się tam do dziś, po lewej stronie środkowej części świątyni.

Rozpoczęcie II wojny światowej spowodowało ponownie zahamowanie życia religijnego wśród parafian. Pomimo, iż w 1944 roku wieś była w połowie spalona, jednak cerkiew i budynki parafialne cudem ocalały. Dlatego już w latach 1949–1950 przystąpiono do niezbędnych prac remontowych cerkwi pw. św. Barbary. Przede wszystkim pokrycia nową blachą wymagał jej dach. Cerkiew też otrzymała dwa nowe dzwony, gdyż poprzednie w 1943 roku na rozkaz władz niemieckich zostały wywiezione. Wokół świątyni oraz cmentarza grzebalnego postawiono nowe drewniane ogrodzenie. Kolejne lata przyniosły postęp w pracach wewnątrz cerkwi, tj. odświeżono ściany farbami olejnymi, złożono ikonostas i kioty. W latach 70-tych XX wieku pobudowano plebanię oraz wymieniono ogrodzenia wokół cerkwi z drewnianych na metalowe. Również pracom konserwatorskim poddano ikony (1984–1986), ikonostasy (lata 90-te XX wieku). Ostatnia kompleksowa inwestycja miała miejsce w latach 2013–2014. Została współfinansowana ze środków unijnych. Wówczas wymieniono nową szalówkę, przywracając jej dawny kolor naturalnego drewna, jak było to na początku istnienia tej cerkwi. Dodatkowo wstawiono nową stolarkę okienną, a także dach, pozłacając w kolorze złota kopuły i krzyże wieńczące cerkiew²⁵.

Milejczycka prawosławna parafia obecnie przynależy do diecezji warszawsko-bielskiej dekanatu Kleszczele. Zapewne burzliwe dzieje wsi, jak i obecna sytuacja społeczno-gospodarcza wpływa na powolne wyludnienie mieszkańców Milejczyc, jak i parafian cerkwi pw. św. Barbary²⁶.

Architektura cerkwi pw. św. Barbary

Cerkiew parafialna położona jest w środkowej części Milejczyc. Jej patronką jest św. męczennica Barbara. Pochodząca z fenickiego miasta Heliopolis, wywodziła się z bogatej, aczkolwiek pogańskiej rodziny. W takim też duchu Dioskuros pragnął wychować swą jedyną córkę. Barbara w Nikodemii, gdzie została wysłana na naukę przez swojego ojca, zetknęła się i przyjęła chrześcijaństwo. Wielokrotnie ojciec próbował wyperswadować córce nową wiarę, ponieważ Barbara była nieugięta doniósł na nią do władz. Została wówczas uwięziona w wieży

²⁵ Por. *Nowe oblicze cerkwi*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://bialystok.tvp.pl/11699326/nowe-oblicze-cerkwi>>.

²⁶ P. Sacewicz, *Milejczyce i Ziemia Milejczycka*. s. 319.

i poddana okrutnym mękom, a następnie skazano ją ok. 305 roku na śmierć przez ścięcie. Jej relikwie zostały przeniesione do Konstantynopola przez cesarza wschodniorzymskiego Justyniana w VI wieku, który umieścił je w świątyni wybudowanej na jej cześć. W 1108 roku relikwie Barbary zostały przeniesione do Kijowa i pozostają tam do dziś. Jest uważana za wielką świętą zarówno przez prawosławną Cerkiew i Kościół rzymskokatolicki²⁷. Jest też patronką wielu świątyń, choćby takich jak w Milejczycach.

Od początku swego istnienia, a także w czasach jego odbudowy, zawsze była świątynią drewnianą, na podmurówce kamiennej, orientowaną. Jej ściany opierają się na konstrukcji zrębowej, wzmocnione lisicami, oszalowane i malowane farbą olejną²⁸. Styl cerkwi określa się jako rosyjsko-bizantyjski. Trójdzielne wnętrze składa się z kwadratowej nawy oraz prostokątnych węższych i niższych części – ołtarzowej (ołtar) oraz babińca.

Cerkiew posiada dwa ikonostasy, główny eklektyczny z ok. 1900 roku oraz boczny neorenesansowy z 1865 roku. Na całość drugiego ikonostatu składają się: „dwie ikony barokowe z XVII wieku – półpostaciowe wizerunki św. Barbary i św. Mikołaja; barokowo-klasycystyczny kiwot z końca XVII wieku: z ikoną Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz immaculata z końca XVIII wieku. Feretrony: barokowy z ok. połowy XVIII wieku z owalnym obrazem odwustronnym św. Barbary i św. Mikołaja; rokokowy z trzeciego ćwierćwiecza XVIII wieku z ikoną Matki Boskiej z Dzieciątkiem i ikoną św. Barbary; ludowy z I połowy XIX wieku ze współczesnym mu obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz św. Mikołajem. Ikony: Chrystus Pantokrator tronujący z początku XVII wieku; Chrystus Pantokrator z I poł. XVII wieku; św. Szymon Słupnik z końca XVIII wieku; Trójca św. Anielska z I poł. XIX wieku; Matka Boska Żyrowicka z 1851 roku; św. Mikołaj, ok. połowy XIX wieku; wniebowzięcie N. P. Marii – barokowy obraz o charakterze łańskim z II poł. XVIII wieku. Darochranitelilnica z II poł. XIX wieku. Krucyfiksy ołtarzowe: srebrny – z I poł. XIX wieku; mosiężny – z I poł. XIX wieku; srebrny – z trzeciego ćwierćwiecza XIX wieku. Neorenesansowy kielich, a wraz z nim łyżeczka z 1870 roku”²⁹.

Cerkiew w 2015 roku pozyskała relikwie swojej patronki św. Barbary oraz św. Mikołaja, umieszczając je w głównym ikonostasie. Na planie

²⁷ Por. J. Charkiewicz oprac., *Święci cerkwi prawosławnej*, Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce, Białystok 2001, s. 373.

²⁸ Por. J. Józefowicz, *Milejczyce*, s. 47.

²⁹ Tamże, s. 47–49.

prezbiterium dostrzega się wydzielone wewnątrz dwie zakrystie, a także kruchtę-dzwonnicę. „Nad kruchtą wieża-dzwonnica, czworoboczna w dwóch dolnych kondygnacjach i ośmioboczna w trzeciej, nakryta dachem ośmospadowym z trójkątnymi szczykami, zwieńczona cebulastą kopułką na szyi. Nad nawą dach namiotowy z trójkątnymi szczytami nad elewacjami bocznymi, zwieńczony ośmioboczną latarnią nakrytą wielospadowym daszkiem z cebulastą kopułką. Nad prezbiterium dach trójspadowy, nad bocznymi pomieszczeniami kruchtę dachy pulpituowe. W najwyższej kondygnacji dzwonnicy wieloboczne filarki między otworami głosowymi”³⁰.

Zakończenie

Cerkiew pw. św. Barbary w Milejczycach jest jedną z najstarszych sakralnych drewnianych obiektów Podlasia. W jej wnętrzu umieszczona została bardzo cenna ikona patronki datowana na XVII wiek. Świątynia stanowi także ważny ośrodek kultu, zaś Milejczyce jak w soczewce łączą kulturę i tradycję wschodniego i zachodniego chrześcijaństwa. Na uwagę zasługuje fakt, że cerkiew w 1980 roku została wpisana do rejestru zabytków. To również może potwierdzać, że jako zabytek nadal jest niezwykle interesującym przedmiotem badań, domagającym się zapewne interdyscyplinarnego pogłębienia dotychczasowego stanu wiedzy o tym miejscu i świątyni. Dlatego też przedstawione dzieje Milejczyc oraz cerkwi prawosławnej, której patronką od początku jest św. Barbara, jest zachętą do dalszego rozwijania wiedzy w przedstawionym temacie.

Bibliografia

- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, Pallottinum, Poznań–Warszawa 1980.
- Arcybiskup Paweł, *Nasza wiara*, przeł. A. Kempfi, Białystok 1987.
- Bebis G., *Święci Kościoła*, w: K. Leśniewski (red.), *Prawosławie. Światło ze wschodu*, Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska, Lublin 2009, s. 125–132.
- Bułgakow S., *Prawosławie. Zarys nauki Kościoła prawosławnego*, przeł. H. Paprocki, Orthdruk, Białystok–Warszawa 1992.

³⁰ *Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Barbary*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://zabytek.pl/pl/obiekty/milejczyce-prawoslawna-cerkiew-par-pw-sw-barbary>>.

- Charkiewicz J., *Kult świętych w prawosławiu*, „Elpis” 2010, nr 12 (21–22), s. 109–159.
- Charkiewicz J., *Typologia świętych w Kościele prawosławnym: próba systematyki*, „Elpis” 2009, nr 11 (19–20), s. 323–380.
- Charkiewicz J., oprac., *Święci cerkwi prawosławnej*, Bractwo Młodzieży Prawosławnej w Polsce, Białystok 2001.
- Ihumen H. (Aufiejew), *Misterium wiary*, przeł. J. Charkiewicz, Warszawska Metropolia Prawosławna, Warszawa 2009.
- Józefowicz J., *Milejczyce*, Eko Press, Białystok 2010.
- Kołomajska-Saeed M., *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Siemiatyżycze, Drohiczyn i okolice*, Warszawa 1996.
- Kondratiuk M., *Nazwy miejscowe południowo-wschodniej Białostoczczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1974.
- Kudasiewicz J., Ihatowicz J., *Świętość*, w: A. Zuberbier (red.), *Słownik Teologiczny*, Księgarnia Św. Jacka, Katowice 1998, s. 582–585.
- Okuniewski C., *Zatrzymać czas*, „Nadbużańskie To i Owo” 1999, nr 10, s. 1–7.
- Osipow A., *O świętości w prawosławiu*, „Cerkiewny Wiestnik” 2010, nr 1, s. 1–17.
- Paprocki H., *Ewolucja kryteriów świętości w Kościele Wschodnim*, w: Z. Kijas (red.), *Święci a pojednanie Kościołów. Święci łączą czy dzielą*, Bratni Zew, Kraków 1998, s. 53–55.
- Quenot M., *Ikona i kosmos. Inne spojrzenie na dzieło stworzenia*, przeł. H. Paprocki, Orthdruk, Białystok 2007.
- Rymut K., *Nazwy miast Polski*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1980.
- Sacewicz P., *Milejczyce i Ziemia Milejczycka*, wyd. Piotr Sacewicz, Warszawa 2020.
- Sosna G., Troc-Sosna A., *Święte miejsca i cudowne ikony. Prawosławne sanktuaria na Białostoczczyźnie*, Orthdruk, Białystok 2006.

Materiały internetowe:

- Cerkiew prawosławna parafialna pw. św. Barbary*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://zabytek.pl/pl/obiekty/milejczyce-prawoslawna-cerkiew-par-pw-sw-barbary>>.
- Nowe oblicze cerkwi*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://bialystok.tvp.pl/11699326/nowe-oblicze-cerkwi>>.
- Prawosławie*, [online], dostęp: 02.06.2023, <<https://www.orthodox.pl/prawoslawie/>>.

ORTHODOX CHURCH OF ST. SAINT BARBARA IN MILEJCZYCE IN THE PODLASIE

Summary: St. Barbara's Church in Milejczyce is one of the oldest wooden religious buildings in Podlasie. It houses a very valuable icon of its patron saint dating back to the 17th century. The temple is also an important centre of worship, and Milejczyce, as if through a lens, combines the culture and tradition of Eastern and Western Christianity. It is noteworthy that the church was entered in the register of monuments in 1980. This may also confirm that, as a monument, it is still an extremely interesting subject of research, probably demanding an interdisciplinary deepening of the existing knowledge about this place and temple. Therefore, the presented history of Milejczyce and the Orthodox Church, whose patron saint from the beginning is St. Barbara, is an incentive to further develop knowledge on the presented topic.

Keywords: St. Barbara, Milejczyce, Orthodox church, cult of saints.

Maria Piechocka-Kłos

dr

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5909-5521>

KOŚCIOŁY POD WEZWANIEM ŚWIĘTEJ BARBARY W POLSCE

Streszczenie: W chrześcijańskiej tradycji św. Barbara, dziewica i męczennica, jest postacią znaną. Niestety starożytne źródła nie podają zbyt wielu historycznych szczegółów z jej biografii. Jej dzieje pozostają jedynie legendarnymi przekazami pochodzącymi ze średniowiecza. Mimo to nie jest Świętą zapomnianą. Popularność św. Barbary w Polsce i Europie znajduje odzwierciedlenie w licznych wezwaniach kościołów. Uwaga w niniejszej publikacji skierowana jest na wybrane kościoły (w tym kaplice) rzymskokatolickie pod wezwaniem św. Barbary, które znajdują się na terenie Polski. W opracowaniu przywołano 92 obiekty. Pierwsze udokumentowane źródło wzmianki na temat polskich świątyń, którym nadano wezwanie św. Barbary, pochodzi z XIII w., jednak prawdopodobnie patronia jej poświęcone istniały już wcześniej. Św. Barbarze są również dedykowane świątynie współczesne. Głównym celem opracowania jest przeanalizowanie ich rozmieszczenia geograficznego z uwzględnieniem podziału na województwa, co pozwala ustalić czy św. Barbara jest popularną Świętą na terenie całego kraju. Przeprowadzone badania wyjaśniają również czy będąca przedmiotem badań Święta częściej patronuje kościołom w miastach czy na wsiach. Artykuł podzielono na dwie części. Pierwsza zarysowuje życiorys Świętej. Druga przywołuje kościoły pod wezwaniem św. Barbary, które lokowane są w granicach naszego kraju.

Słowa kluczowe: św. Barbara, *patrocinium*, kościół, Polska, chrześcijaństwo.

Wprowadzenie

Do licznego grona świętych męczenników epoki wczesnego chrześcijaństwa należy św. Barbara. Niestety starożytne źródła nie podają zbyt wielu historycznych szczegółów z jej biografii. Nie posiadamy żadnych pewnych informacji ani dotyczących jej życia, ani śmierci. Świętej Barbary nie wspominają ani Ojcowie Kościoła, ani Martyrologium Hieronima. Jej dzieje pozostają jedynie legendarnymi przekazami pochodzącymi ze średniowiecza¹.

¹ J.P. Kirsch, *St. Barbara*, w: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 2, Robert Appleton Company, New York 1907, [online], dostęp: 15.11.2023, <<http://www.newadvent.org/cathen/02284d.html>>.

Żywoty jej ukazały się w języku greckim, syryjskim, koptyjskim, ormiańskim, chaldejskim, a w wiekach średnich we wszystkich językach europejskich. Relikwie św. Barbary do stolicy cesarstwa wschodniorzymskiego zostały sprowadzone w VI w. przez Justyniana. Do Europy trafiły dzięki Wenecjanom na początku XIII w. Fragment czaszki tej niezwykle popularnej Świętej znajduje się również w Polsce. Relikwia jest obecna na terenie dzisiejszej Polski od połowy XIII w. Początkowo przechowywali ją książęta pomorscy², a obecnie znajduje się w klasztorze w Czerwińsku nad Wisłą. Święta z pewnością nie jest zapomnianą patronką i do dziś cieszy się dużą popularnością. Jest postrzegana jako wzór głębokiej wiary, odwagi, wytrwałości i troski o wiernych. Razem ze św. Katarzyną i św. Małgorzatą tworzy grupę „Trzech Świętych Dziewic”³. Należy do grona Czternastu Świętych Wspomożycieli⁴, czyli szczególnych patronów, pełniących stały dyżur nad światem, do których chrześcijanie zwracają się w różnych potrzebach z prośbą o wstawiennictwo i pomoc w niebezpieczeństwie. Św. Barbara największą popularność zawdzięcza przede wszystkim przeświadczeniu, że jest patronką dobrej śmierci i spokojnego umierania. Według tradycji opieka Świętej może uchronić od niespodziewanej śmierci, a dzięki jej wstawiennictwu jest możliwe pojednanie z Bogiem w chwili śmierci. To przeświadczenie sprawia, że stała się bliska ludziom uprawiającym niebezpieczne zawody, z których wykonywaniem może wiązać się nagły zgon. Za swoją opiekunkę obierali ją więc m.in. architekci, artylerzyści, górnicy, kowale, ludwisarze, minerzy, murarze i więźniowie. Warto również wspomnieć, że już od średniowiecza była uważana również za patronkę żeglarzy i flisaków. O przejawach kultu tej niezwyklej Świętej w kontekście „ludzi wody”, świadczą wznoszone nad brzegami rzek kapliczki⁵.

W Polsce kojarzona jest przede wszystkim z górnictwem i z Górnym Śląskiem⁶. W tym regionie Polski jej obraz lub figura znajduje się

² J. Dworzaczkowa, *Podanie o głowie św. Barbary w dziejopisarstwie pomorskim*, w: A. Gieysztor i inni (red.), *Studia historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, PWN, Warszawa 1958, s. 155–165.

³ V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, przeł. P. Tkaczyk R. Zajączkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2002, s. 55–56.

⁴ D. Mazur, *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019, s. 128.

⁵ M. Dziura, *Pobożna panna Barbara*, w: *Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Ciekawostki muzealne, Etnografia, Sztuka*, [online], dostęp: 22.11.2023, <<https://mnzp.pl/pobozna-panna-barbara/>>; zob. J. Górecka, *Barbara*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 1985, kol. 14.

⁶ J. Ligęza, M. Żywirska, *Zarys kultury górniczej. Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie*, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Katowice 1964, s. 150–173.

nie tylko w każdym kościele i w wielu domach, ale także w kopalniach⁷. Ponadto wyrazem żywego kultu Św. Barbary były liczne bractwa jej imienia⁸, a także imiona nadawane dzieciom na Chrzcisku Świętym⁹.

Ustalenie początków kultu św. Barbary jest trudne. Prawdopodobnie w Kościele wschodnim pierwsze ślady jej kultu można datować już na IV w., a więc wkrótce po jej męczeńskiej śmierci. Z kolei na zachodzie na pewno była czczona od VII w. Jeden z najstarszych wizerunków Świętej znajduje się na obrazie (VIII w.) w kościele Santa Maria Antiqua na Forum Romanum. Dynamiczny rozkwit kultu nastąpił jednak w pełnych wiekach średnich, szczególnie w okresie wypraw krzyżowych. Wtedy to kult św. Barbary osiągnął szczyt popularności. Kult Świętej jest szczególnie żywy w Polsce. Najstarsze ślady obchodów jej święta w naszym kraju, przypadające na dzień 4 grudnia, znajdziemy w Modlitewniku Gertrudy – córki Mieszka II¹⁰. Choć z powodu wątpliwości co do jej istnienia św. Barbara została w 1969 r., razem z dwunastoma innymi świętymi, ostatecznie wykreślona z *Martyrologium Romanum*, nadal jej wspomnienie znajdujemy w niektórych kalendarzach lokalnych i to z zastrzeżeniem, że wspomnienie ma charakter dowolny. Warto również wspomnieć, że w kalendarzu religijnym krajów niemieckojęzycznych pojawiła się ponownie od 1972 r.¹¹

Św. Barbara jest bohaterką legend, podań, przekazów ludowych, utworów literackich, przysłów oraz żywotów świętych. Patronuje również licznym świątyniom w Polsce i na świecie m. in. w Austrii, Czechach, Saksonii, Lotaryngii, południowym Tyrolu, a także w Zagłębiu Ruhry, na Malcie, w Holandii, w Szwajcarii, na Białorusi, Litwie i w Rosji. Pierwsze kościoły w Polsce pod wezwaniem tej Świętej powstały przypuszczalnie najliczniej na Śląsku, w Małopolsce i na Pomorzu. Najstarszy kościół, udokumentowany źródłowo na ziemiach polskich ku czci św. Barbary wzniesiono w roku 1262 w Borzygniewie koło Środy Śląskiej, ale pierwszy ślad jej kultu jest o wiele wcześniejszy¹².

⁷ Zob. J. Ligęza, *Śląska kultura ludowa*, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Katowice–Wrocław 1948, s. 9.

⁸ J. Flaga, *Członkowie bractwa św. Barbary w Czemiernikach w latach 1728–1770*, „Summariusz” 1972, t. 21, z. 1, s. 38–42.

⁹ Z. Sulowski, *Imiona chrzestne w parafii Piotrawin w XVII–XIX wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 1972, t. 20, z. 2, s. 113–116.

¹⁰ J. Górecka, *Barbara*, kol. 14.

¹¹ V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, s. 55.

¹² J. Górecka, *Barbara*, kol. 14

Celem opracowania jest przedstawienie wybranych kościołów, w tym kaplic, rzymskokatolickich pod wezwaniem Świętej Barbary w Polsce. Do końca XVII w. ku jej czci wystawiono w naszej Ojczyźnie ok. 105 kościołów. Kluczem do ich prezentacji nie jest ich datowanie, ale położenie geograficzne z uwzględnieniem podziału na województwa, oddające szczególnie koloryt Barbarowych patrociniów w Polsce. Do rysu geograficznego wybrano z jednej strony miejsca najbardziej wyraziste w źródłach, z drugiej zaś te które są najbardziej reprezentatywne dla aktualnego stanu patrociniów, ale przede wszystkim są łatwe do wyszukania na stronach internetowych¹³. W publikacji zostanie przywołanych 92 obiekty, bez podziału na kościoły m.in. parafialne lub filialne. Oczywiście nie wszystkie patrocinia zostaną tu wspomniane, jednak mam nadzieję, że znaczna ich część. Wśród nich znajdują się obiekty wzniesione w średniowieczu oraz te budowane przez kolejne wieki aż do współczesności. Niektórym patronuje sama, a w niektórych jest współpatronką w towarzystwie innych świętych. Przeprowadzone badania wyjaśnią również czy będąca przedmiotem badań Święta częściej patronuje kościołom w miastach czy na wsiach.

Życiorys św. Barbary

Data urodzin i śmierci św. Barbary¹⁴ z Nikomedii nie jest znana. Według legendy urodziła się w Nikomedii, stolicy Bitynii (obecnie Izmit, Turcja), a według innych wersji w Heliopolis w Egipcie. Wiadomo jedynie, że żyła na przełomie III i IV w. Zmarła śmiercią męczennicą, prawdopodobnie za czasów panowania cesarza Maksymiana Galeariusza, w czasie najkrwawszych prześladowań chrześcijan. Najczęściej, w kontekście daty śmierci Świętej, jest podawany rok ok. 306.

Urodziła się w pogańskiej i bardzo zamożnej rodzinie Dioskura. Św. Barbara wyróżniała się urodą. Była wykształcona. To właśnie ojciec zdecydował, aby wysłać córkę na nauki do Nikomedii. Tam Barbara, bez wiedzy ojca, dołączyła do grupy chrześcijan, przyjęła ich wiarę i postanowiła złożyć śluby czystości. Duży wpływ na jej rozwój duchowy miał wywrzec filozof Orygenes z Aleksandrii. Ojciec, gdy tylko dowiedział się o decyzji córki, próbował przekonać ją do porzucenia

¹³ Wyboru kościołów dokonano w oparciu o dane umieszczone w polskiej domenie internetowej. Kwerenda internetowa w poszukiwaniu polskich miast i wsi, w których mieści się kościół pod wezwaniem św. Barbary objęła 92 strony.

¹⁴ Informacje dotyczące życiorysu św. Barbary głównie za J. Górecka, *Barbara*, kol. 14–17.

chrześcijaństwa. Według legendy zupełnie nie mógł pogodzić się z przyjęciem przez córkę chrześcijaństwa. Wywierał presję na Barbarę poprzez więzienie i głodzenie. Kiedy ta stawiała czoła jego woli, zdecydował, że doniesie na nią władzom i osobiście zaprowadził ją do sędziego oraz oddał pod sąd. W tym czasie chrześcijanie byli poddawani prześladowaniom i zmuszani do zmiany wiary. Barbara została aresztowana i uwięziona. Zgodnie z legendą miała w więzieniu widzenie anioła, który trzymał kielich i hostię.

Święta została skazana na karę *capitis amputatio*. Według niektórych podań wyrok skazujący na jedynej córce miał wykonać osobiście ojciec, który za karę za swój czyn został porażony piorunem. Możliwe są dwa miejsca jej egzekucji, tj. Nikomedia albo Heliopolis. Przed śmiercią poddano ją licznym torturom, miała być raniona hakami, przypalana, wystawiona na pośmiewisko i poddawana innym karom cielesnym¹⁵. W Kościele wschodnim, pod koniec X w., bizantyjski hagiograf Szymon Metafrast, opracował opis męczeństwa Świętej. W zachodniej części Kościoła jej popularność wzrosła dzięki pochodzącym z XIII w. opowieściom o chrześcijańskich świętych, zebranych w zbiorze pt. „Złota Legenda” Jakuba de Voragine¹⁶.

Została uznana za świętą Kościoła katolickiego i prawosławnego. Jest wspomniana 4 grudnia w kościele katolickim oraz 17 grudnia według kalendarza gregoriańskiego w kościele prawosławnym. W ikonografii św. Barbara najczęściej ukazywana jest w królewskim stroju, a jej głowę zdobi korona symbolizująca jej wysokie pochodzenie. Czasami zamiast korony jej głowę zdobi czepek. W ręku Święta trzyma palmę męczeństwa i zwycięstwa lub kielich z Najświętszym Sakramentem. Obok niej często widnieje wieża, w której Święta miała być zamknięta przez ojca. Często również widzimy w ręku Świętej miecz. Jej atrybuty to m.in. anioł z gałązką palmową, miecze, kielich, wieża lub księga¹⁷.

Św. Barbara jako patronka kościołów

Zwyczaj nadawania wezwań świątyniom swoimi korzeniami sięga czasów wczesnego chrześcijaństwa. Pierwsze świątynie z nadanymi wezwaniami, pojawiły się już prawdopodobnie w IV wieku, aby VII stać

¹⁵ V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, s. 55.

¹⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche: Marcellinus bis Paleotti*, hrsg. J. Höfer and K. Rahner, vol. 1, Verlag Herder Freiburg, Freiburg 1957, kol. 1235–1235.

¹⁷ V. Schaubert, H.M. Schindler, *Ilustrowany leksykon świętych*, s. 55; zob. F. Kirnbauer, *St. Barbara in der Kunst*, Montan-Verlag, Wien 1959.

się już stosunkowo powszechnym zjawiskiem¹⁸. Wobec tak odległej tradycji tych praktyk, ogłaszanie *patrocinium* zalicza się do najstarszych form patronatu świętych¹⁹.

W pierwszym okresie w tradycji chrześcijańskiej dość powszechne było wznoszenie kościołów blisko grobów męczenników lub bezpośrednio na nich lub w miejscach związanych z kultem ich relikwii. Wezwania nadawane świątyniom najczęściej w naturalny sposób wiązały się z przechowywanymi wewnątrz nich relikwiami świętych męczenników. Biskup ogłaszając *patrocinium* kościoła w uroczystym akcie oddawał go na własność patronowi. Wydaje się, że nadawanie świątyniom wezwań świętych Pańskich w praktyce spopularyzowało się wraz z usamodzielnieniem się kultu świętych²⁰.

Uwaga w niniejszym opracowaniu skierowana jest tylko na kościoły, w tym kaplice, rzymskokatolickie pod wezwaniem świętej Barbary, które znajdują się na terenie Polski. W Polsce święta Barbara nie jest świętą „zapomnianą”. Jej popularność doskonale pokazuje liczba kościołów jej poświęconych, niemal w każdym regionie Polski. Ich liczba jest całkiem imponująca.

Zachowując porządek alfabetyczny w podziale administracyjnym kraju jako pierwsze należy przywołać kościoły dedykowane św. Barbarze, które administracyjnie znajdują się w granicach **województwa dolnośląskiego**. Św. Barbarze w tej części kraju poświęcono kościoły m.in. w *Boguszowie-Gorcach* (miasto, powiat wałbrzyski, siedziba miasta i gminy Boguszów-Gorce), w Borzogniewie (wieś, powiat wrocławski, gmina Mietków), w Droszkowie (kaplica grzebalna) (wieś, powiat kłodzki, gmina Kłodzko), w Gaworzycach (wieś, powiat polkowicki, gmina Gaworzycy), w Jaworze (obecnie kaplica pogrzebowa) (miasto, siedziba powiatu jaworskiego, siedziba miasta i gminy Jawor), w Międzylesiu (miasto, powiat kłodzki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Międzylesie), w Nowej Rudzie-dzielnica Drogosław (miasto, powiat

¹⁸ A. Gieysztor, J. Szymański, *Patrocinia*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. 4, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 44–46.

¹⁹ M. Piechocka-Kłos, *Kościoły pod wezwaniem św. Tadeusza Judy w Polsce*, w: K. Parzych-Blakiewicz i inni (red.), *Św. Tadeusz Juda w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, Wydział Teologii Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2020, s. 63–75; zob. A. Kutyla, *Średniowieczne patrocinia w dokumentach kancelarii monarszej – Zarys problematyki*, „Roczniki Humanistyczne” 2010, t. 58, z. 6, s. 95.

²⁰ Zob. A. Żądło, *Podstawy teologiczne kultu świętych w Kościele*, „Studia Pastoralne” 2011, t. 7, s. 440–442.

kłodzki, siedziba miasta i gminy Nowa Ruda), w Polkowicach (miasto powiatowe, powiat polkowicki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Polkowice), w Stoszowicach (wieś, powiat ząbkowicki, siedziba gminy Stoszowice), w *Strzegomiu (wcześniej synagoga)* (miasto, powiat świdnicki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Strzegom), w Świdnicy (miasto, siedziba powiatu świdnickiego), w Walimiu (wieś, powiat wałbrzyski, gmina Walim), w *Wałbrzychu* (miasto na prawach powiatu), w Wolbromku (wieś, powiat jaworski, gmina Bolków) oraz w Żelaznym Moście (wieś, powiat polkowicki, gmina Polkowice).

Z kolei w **województwie kujawsko-pomorskim** św. Barbara patronuje m.in. kościołowi w Broniewie (wieś, powiat radziejowski, gmina Radziejów), w Chrostkowie (wieś, powiat lipnowski, gmina Chrostkowo), w Inowrocławiu (miasto, siedziba powiatu inowrocławskiego i gminy wiejskiej Inowrocław), kaplicy w Mgowie (wieś, powiat wąbrzeski, gmina Płużnica), kościołowi w Rechcie (część wsi Sukowy, powiat inowrocławski, gmina Kruszwica), kaplicy w Rypinie (miasto, siedziba władz powiatu i gminy), kościołowi w Sartowicach (wieś, powiat świecki, gmina Świecie), w *Starogrodzie* (wieś, powiat chełmiński, gmina Chełmno) oraz w Świętem (wieś, powiat grudziądzki, gmina Łasin).

Godnymi uwagi patrociniami w **województwie lubelskim** jest kościół w *Doldze* (wieś, powiat bialski, gmina Drelów), w Oszczowie (wieś, powiat hrubieszowski, gmina Dołhobyczów) oraz w Turowcu (dawna cerkiew unicka, a następnie prawosławna, obecnie kościół rzymskokatolicki) (wieś, powiat chełmski, gmina Wojsławice).

W zachodniej części Polski w granicach **województwa lubuskiego** św. Barbara patronuje kościołowi w Głębozku (w XVIII w. mennonicki, po 1945 katolicki) (wieś, powiat strzelecko-drezdenecki, gmina Stare Kurowo), w Łęknicy (miasto, powiat żarski, siedziba gminy Łęknica), w Mirostowicach Dolnych (wieś, powiat żarski, gmina Żary) oraz w Nowej Soli (miasto, powiat nowosolski, siedziba miejskiej i wiejskiej gminy).

Z kolei w centralnej części Polski w **województwie łódzkim** św. Barbarze poświęcono kościół w Bełchatowie (miasto, siedziba powiatu bełchatowskiego, miasto i gmina Bełchatów), w Głownie (miasto, powiat zgierski, miasto i gmina Głowno), w Starych Skoszewach (wieś – dawniej miasto, powiat łódzki wschodni, gmina Nowosolna), kaplicę w Szczercowie (wieś, powiat bełchatowski, gmina Szczerców) oraz kościół św. Barbary w Wieluniu (miasto, siedziba powiatu wieluńskiego, gmina Wieluń).

W granicach **województwa małopolskiego** św. Barbara jest patronką kościoła *w Krakowie* (Stołeczne Królewskie Miasto Kraków, *miasto na prawach powiatu, gmina Kraków*), *w Szyku* (wieś, powiat limanowski, gmina Jodłownik), w Trzebini (miasto, powiat chrzanowski, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Trzebinia XIX–XX w.) oraz kaplicy w Wierzbnie (wieś, powiat proszowski, gmina Koniusza).

W środkowej i wschodniej części Polski na terenie **województwa mazowieckiego** św. Barbarze poświęcono kościół w Pionkach (miasto, powiat radomskim, siedziba wiejskiej gminy Pionki), w Solcu nad Wisłą (kościół cmentarny) (miasto, powiat lipski, gmina miejsko-wiejska Solec nad Wisłą) oraz kaplicę w Warszawie (miasto stołeczne Warszawa).

W najmniejszym województwie w Polsce w **województwie opolskim** św. Barbarze zadedykowano kościół w Kolanowicach (wieś, powiat opolski, gmina Łubniany), w Przeczy (wieś, powiat brzeski, gmina Lewin Brzeski) oraz w Strzelcach Opolskich (kościół cmentarny) (miasto, powiat strzelecki, siedziba gminy miejsko-wiejskiej Strzelce Opolskie).

Św. Barbara jako patronka kościołów spotykana jest również w miastach i wsiach położonych w **województwie podkarpackim**. Święta patronowała nieistniejącemu już dziś kościołowi w Dębicy (miasto, siedziba powiatu dębickiego, gmina Dębica), kościołowi w Grodzisku Dolnym (wieś, powiat leżajski, gmina Grodzisko Dolne), *w Przeworsku* (miasto, siedziba powiatu przeworskiego, gmina Przeworsk), w Tarnobrzegu (miasto na prawach powiatu, powiat tarnobrzeński, gmina Tarnobrzeg) oraz *Ulanowie* (miasto, powiat niżański, gmina miejsko-wiejska Ulanów).

Z kolei w północnej części kraju w **województwie pomorskim** św. Barbarze zadedykowano m.in. kościół w Gdańsku (początkowo w XIV w. kaplica przy szpitalu dla zakażanie chorych) (miasto na prawach powiatu), w Kokoszkowach (jedyna zachowana świątynia joannicka na Pomorzu z XIII w.) (wieś, powiat starogardzki, gmina Starogard Gdański) oraz kościół w Krzyżanowie (wieś, powiat malborski, gmina Stare Pole).

Kościół pod wezwaniem św. Barbary to przede wszystkim częsty widok w krajobrazie **województwa śląskiego**. Święta patronuje kościołowi *w Będzinie* (miasto, siedziba powiatu będzińskiego), w Bielsku-Białej (miasto na prawach powiatu), *kaplicy w Bytomiu-Miechowice* (miasto na prawach powiatu), kościołowi w Bytomiu (neoromański kościół z XX w.), w Chorzowie (miasto na prawach powiatu),

a także w Częstochowie (miasto na prawach powiatu). Warto wspomnieć również już dziś nieistniejący kościół św. Barbary w Starej Częstochowie. Kolejne kościoły pod wezwaniem św. Barbary znajdują się w Dąbrowie Górniczej (w rękach katolików od 1945) (miasto na prawach powiatu, gmina Dąbrowa Górnicza), w Gliwicach (miasto na prawach powiatu, gmina Gliwice), w Górze (wieś, powiat pszczyński, gmina Miedzna), w Jastrzębiu-Zdroju (miasto na prawach powiatu), *kaplica św. Barbary przy Silesia City Center w Katowicach (miasto na prawach powiatu) oraz kościół w Katowicach-Giszowcu (dzielnica Giszowiec w Katowicach, miasto na prawach powiatu)*. *Św. Barbara również patronuje kapliczce w Krywałdzie (miasto – od 1951 roku część miasta Knurów, powiat gliwicki), a także kościołowi (miasto, powiat myszkowski, gmina miejsko-wiejskiej Koziegłowy), w Ozarowicach (wieś, powiat tarnogórski, gmina Ozarowice), w Pietraszynie (wieś, powiat raciborski, gmina Krzanowice), w Siewierzu (miasto, powiat będziński, gmina miejsko-wiejska Siewierz), w Sosnowcu (miasto na prawach powiatu), w Strumieniu (miasto, powiat cieszyński, gmina miejsko-wiejska Strumień) oraz w Żarkach (miasto, powiat myszkowski, gmina miejsko-wiejska Żarki).*

W południowej części centralnej Polski w **granicach województwa świętokrzyskiego** przywołując patronia św. Barbary przede wszystkim należy wspomnieć kaplicę w Miedzianej Górze (wieś, powiat kielecki, gmina Miedziana Góra) oraz Staszowie (miasto, powiat staszowski, gmina miejsko-wiejska Staszów).

W granicach **województwa warmińsko-mazurskiego** w północno-wschodniej części kraju św. Barbarze poświęcono kościoły w Lubawie (miasto, powiat iławski, gmina Lubawa), w *Płońnicy* (wieś, powiat działdowski, gmina Płońnica), w Rumianie (wieś, powiat działdowski, gmina Rybno) oraz kościoły w Złotowie (wieś, powiat iławski, gmina Lubawa).

Duża liczba kościołów, którym patronuje św. Barbara zlokalizowanych jest w na terenie **województwa wielkopolskiego**. Jako pierwszy warto wspomnieć kościoły w Bobrownikach (wieś, powiat ostrzeszowski, gmina Grabów nad Prosną), w Buczu (wieś, powiat wolsztyński, gmina Przemęt), w Budyniu (miasto, powiat chodzieski, gmina miejsko-wiejska Budzyń), w Gryżynie (wieś, powiat kościański, gmina Kościan), w Jaszkanie (wieś, powiat śremski, gmina Brodnica), w Karminie (wieś – dawniej miasto, powiat pleszewski, gmina Dobrzyce), w Żabikowie (miasto – dzielnica Lubonia, powiat poznański, gmina Luboń), w Magnuszewicach (wieś, powiat jarociński, gmina

Kotlin) i w Odolanowie (miasto, powiat ostrowski, gmina miejsko-wiejska Odolanów). W województwie wielkopolskim św. Barbara patronuje również kościołowi w Poznaniu (Stołeczne Miasto Poznań, miasto na prawach powiatu), w Radawnicy (wieś, powiat złotowski, gmina Złotów), w Tomicach (wieś, powiat poznański, gmina Stęszew) oraz w Wapnie (wieś, powiat wągrowiecki, gmina Wapno).

Zakończenie

Reasumując, kościoły pod wezwaniem św. Barbary spotykamy na terenie całej Polski. Po raz pierwszy kościół dedykowany św. Barbarze w polskich źródłach występuje dopiero w XIII w., jednak prawdopodobnie patrocinia jej poświęcone istniały już wcześniej. Przemawia za tym fakt, że kult Świętej na terenie Polski sięga nawet XI w. Niestety na dzień dzisiejszy nie potwierdzają tego dokumenty źródłowe.

W niniejszym opracowaniu przywołano 92 świątynie (48 miejskich i 44 wiejskie) położonych w 14 województwach. Ich geograficzne rozmieszczenie wskazuje, że kościoły pod wezwaniem św. Barbary można znaleźć na terenie niemal całej Polski, jednak częściej spotykamy je w zachodniej niż we wschodniej części kraju. Najwięcej z nich wzniesiono w województwie śląskim. W artykule przywołano 20 śląskich świątyń, w tym 17 miejskich i 7 wiejskich. Kolejnym województwem z dużą ilością Barbarowych patrociców jest Dolny Śląsk. Spośród 15 obiektów przywołanych w opracowaniu 8 znajduje się w miastach, a 7 na wsiach. Popularnością św. Barbara jako patronka kościołów cieszy się również w województwie wielkopolskim. W tych województwie wspomniano kolejno 13 kościołów (4 miejskie i 9 wiejskich). Następne przywołane w niniejszej publikacji kościoły, noszące imię dziewicy i męczennicy, spotykamy w województwie kujawsko-pomorskim (9 obiektów: 2 miejskie; 7 wiejskich), łódzkim (5 obiektów: 3 miejskie; 2 wiejskie), podkarpackim (5 obiektów: 4 miejskie; 1 wiejski), lubuskim (4 obiekty: 2 miejskie i 2 wiejskie), małopolskim (4 obiekty: 2 miejskie; 2 wiejskie), warmińsko-mazurskim (4 obiekty: 1 miejski; 3 wiejskie), lubelskim (3 obiekty: 0 miejskich; 3 wiejskie) oraz opolskim (3 obiekty: 1 miejski; 2 wiejskie) i pomorskim (3 obiekty: 1 miejski; 2 wiejskie). Z kolei obecność Barbarowych wezwań w następnych województwach reprezentują kościoły w mazowieckim (2 obiekty: 2 miejskie; 0 wiejskich) oraz świętokrzyskim (2 obiekty: 1 miejski; 1 wiejski).

Tak więc choć kościoły pod wezwaniem św. Barbary są obecne na terenie całej Polski, w niektórych regionach Święta cieszy się większą popularnością. Do tych regionów należą m.in. Śląsk, Dolny Śląsk i Wielkopolska. Ponadto w granicach kraju św. Barbara częściej patronuje kościołom miejskim niż wiejskim. Różnica ta jednak nie jest aż tak znaczna.

Bibliografia

- Dworzackowa J., *Podanie o głowie św. Barbary w dziejopisarstwie pomorskim*, w: A. Gieysztor i inni (red.), *Studia historica w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, PWN, Warszawa 1958, s. 155–165.
- Flaga J., *Członkowie bractwa św. Barbary w Czemiernikach w latach 1728–1770*, „Summarium” 1972, t. 21, z. 1, s. 38–42.
- Górecka J., *Barbara*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 1985, kol. 14–17.
- Kirnbauer F., *St. Barbara in der Kunst*, Montan-Verlag, Wien 1959.
- Kutyła A., *Średniowieczne patrocinia w dokumentach kancelarii monarszej – Zarys problematyki*, „Roczniki Humanistyczne” 2010, t. 58, z. 6, s. 95–118.
- Lexikon für Theologie und Kirche: Marcellinus bis Paleotti*, hrsg. J. Höfer and K. Rahner, vol. 1, Verlag Herder Freiburg, Freiburg 1957, kol. 1235–1235.
- Ligeża J., *Śląska kultura ludowa*, Wydawnictwo Instytutu Śląskiego, Katowice–Wrocław, 1948.
- Ligeża J., Żywirska M., *Zarys kultury górniczej. Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie*, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach, Katowice 1964.
- Mazur D., *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019, s. 128.
- Piechocka-Kłos M., *Kościoły pod wezwaniem św. Tadeusza Judy w Polsce*, w: K. Parzych-Blakiewicz i inni (red.), *Św. Tadeusz Juda w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, Wydział Teologii Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2020, s. 63–75.
- Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, t. 4, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970.
- Sułowski Z., *Imiona chrzestne w parafii Piotrawin w XVII–XIX wieku*, „Roczniki Humanistyczne” 1972, t. 20, z. 2, s. 99–116.
- V. Schaubert V., Schindler H.M., *Ilustrowany leksykon świętych*, przeł. P. Tkaczyk R. Zajączkowski, Wydawnictwo Jedność, Kielce 2002, s. 55–56.
- Żądło A., *Podstawy teologiczne kultu świętych w Kościele*, „Studia Pastoralne” 2011, t. 7, s. 430–446.

Materiały internetowe:

Dziura M., *Pobożna panna Barbara*, w: *Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej. Ciekawostki muzealne, Etnografia, Sztuka*, [online], dostęp: 22.11.2023, <<https://mnzp.pl/pobozna-panna-barbara/>>.

Kirsch, J.P., *St. Barbara*, w: *The Catholic Encyclopedia*, vol. 2, Robert Appleton Company, New York 1907, [online], dostęp: 15.11.2023, <<http://www.newadvent.org/cathen/02284d.html>>.

CHURCHES DEDICATED TO ST. BARBARA IN POLAND

Summary: In the Christian tradition, St. Barbara, virgin and martyr, is a well-known figure. Unfortunately, the ancient sources do not provide much historical detail of her biography. Her story remains only legendary accounts from the Middle Ages. Nevertheless, she is not a forgotten Saint. The popularity of St. Barbara in Poland and Europe is reflected in the numerous invocations of churches. Attention in this publication is directed to selected Roman Catholic churches (including chapels) under the invocation of St. Barbara, which are located in Poland. The study cites 92 sites. The first source-documented references to Polish churches given the invocation of St. Barbara date from the 13th century, but it is likely that patrimonies dedicated to her existed earlier. Contemporary temples are also dedicated to St. Barbara. The main objective of the study is to analyse their geographical distribution, taking into account the division into provinces, in order to determine whether St. Barbara is a popular Saint throughout the country. The research also clarifies whether the saint under study is more likely to patronise churches in towns or villages. The article is divided into two parts. The first outlines the Saint's biography. The second recalls the churches dedicated to St. Barbara that are located within the borders of our country.

Keywords: St. Barbara, *patrocinium*, church, Poland, Christianity.

ŚWIĘTA BARBARA W MUZYCE

Zenona Rondonańska
dr hab., prof. emeryt. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie
i Akademii Muzycznej im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy

ŚWIĘTA BARBARA W PIEŚNIACH DAWNYCH I WSPÓŁCZESNYCH

Streszczenie: Chociaż upowszechnianie kultu świętej Barbary w polskim śpiewie religijnym sięga średniowiecza, to dopiero w XVIII wieku wydano drukiem pierwszą pieśń „Za starosty Marcyana, cesarza Maxymiana”. Jej gwarowy język i 66 zwrotek tekstu nie pozwalały na wykonywanie w kościele. Pierwszą pieśnią kościelną jest „Barbaro święta, Perło Jezusowa”, drugą – „Barbaro Święta! Patronko konania”. Te trzy pieśni mają charakter powszechny i stanowią repertuar ogólnopolski. W XIX wieku w śpiewnikach i opracowaniach organowych zamieszczono dużo więcej pieśni ku jej czci, ale żadna nie zyskała powszechności i w krótkim czasie popadły w zapomnienie.

Na początku XX wieku Barbara stała się główną patronką górników. Rozpoczął się wówczas proces zeświecczenia pieśni, utrwalony później w PRL, a podczas spotkań towarzyskich śpiewa się głównie pieśni biesiad górniczych. Zainteresowanie kultem Świętej widoczne jest natomiast w wydawnictwach naukowych, w których pieśniowy aspekt muzyczny odgrywa istotną rolę. Publikowane są artykuły, prace indywidualne i zbiorowe, obroniono też kilka doktoratów.

Słowa kluczowe: Patronka dobrej śmierci, patronka górników, hutników, strażaków, saperów, flisaków, rybaków, marynarzy i in.; Górny Śląsk, pieśni, śpiewniki, nutowe zapisy melodii.

„Ś. Barbara, Panna i Męczenniczka, zrodzona z pogańskich rodziców; wczesnie utraciła matkę. Nie zgadzają się pisarze co do czasu, w którym żyła; akta zaś o Niej bardziej jeszcze zaciemniają Jej historię. Według jednych, poniosła męczeństwo w Nikomedyi¹, pod Maksyminem (245–239 r.)²; będąc wprzód uczennicą Orygenesza³. Baronijusz⁴ podziela to zdanie. Według Józefa Assemaniego⁵, opierającego się na Metafrastie⁶ i Montbrycyjusz [?], umęczona pod

¹ Starożytne miasto w Azji Mniejszej, współczesny Izmit.

² Maksymin Trak, cesarz rzymski, zamordowany przez zbuntowanych żołnierzy.

³ Pisarz starochrześcijański, Ojciec Kościoła, komentator Pisma Świętego.

⁴ Włoski kardynał, Sługa Boży, historyk i hagiograf.

⁵ Libański orientalista, duchowny maronicki, autor ważnych dzieł o historii kościołów wschodnich.

⁶ Szymon Metafrasta, hagiograf bizantyjski, święty prawosławny, autor parafraz żywotów świętych.

Galeryjuszem⁷, około r. 303, w Heliopolis, w Celesyrii⁸, albo prawdopodobnie w Heliopolis⁹ w Egipcie. W tym wszakże zgadzają się legendy o Św. Barbarze, że ojciec Jej, Dyjoskor, z powodu piękności córki, trzymał Ją zamkniętą w wieży, którą zwykle wyobrażają koło Niej na wizerunkach Świętej. W tej wieży była łazienka z dwoma oknami; Barbara przydała trzecie, i uczyniła znak krzyża na posadzce; tem odkryła wiarę swą w Trójcę Świętą i namawiała ojca, żeby przyjął wiarę chrześcijańską. Rozgniewany taką śmiałością, tudzież odmową pójścia za męż, Dyjoskor powlókł Barbarę jako chrześcijankę, przed trybunał wielkorządcy; a gdy tortury nie zdołały zachwiać Jej odwagi, wyrodny ojciec własną ręką ściał córkę, i według podania, zaraz potem piorun go zabił. Do tych mniej lub więcej autentycznych podań zaliczają jeszcze następny wypadek z roku 1448. Henryk Stock, z Gorkum, w Hollandyi, prawie całkiem od ognia spalony został, wezwał wtedy Świętą Barbarę i żył, dopóki nie przyjął ostatnich sakramentów. Odtąd święta Barbara uważana jest za patronkę szczęśliwej śmierci, i bywa szczególnie wzywana w czasie burzy i pożarów. Liczy się także do rzędu czternastu świętych Auxyliatorów. Pamiątkę Jej Kościół obchodzi dnia 4. Grudnia. [...] Auxyliatorowie – tak się nazywają czternastu Świętych, ratujących w ciężkiej potrzebie, a mianowicie Święci: Błażej, Jerzy, Erazm, Wit, Małgorzata, Krzysztof, Pantaleon, Cyryjak, Idzi czyli Egidyjusz, Eustachy, Dyjonizy, Katarzyna, Akacyjusz, Barbara” – autor L. R. [?]¹⁰.

Echo tego owianego legendami życiorysu, znanego od średniowiecza¹¹, znajdujemy w śpiewie o proveniencji ludowej:

„Za starosty Marcyana, cesarza Maxymiana zrodził Dioskoros córę, nadobną pannę Barbarę”. Gwarowy język wskazuje, iż nie był on, i nie mógł być wykonywany w kościele, dlatego zamieszczenie tekstu w liczbie aż 66 zwrotek [!], w śpiewniku o charakterze religijnym

⁷ Cesarz rzymski, przed śmiercią (311) zakończył wieloletnie prześladowania chrześcijan.

⁸ Region i prowincja w czasach hellenistycznych i rzymskich.

⁹ Miasto w starożytnym Egipcie, obecnie dzielnica Kairu.

¹⁰ T. Klonowski, *Szczeble do Nieba czyli Zbiór pieśni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych*; uskutecznony przez Nauczyciela przy Król. katol. naucz. Seminarium w Poznaniu. Nakładem i czcinkami Ludwika Merzbacha, t. 2, Poznań 1867, s. 1360.

¹¹ Zastanawiające, że nie ma go w: *Żywoty Świętych Pańskich na każdy dzień roku*, oprac. o. Hugo Hoever SOCist, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1983 i wyd. III popraw. i uzupełn. 1988. Jest w ks. W. Zaleski SDB, *Święci na każdy dzień*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1989, s. 751–753, i w R. Giorgi, *Święci patroni na każdy dzień*, wyd. „Jedność”, Kielce 2015, s. 712–714.

można wytłumaczyć tym, że służył „do użytku kościelnego i domowego”¹². Autor zbioru, ks. Szczepan Keller (1827–1872), nie posiadał umiejętności zapisu nutowego, dlatego nawiązał współpracę z ks. Józefem Mazurowskim (1832–1877), który zaopatrzył ok. 800 pieśni w melodie¹³. Nie ma jednak wśród nich „Za starosty Marcyana”, ponieważ „opuszczone są pieśni domowe, których nie wolno śpiewać w kościele”¹⁴.

Warmiacy utrzymywali żywe relacje z diecezją chełmińską i dzięki śpiewnikowi Kellera mogli poznać pieśń „Za starosty Marcyana”. O tym, że w diecezji warmińskiej miała ona charakter pielgrzymkowy, świadczy zamieszczenie jej w rękopiśmiennym zbiorze „prowadnika łosier” – ofiar, czyli pielgrzymek (1894)¹⁵. Podobne cechy mają pieśni „kalwaryjskie”, a wśród nich – „dziadowskie”, których autorstwo przypisuje się „dziadom kalwaryjskim” przybywającym na odpusty do sanktuarium pasyjno-maryjnego w Kalwarii Zebrzydowskiej. Wiadomo, że śpiewano tam m.in. „Za starosty Marcyana”¹⁶.

Na Podlasiu pieśń, na melodię z okolic Szumowa, wykonywano w czasach zarazy¹⁷. Inną funkcję spełniała na Kaszubach, w Ziemi Płockiej i na Mazowszu (Gostynin), gdzie w tzw. „pustą noc” – obrzęd odbywający się w ostatnią noc przed pogrzebem zmarłego – modlono się i śpiewano stosowne pieśni, a żałobników częstowano kawą i „kuchem” – ciastem¹⁸.

¹² [ks. Sz. Keller], *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*. W komisie księgarni Jana Nepomucena Romana, Pelplin 1871.

¹³ [ks. J. Mazurowski], *Melodye do Zbioru Pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego*. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy. Trzecie poprawione wydanie, 1907. Nakładem Księgarni „Pielgrzymy” w Pelplinie. Więcej na ten temat: Z. Rondomańska, *Książdz Józef Mazurowski i jego „Melodye do Zbioru pieśni nabożnych”*, w: A. Klaput-Wiśniewska, ks. A. Filaber (red.), *Musica ecclesiastica*, Bydgoszcz 2009.

¹⁴ Tamże – „Uwaga”, s. III.

¹⁵ Z. Rondomańska, *Dwie warmińskie rękopiśmienne książki pielgrzymkowe z końca XIX wieku*, „KMW” 1997, nr 2, s. 213–227; Taż: *Polska pieśń religijna na Warmii w latach 1795–1939*, Olsztyn 2002, s. 252.

¹⁶ [online], dostęp: 08.07.2023, <<https://kalwaria.eu/strona/piesni-kalwaryjskie>>.

¹⁷ [online], dostęp: 06.10.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=GrGvPbBLkUE>>. Nagranie pochodzi z roku 2020, w czasie lockdownu. Jest znana (w różnych wersjach tekstowych) także współcześnie w wielu miejscowościach z różnych regionów Polski, a w przebiegu podobna do tej z Gostynina.

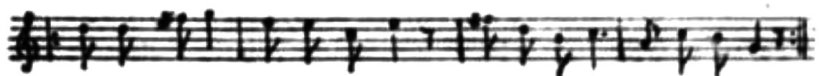
¹⁸ J. Borzyszkowski, *Ks. Szczepan Keller (1827–1872) i jego „Zbiór pieśni nabożnych...” a kaszubska „Pusta Noc” dawniej i dziś*, w: J. Borzyszkowski (red.), *Nekropolie Pomorza*, Nadbałtyckie Centrum Kultury: Instytut Kaszubski, Gdańsk 2011, s. 150–166; [online], dostęp: 08.07.2023, <<https://słowianowierstwo.wordpress.com/2015/05/19/pustenoc/>>. Co ciekawe, podaje się tu, że pieśń „Za starosty Marcyjana” ma „aż” 56 strofok, czyli o 10 mniej niż wersja oryginalna.

2520—28
28''

Gostynin
Jaśkiewicz Anna 1903

Za sta-ro-sły Mar-cy-ja-na cy-sa-rza Be-to-ni-ja-na

zro-dził Dy-to-sko-ro có-rę na-wołanom panna Bar-ba-rę

„Za starosty...” pojawiła się też na Śląsku w specjalnym wydaniu pieśni i modlitw dla górników¹⁹, a Ryszard Gillar podał ją wraz z organowym opracowaniem melodii²⁰:

669 Za starosty Marcyana

669. Za starosty Marcyana.

R. Gillar, 1903.

Współczesna melodia znajduje się w zbiorach Adolfa Dygacza (1914–2004), etnografa, muzykologa, folklorysty i popularyzatora tradycyjnej kultury Górnego Śląska. Jej zapis nutowy posiada Muzeum Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie²¹.

¹⁹ *Pieśni o świętej Barbarze, patronce konających*, dla górników, z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych, zebrał Karól Janitzek organista w Biskupicach. Czcionkami Teodora Zalewskiego, Gliwice 1879. Nie ma jej jednak w: *Książka św. Barbary. Zbiór najlepszych Modlitw i Pieśni na wszelkie uroczystości kościelne i do użytku w pielgrzymkach*. Mikołów, Druk i nakład Karola Miarki, imprimatur bpa Gleicha, Wrocław 1892.

²⁰ *Zbiór melodii dla użytku kościelnego i prywatnego* zebrał i za pomocą szanownych współpracowników wydał Richard Gillar, rektor śpiewu i organista przy kościele N.M. Panny w Bytomiu G./Śl., Bytom G./Śl. 1903.

²¹ [online], dostęp: 07.07.2023, <<https://www.sbc.org.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/383188?id=383188>>.

234.
74 B/88
✓

$\text{♩} = 150 (24^{\text{a}})$

Ja sta-no-aty Mar-cy-ja-wa, ✓

ce-pa-ma Ma-ry-mi-ja-na, no-waś Dio-skor ✓

no-ja cõ-re, na-zdo-bna, pan-ne Bar-ba-re. ✓

Za starosty Mercyjana,
cesarza Maksymijana,
zrodził Dioskor swoją córe,
nadobną panne Barbare.

1	30
2	39
3	79
143	

15
15
30

Jak łatwo zauważyć, wszystkie trzy wersje melodii: gostynińska, R. Gillara i A. Dygacza są zasadniczo różne.

Prawdopodobnie najstarszą zanotowaną pieśnią kościelną jest osiemnastowieczna „Barbaro święta, Perło Jezusowa, Ścieszko [!] do nieba grzesznikom gotowa, Wierna przy śmierci Patronko smutnemu – konającemu”, co oznacza, że musiała być znana jeszcze wcześniej²². Kilkakrotne wznowienie publikacji zawierającej tę pieśń, dalekiej jednak od literackiej poprawności tekstów sugeruje, że zapotrzebowanie na tego rodzaju zbiory było duże i niezaspokojone. Pieśń, liczącą 10 zwrotek, o nieznanym melodii, zamieszczano we wszystkich śpiewnikach i modlitewnikach, dlatego przetrwała i nadal pozostaje w repertuarze. Jej główną myślą przewodnią jest oddanie życia i śmierci Jezusowi w Najświętszym Sakramencie oraz prośba o godne życie.

²² *Wybor piesni nucący tajemnice Chrystusa Pana, najswiętszy Jego Matki y niektórych Świętych opiekę głoszący.* W Kaliszu Drukarni J.K.M. i Rzpłtey Roku Pańskiego 1778; *Wybor pieśni nocący tajemnice Chrystusa Pana, najswiętszy Jego i niektórych Świętych opiekę głoszących.* W drukarni Jasney Góry Częstochowskiej Roku Pańskiego 1828; *Wybór pieśni nocący tajemnice Chrystusa Pana y Najswiętszy Matki Jego i niektórych świętych opiekę głoszących.* Drukarnia Haricha, Olsztyn i Olsztynek 1858. Tamże w pieśni o świętym Józefie „Ja wasz sercem jestem całym” znajduje się zwrotka: „Niech to Boski sekret sprawi, że Bóg duszę moją zbawi, Anno i Barbaro Święta, niech będzie w niebo przyjeta, Jezus, Marya, Jozef”.

Do śpiewu korzystano początkowo z kontrafaktury, czyli podkładania pod tekst melodii innej/innych pieśni: „Zawitaj Córko”, „Chwała bądź Bogu”, „Ty, któraś pięknie”, „Zawitaj Matko” albo „Wszchemocna mego Opatrzności Boga”²³. Dopiero Teofil Klonowski zaproponował melodię do „Barbaro święta, Perło Jezusowa” i to nie jedną, ale aż jedenastą!²⁴.

Ósmą melodię w metrum 3/4 i w tonacji F-dur wykorzystał ks. Jan Siedlecki w swoim *Śpiewniczku*²⁵, natomiast ta w wydaniu z roku 1947 *de facto* nie pochodzi od Klonowskiego²⁶.

J. Siedlecki 1881.

Organowe opracowanie Józefa Mazurowskiego charakteryzuje bezmetryczny przebieg, transpozycja z tonacji F-dur do G-dur i bogatsza harmonizacja.

²³ J. Nachbar, *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim*. Ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Nauczyciela przy Król. katol. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, radcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu. Drukiem W. Moeser w Berlinie 1856. Do nabycia w Opolu u księgarza Alberta Moeser; [Karol Hoppe] *Chorał czyli towarzyszenie organ* do książki parafialnej „Droga do nieba” wydania ks. rady duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach, na Górnym Śląsku, opracował organista i rektor chóru kościelnego. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej. Zastrzega się wszelkie prawa własności. Nakładem i drukiem wydawnictwa dzieł katolickich Reinharda Meyera w Raciborzu 1920.

²⁴ T. Klonowski, *Szczeble do Nieba*. Dziesiąta melodia z Turska, jedenasta z Uścia.

²⁵ [Ks. J. Siedlecki], *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej*. Zebrał ... katecheta przy szkole pospolitej u św. Barbary w Krakowie. Wydanie drugie, poprawione, powiększone z dodaniem Nieszporów po łacinie i po polsku, Kraków 1881; [Ks. J. Siedlecki], *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej*, wydanie piąte poprawione. Nakładem XX. Misjonarzy na Kleparzu, Kraków 1908.

²⁶ X Jan Siedlecki, *Śpiewnik kościelny z melodyjami na 2 głosy*. Zawiera pieśni polskie i śpiewy łacińskie oraz różne nabożeństwa i modlitwy. (Wydanie jubileuszowe 1878–1928). Opracował X. W. Świerczek C.M. ze współudziałem Bolesława Wallek-Walewskiego. Nakład i własność Księży Misjonarzy, Kraków 1947.

Barba-ro świe-ta! per-to Je-zu-so-wa, Wierna przy śmier-ci Patronko smutne-mu Ko-na-ja-ce-mu.
 Ścieżko do nie-ba grzeszni-kom go-to-wa.

J. Mazurowski 1907.

Tomasz Cieplik przywrócił melodii metrum 3/4 i tonację F-dur oraz uprościł jej harmonizację.

152 O św. Barbarze, Pannie i Męczenniczce (4go grudnia).
 256. Barbaro, święta, Perło Jezusowa (albo Mel., Zawitaj Cóрко⁴⁶).

{ Bar-ba-ro świe-ta, Per-lo Je-zu-so-wa, } wier-na przy śmier-ci, Pa-tron-ko, smu-tne-mu, Ko-na-ja-ce-mu.
 { Ścież-ko do nie-ba grzeszni-kom go-to-wa, }

T. Cieplik 1920²⁷.

Dwie melodie zharmonizowane przez Tomasza Flaszę różnią się przebiegiem i tonacją – pierwsza w F-dur, druga w Es-dur, zachowują natomiast metrum 3/4.

865. Do Sw. Barbary. S. N.

Bar-ba-ro świe-ta per-to Je-zu-so-wa. Wier-na przy śmier-ci, pa-tron-ko smu-tne-mu, ko-na-ja-ce-mu.
 Ścież-ko do nie-ba grzeszni-kom go-to-wa.

866. Do Sw. Barbary. mel. 2. T. F.

Bar-ba-ro świe-ta per-to Je-zu-so-wa. Wier-na przy śmierci, patron-ko smu-tne-mu, ko-na-ja-ce-mu, ko-na-ja-ce-mu.
 Ścież-ko do nie-ba grzeszni-kom go-to-wa.

T. Flaszka²⁸.

²⁷ T. Cieplik, *Pieśni ku czci Serca Pana Jezusa, Najświętszej Maryi Panny i Świętych Pańskich*. Zbiór pieśni religijnych ułożony na cztery głosy do grania na organach przez dyrektora katol. szkoły dla organistów w Bytomiu, Bytom ok. 1920.

²⁸ T. Flaszka, *Śpiewnik kościelny katolicki* czyli największy podręcznik dla organistów w kościołach katolickich, zebrany staraniem Towarzystwa wzaj. pomocy organistów dyecezyi Krakowskiej, ułożony na 1 głos z organem lub na 4 głosy mieszane. Część trzecia zawierająca pieśni: przygodne, msze, nieszpory, pieśni żałobne, o Ś.Ś. Pańskich i.w.i. [i wiele innych]. Wydanie trzecie, nakład i własność Tomasza Flaszki, Kraków [b.r.wyd.]. Imprimatur bpa Adama Stefana Sapiechy z 20 września 1927.

Wersja o metrum 3/4 i w tonacji F-dur znajduje się w najnowszym wydaniu śpiewnika Siedleckiego i jest to jedyna pieśń o tej świętej²⁹.

Barbaro święta

św. Barbary
4 grudnia

st.: XVIII w.

1. Bar - ba - ro Świę - ta, per - to Je - zu - so - wa,
ścież - kę do nie - ba wska - zać nam go - to - wa,
wier - na przy śmier - ci Pa - tron - ko smu -
tne - mu ko - na - ją - ce - mu.

J. Siedlecki 2015.

Pod koniec XIX wieku rozpoczął się, zapoczątkowany przez wydawcę Tomasza Nowackiego i kontynuowany przez ks. Jana Siedleckiego³⁰, proces zmniejszania liczby zwrotek tej pieśni, który nasilił się w wiekach XX i XXI³¹ chociaż, co trzeba zaznaczyć, nie dotyczył wszystkich ówczesnych wydawnictw³².

²⁹ Ks. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, wyd. XLI, red. W. Kałamarz CM, A. Ziółkowski CM, Kraków 2015; *Pieśni ku czci Świętych i Błogosławionych Pańskich*. Wybór i opracowanie Paweł Bazan, Rzeszów 2018. Melodia i tonacja tak jak u Siedleckiego 2015.

³⁰ *Zbiór najpotrzebniejszych i najpiękniejszych pieśni nabożnych na cały rok Pański*. Przez cenzurę duchowną aprobowanych książek zebrany. Druk i nakład Tomasza Nowackiego, Mikołów 1862 (brak zwr.: 2, 8, 9); [Ks. J. Siedlecki], *Śpiewniczek* 1881; [Ks. J. Siedlecki], *Śpiewniczek*, 1908; X Jan Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, 1947 – we wszystkich brak zwr.: 9 i 10.

³¹ Pięć zwr. Melodię przetransponowaną z tonacji G-dur do F-dur, jako łatwiejszą do śpiewania, znajdziemy w: Ks. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, wydanie XXXVIII zmienione. Praca zbiorowa. Redaktor ks. Karol Mrowiec CM, Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole 1985; Ks. J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny* 2015; *Pieśni ku czci Świętych i Błogosławionych Pańskich* 2018. Melodia i tonacja tak jak u Siedleckiego 2015; Ks. J. Szyca, *Chwalmy Pana*. Modlitewnik i śpiewnik dla wszystkich, wyd. XLVI (wg nowej liturgii), Kraków 1980 – 4 zwr.

³² Ks. A. Sikorski, *Zbiór pieśni nabożnych dla Warmii i Mazur*. Śpiewnik Diecezji Warmińskiej, Warszawa 1954 (mel. jak u Siedleckiego w G-dur), wyd. III 1956. Więcej

Drugą równie często zamieszczaną w zbiorach jest *Pieśń o Świętej Barbarze Pannie i Męczennicze* „Barbaro Święta! Patronko konania, wołamy grzeszni twego zlitowania; Użycz nam darów z panieńskiej czystości, oddal sprośności”, w której fragmenty z życiorysu przeplatają się z prośbami o pomoc przy przejściu z życia do śmierci.

Ta 15-zwrotkowa pieśń otrzymała zapis nutowy ks. Michała Marcina Mioduszeńskiego w pierwszej połowie XIX wieku³³, a jej melodia dodatkowo służyła pieśniom „Barbaro Święta! Perło Jezusowa”, „Bądź pozdrowiona Panienko Maryja”, „Zawitaj Córko”, „Zawitaj Matko Różańca”.

Barba-ro święta! Patronko ko - nania,
Woła-my grzeszni twego zli - to - wania;

Użycz nam da - rów z panieńskiej czystości,
Od-dal spro - sno - ści.

M.M. Mioduszeński 1838.

Początkowo melodię od Mioduszeńskiego polecał Karol Piekoszewski³⁴, ale wkrótce zmienił zdanie: „Dla ułatwienia śpiewu osobom nie na ten temat: Z. Rondomańska, *„Zbiór pieśni nabożnych dla Warmii i Mazur”* ks. Antoniego Sikorskiego, „KMW” 2003, nr 2; Ks. W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni sakralnych polskich i łacińskich oraz modlitw dla użytku Wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1961; wyd. III 1963; wyd. IV 1965; wyd. VII 1970 – we wszystkich jednogłosowa melodia w ton. G-dur; *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. X, Olsztyn 1977 – melodia przetransponowana do ton. F-dur.

³³ M. M. Mioduszeński, *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X.* [...] Zgrom. XX. Miss. zebrane. W drukarni Stanisława Cieszkowskiego, Kraków 1838.

³⁴ *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną z poleceniem Jaśnie WW. XX. Biskupów Wrocławskich dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony. Nakładem Wydawcy. Drukiem Teodora Heneczka w Niemieckich Piekarach R. 1850. Imprimatur Wrocław 1845 i Opole 1846. Z przedmowy wydawcy: „Dla ułatwienia śpiewu osobom nie znającym nut muzycznych, położyłem przy każdej pieśni powszechnie znajomą melodyą; tym zaś którzy znają nuty i trzymają się zasad muzycznych, odsyłam do Śpiewnika przez Imci X. Mioduszeńskiego, Zgrom. XX. Misjonarzy w Krakowie r. 1836 i tegoż Dodatku r. 1842 wydanego”.*

znającym nut muzycznych, położyłem przy każdej pieśni powszechnie znaną melodyą; tym zaś którzy znają nuty i trzymają się zasad muzycznych, zalecam *Chorał, czyli dostateczny Zbiór Melodyi* przez J.W.X. Bern. Bogedain, radcę regencyjnego w Opolu, osobno dla organ wydany” (z przedmowy wydawcy)³⁵, tymczasem autor *Chorału*³⁶ chętnie korzystał z kontrafaktur. Tak też postąpił z pieśnią „Barbaro Święta! Patronko konania”, dlatego ta sama melodia miała zastosowanie także do „Chwała bądź Bogu” i „Ty, któraś pięknie”.

Ks. Józef Mazurowski podał do tej pieśni dwie melodie. Pierwsza jest opracowaniem (w tonacji F-dur) na organy melodii ks. Michała Mioduszeńskiego, druga – będąca wariantem pierwszej, została zharmonizowana w tonacji a-moll.

Barbaro święta! Patronko ko - na - nia, U - żyć nam da - rów z panieńskiej czysto - ści. Oddal sprosno - ści.
 Woła my grzeszni twego zli - to - wa - nia: U - żyć nam da - rów z panieńskiej czysto - ści. Od - dal sprosno - ści.

786^b

Barba_ro święta! Patronko ko - na - nia, U - żyć nam da - rów z panieńskiej czysto - ści. Od - dal sprosno - ści.
 Woła my grzeszni twego zli - to - wa - nia: U - żyć nam da - rów z panieńskiej czysto - ści. Od - dal sprosno - ści.

786^b

J. Mazurowski 1907.

Ryszard Gillar zachował tonację F-dur, zmienił natomiast metrum z 3/2 na 3/4 i znacznie zrytmizował melodię, aczkolwiek w warstwie słownej pieśń nie jest bynajmniej pogodna treściowo.

875. Barbaro święta, patronko konania.

875. Barbaro święta, patronko konania.

№ tekstu 665.

R. Gillar 1903.

Tak jak u Gillara opracowanie organowe Tomasza Cieplika jest w metrum 3/4 i w tonacji F-dur, a melodia ma spokojny charakter. Tu także proponowana jest kontrafaktura: „Zawitaj Matko Różańca”.

³⁵ *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną dla wygody katolików z różnych ksiąg i śpiewników zebrany i ułożony. Polecony przez Jego Eminencją Kardynała Xiążęcia Biskupa Wrocławskiego Melchiora de Diepenbrock i J.W. Biskupa z Dyany, Sufragana Wrocławskiego Daniela Latussek. Wydanie ósme. Nakładem Karola Böhma w Św. Annie (set. Annaberg Pr. Oberschl) [b.r.w.].*

³⁶ J. Nachbar, *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj* 1856.

257. Barbaro święta, Patronko konania (albo Mel. „Zawitaj Matko Różańca“).

{Bar-ba-ro świę-ta, Pa-tron-ko ko-na-nia,} U-życz nam da-rów z pa-nień-skiej czy-sto-ści, od-dal spro-sno-ści.
 {wo-ła-my grze-szni Twe-go zli-to-wa-nia!}

T. Cieplik 1920.

Opracowanie („własne – T. F.”) na organy Tomasza Flaszcy utrzymuje przejęte od Gillara i Cieplika metrum 3/4, natomiast melodia została przetransponowana do tonacji As-dur. Nie jest ona mocno zrytmizowana, dlatego zachowuje pierwotny, spokojny charakter.

867. Do Św. Barbary. pieśń. 282.

Bar-ba-ro świę-ta pa-tron-ko ko-na-nia, U-życz nam da-rów zpa-nień-skiej czy-sto-ści, od-dal spro-sno-ści.
 Wo-ła-my grze-szni Twe-go zli-to-wa-nia, U-życz nam da-rów zpa-nień-skiej czy-sto-ści, od-dal spro-sno-ści.

T. Flaszka 1927.

Z przeglądu zawartości śpiewników i modlitewników wynika zatem, że zaledwie dwie pieśni kościelne: „Barbaro święta, Perło Jezusowa” i „Barbaro Święta! Patronko konania” oraz religijno-pielgrzymkowa „Za starosty Marcyjana” przetrwały w śpiewie przynajmniej od XVIII wieku i nadal są w repertuarze ogólnopolskim³⁷, podczas gdy wiele innych miało znacznie krótszy żywot.

Dwa osiemnastowieczne wydawnictwa³⁸ zamieszczają 6-zwrotkową pieśń „Pozdrawiam cię Panno święta w miłość Boską niepojęta, po Chrzcie w cnoty ozdobiona, wiecznie Bogu poślubiona”. Powtórzyła się ona jeszcze w kilku zbiorach³⁹ ze wskazaniem na kon-

³⁷ Ale np. w bardzo obszernym (ponad 800 stron) zbiorze *Abba – Ojciec, pieśni i piosenki religijne*, zebrał i opracował ks. Hieronim Chamski, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne i plockie Wydawnictwo „Hejnał”, Olsztyn–Płock 1996, a także w śpiewniku *Dobry Pasterz*, opracował ks. Jan Baumgart, Gdynia 1998, nie ma ani jednej pieśni o św. Barbarze.

³⁸ *Wybor pieśni nuczący tajemnice Chrystusa Pana 1778; Zebranie roznych PIESNI służących do NABOZENSTWA*. W Królewcu 1792 w Drukarni J.K. Mści Nadworney Kanterowskiej.

³⁹ *Kancyonał pieśni nabożnych według obrządku Kościoła Ś. katolickiego na uroczystości całego roku, z przydatkiem wielu nowych pieśni o Świętych Pańskich* nowo wydany w Krakowie w Drukarni Akademickiej r. 1818 drukowany. A teraz nakładem i drukiem T. Nowackiego. Za pozwoleniem Cenzury Rządowej w Mikołowie drukowany roku 1847; M. Kryna, *Zbiór pieśni nabożnych dla wygody pobożnych katolików do nabożeństwa kościelnego i domowego*. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej wydany w Sztumie drukiem i nakładem J. Wernera, 1854 (pieśń została jednak wykreślona). Więcej na ten temat: Z. Rondonańska, *Pierwszy polski śpiewnik diecezjalny na Warmii*

trafaktury: „O Gospodzie uwielbiona” albo „Dziś koniec roku zeszłemu”.

9-zwrotkowa pieśń „Barbaro panno, Męczenniczko święta, śliczna Lilio, Rózo z ciernia wzięta! Ciesz się purpurą nabytą w męczeństwie, rozkwitnij w sercach oschłych w nabożeństwie”, najpierw znalazła się w wydawnictwie księży bazylianów, potem podał ją ks. Szczepan Keller, następnie Karol Miarka, Karol Janitzek i Ryszard Gillar⁴⁰, który wskazał do niej kontrafakturę – maryjną „O której berła”, chociaż ks. Józef Mazurowski już wcześniej zaopatrzył ją w melodię.

Bar - ba - ro Pan - no, Me - czenniczko świę - ta, Ciesz się pur - pu - ra naby - tą w męczen - stwie, Rozkwitnij w sercach
 Śliczna li - li - o, ró - żo z ciernia wzię - ta; o - słych w nabo - żeń - stwie.

J. Mazurowski 1907.

Zanim Ryszard Gillar podał melodię do pieśni „Barbaro błogosławiona, męczenniczko uwielbiona, niech, którzy cię pozdrawiają, łaskę Bożą przez cię mają”⁴¹, korzystano z kontrafaktury: „Jezu słodkie pamiętanie”⁴² lub „Wielki Boże, patrząc z góry”⁴³.

z 1856 roku, „KMW” 1998, nr 1; [ks. Sz. Keller], *Zbiór pieśni nabożnych katolickich*, 1871; *Pieśni o świętej Barbarze* 1879; *Zupełny śpiewnik i książka do nabożeństwa*, Karol Miarka, Mikołów [1880]; *Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa* 1895.

⁴⁰ *Pieśni nabożne na święta uroczyste podług porządku kościoła s. rzymsko-katolickiego* na cały rok zebrane, za pozwoleniem Zwierzchności z przydaniem nowych Pieśni podług przedrukowanych w Wilnie w Drukarni XX Bazylianów roku 1817; *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku kościoła świętego rzymsko-katolickiego* na cały rok zebrane, z przydaniem nowych pieśni nakładem i kosztem XX Bazylianów Supraślskich przedrukowane w Grodnie w drukarni Zymela roku pańskiego 1829; [ks. Sz. Keller], *Zbiór pieśni nabożnych katolickich*, 1871; *Pieśni o świętej Barbarze* 1879; *Zupełny śpiewnik i książka do nabożeństwa* [1880]; *Zbiór melodyi dla użytku kościelnego i prywatnego* 1903.

⁴¹ *Magazyn duchowny czyli Modlitwy i Pieśni dla Chrześcijańsko-Katolickich Górników z Różnych Ksiąg Nabożnych Zebranych*, a Za Pozwoleniem Zwierzchności Duchownej do druku podane przez Ober-Stajgra Mateusza Lissa. W Bytomiu, G. Szl. Drukiem i nakładem Karola Kirsch, 1856. Na zlecenie wydawcy książkę uporządkował X. Antoni Stabik.

⁴² *Pieśni o świętej Barbarze* 1879 – Hymn przed Koronką śpiewa się według wiersza św. Bernarda.

⁴³ [Karol Hoppe] *Chorał czyli towarzyszenie organ* 1920.

216
874. Barbaro błogosławiona. Pieśni o św. Barbarze. Nr tekstu 874

Bar - lu ro - bło - go - sła - wie - na, Me - czen - niez - ko u - wiel - bio - na, Bar - ba - ro, kwie - cie czy -
Niech, kto rzy - cie - po - zdra - wi - a, ją, Łas - kę Bo - żą, przez cie - ma - ją.

ści, Słesz - ma nad mie - ście - w ja - sno - ści! Wszelkiej zma - zy nie - wi - do - ma, Ła - ska Bo - sku u - twier - dzo - na.

R. Gillar 1903.

Teksty innych pieśni, a jest ich niemało: „Błogosławiona, o Panienko miła!, Żeś się w Chrystusie wielce polubiła, I dla imienia męki ponosiła, Święta Barbaro!” (8 zwr.)⁴⁴; „Jezu, niewinnych panienek Korono, źródło wód żywych, czystości Obrono, Racz ucho skłonić na nasze wołanie, Z serca wzdychanie” (14 zwr.); „Rozważ tylko bacznie – człowiecze mizerny, jak to nad tobą Bóg – bywa miłosierny” na melodię „Miałem ci ja w sercu” (47 zwr.); dla górników idących do pracy „Boże!, gdzie nigdy słońce Twe nie świeci, tam się spuszcza my w głąb ziemi; na niej zostają nasze żony – dzieci, jak Ojciec czuwaj nad niemi”; po skończonej pracy „Boże!, któryś nas jak gwiazda zbawienia Z tej czarnej wywiódł ciemnicy, Trzymał te groźne nad nami sklepienia Wszeczmocą Twojej prawicy”, znajdują się w wydawnictwie poświęconym braci górniczej, ponieważ święta Barbara jest przede wszystkim jej patronką⁴⁵. Co ciekawe, jedna z tych pieśni: „Bądź pozdrowiona, Barbaro święta, dziewico wielce u Boga wzięta! Biała lilio w twojej czystości i niewinności” (8 zwr.) kilka lat wcześniej była wydana w zbiorze ks. Szczepana Kellera, a ks. Józef Mazurowski zaopatrzył ją w melodię:

242 740

Bądź pozdro - wio - na Bar - ba - ro świę - ta Bia - ła li - li - o - w twojej czysto - ści I nie - winno - ści.
Dziewi - co wiel - ce u Bo - ga wzię - ta;

J. Mazurowski 1907.

⁴⁴ Nieco zmienione słowa: „Błogosławiona i Panienko miła, w Chrystusie Panu wielceś się lubiła, męki dla Jego Imienia znosiła, ref.: Święta Barbaro” (5 zwr.) podaje T. Cieplik, *Zbiór pieśni kościelnych i nabożnych* oraz pieśni dla Kongregacji Marjańskiej, Straży Honorowej Przen. Oblicza Pana Jezusa, św. Antoniego itd., których melodie znajdują się w pięciu częściach „Zbioru pieśni religijnych” ułożonych na cztery głosy. Nakładem T. Cieplik w Bytomiu G. Śl. (Beuthen O.-S.). Imprimatur: Katowice, 11 września 1924 r., śpiewana na mel. 256 C czyli pieśni „Barbaro święta, Perło Jezusowa” lub 469 E; Gillar 1903 – na melodię „Zawitaj Matko Różańca świętego”.

⁴⁵ *Pieśni o świętej Barbarze* 1879.

Żadnej z nich nie ma natomiast w *Księżce św. Barbary*, a z kolei w cytowanym już *Magazynie Duchownym* zanotowane są, niewystępujące w innych publikacjach, „Pieśni dla Górników przed zaczęciem roboty”⁴⁶.

Tylko u Tomasza Cieplika występuje pieśń „O Barbaro bądź wsławiona, męczenniczko uwielbiona, Niech ci, co cię pozdrawiają łaskę Bożą przez cię mają, ref.: Barbaro kwiecie czystości, śliczna nad mięsiąc w jasności!, wszelkiej zmazy niewiadoma, łaską Boską utwierdzona”, która ma 10 zwr. i jest bliżej nieznaną⁴⁷.

Odwołania do Barbary znajdują się też w śpiewach do innych Świętych. W hymnie o Stanisławie Kostce – „W Koronie Polskiej Perło jaśniejąca”, jest taka zwrotka: „Czarta w postaci psiey Krzyżem płoszałeś, Sakrament Pański z rąk Anielskich brałeś, Przy obecności za Patronkę wziętej, Barbary Świętej”⁴⁸; o Józefie – „Ja wasz sercem jestem całym” – „Niech to Boski sekret sprawi, że Bóg duszę moją zbawi, Anno i Barbaro Święta, niech będzie w niebo przyięta, Jezus, Marya, Jozef”⁴⁹; o „ŚŚ. Obróńcach w skonaniu” – „Barbaro święta, miej o nas staranie, gdyż tobie oddał Bóg nasze skonanie: A przed ostatnim żywota momentem, uprosz posilek świętym Sakramentem”⁵⁰; III pieśń do Opatrzności Boskiej: „Z Nepomucena w niesławie obrona, w powietrznym morze Rocha masz Patrona: Nawet na mary, pomoc Barbary Świętym cię

⁴⁶ Incipity: „Ojczy jedyny wszelkiego stworzenia” (12 zwr.) na melodię „Kto się w opiekę podda Panu swemu”; „Nasze w ziemię zstępowanie pobłogosław Boże Panie” (8 zwr.) na melodię „Barbara błogosławiona”; „Boże, co świat opatrujesz, Każdemu dział swój darujesz” (11 zwr.) na melodię „Będę Cię wielbił mój Panie”; „W cale się nie będę smucił, choć me ręce na sile” (5 zwr.) na melodię „Duszo moja słuchaj Pana”; „Bóg Stwórca przykazał” (11 zwr.) na melodię „Boże w dobroci nigdy przebrany”. Ostatnią pieśnią można znaleźć na współczesnym forum „o tradycyjnych pieśniach kościelnych i chorale gregoriańskim”: [online], dostęp: 12.07.2023, <<https://spiewnik.katolicy.net/index.php/topic,1134.0/sslRedirect.html?PHPSESSID=tv5p2p0364m8pusmfdgjs1ibhg>>.

⁴⁷ T. Cieplik, *Zbiór pieśni kościelnych i nabożnych*, podał do niej melodię 468 E, ale części czwarta i piąta (D i E) prawdopodobnie nie zostały wydane. Współczesne połączenie tej pieśni (skróconej) z „Barbaro błogosławiona, Męczennico uwielbiona” znajduje się w: [online], dostęp: 12.07.2023, <<https://teksciory.interia.pl/religijne-barbaro-blogoslawiona-tekst-piosenki,t,501133.html>>.

⁴⁸ *Pieśni nabożne na święta uroczyste* 1817.

⁴⁹ *Wybor piesni nucacy tajemnice Chrystusa Pana* 1878; *Dostateczny spiewnik kościelny* 1850; [ks. Sz. Keller] *Zbiór pieśni nabożnych* 1871; *Kancyonał katolicki i razem książka modlitewna pierwotnie ułożona przez śp. X. Antoniego Janusza plebana zebrydowskiego a teraz dla większej wygody katolików szląskiego opracowana i po raz czwarty wydana przez „Dziedzictwo błog. Jana Sarkandra”*. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej, nakładem E. Feitzingera, Cieszyn 1878. [wyd. pierwsze 1857]; *Zupełny spiewnik i książka do nabożeństwa* [1880].

⁵⁰ M. M. Mioduszewski, *Spiewnik kościelny*.

włoży i cóż cię trwoży?”⁵¹; IV pieśń o Najśw. Maryi Pannie w Tursku łaskami słynącej – „Barbarę świętą z sobąś sprowadziła przy zgonie życia by patronką była, grzesznemu ludowi, cnemu narodowi przy śmierci”; pieśń o ŚŚ obrońcach w czasie powietrza – „Święta Barbaro patronko ludzi umierających: Ratuj dzielną twoją prośbą, w chorobach zostających”⁵²; w pieśni pielgrzymkowej „gdy Kompania wychodzi do Częstochowy” do Matki Bożej jest taka zwrotka: „Woda owa, co jest w studni świętej Barbary, nie wskazujez/wskazując Twoich cudów i łask bez miary?, którą wychwalamy”⁵³.

Oprócz pieśni śpiewana może być także litania. Ta dawna, o św. Barbarze Pannie i Męczennicze, znajduje się w wielu wydawnictwach⁵⁴, ale tylko Ryszard Gillar podał do niej organowe opracowanie melodii⁵⁵.

R. Gillar 1903.

⁵¹ M. M. Mioduszewski, *Śpiewnik kościelny*; T. Klonowski, *Szczeble do Nieba; Kancynał katolicki mniejszy* i razem książka modlitewna wydana przez ks. Jana Żmijkę. Za pozwoleniem Przewielebnego K. B. Wikaryatu Jeneralnego w Cieszynie (wydanie stereotypowe). Cieszyn, nakładem Wydawcy. Do dostania u Jana Wrany, intrologatora w Frysztać, [b.r.w.], tablica świąt ruchomych od 1871; T. Klonowski, *Szczeble do Nieba; Kancynał katolicki* 1878; *Zupełny śpiewnik i książka do nabożeństwa* [1880]; *Śpiewnik dla ludu katolickiego* 1895.

⁵² M. M. Mioduszewski, *Śpiewnik kościelny*; T. Klonowski, *Szczeble do Nieba*.

⁵³ M. M. Mioduszewski, *Śpiewnik kościelny; Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy* [1845], 1850; T. Cieplik, *Zbiór pieśni kościelnych i nabożnych*, mel. 159 C „Pomnijmy, że z łaski Boga ku Częstochowie idziemy do Pani, co się Matką nam zowie”.

⁵⁴ *Złoty ołtarz wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą* to jest modlitwy rozmaite Kościołowi S. Zwyczajne ktore duch gorący Panu Bogu na Wonność Słodkości Chwały iego ofiarować może. Za Dozwoleniem Zwierzchności Duchowney przedrukowane w Supraślu w Drukarni WW. OO. Zakonu S. Bazylego Wielkiego roku pańskiego 1732; *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy* 1850; *Magazyn duchowny czyli modlitwy i pieśni* 1856; *Kancynał katolicki i razem książka modlitewna* 1878; *Pieśni o świętej Barbarze* 1879; *Zupełny śpiewnik i książka do nabożeństwa* [1880]; *Katolik w modlitwie czyli książka do nabożeństwa oraz śpiewnik kościelny na cały rok*. Wydanie dzieśiąte. Za zezwoleniem prześwieznego Wikaryatu Jeneralnego Jaśnie wielmożnego Księcia Biskupa Wrocławskiego. Mikołów. Drukiem i nakładem Jul. Nowackiego [b.r.wyd.]. Tablica świąt ruchomych od 1887 roku; *Książka św. Barbary* 1892; *Droga do nieba: książka do nabożeństwa dla chrześcijan-katolików* z upoważnieniem ksiązęco-biskup. jeneralnego konsystorza w Wrocławiu. Nowe wydanie. Druk i nakład Konst. Nowackiego. Pozwalamy drukować z Konsystorza Biskupiego O. Ł. w Przemysłu, 26 października 1902 Olesno (Rosenberg); [Karol Hoppe] *Chorał czyli towarzyszenie organ* 1920; T. Cieplik, *Zbiór pieśni kościelnych i nabożnych* 1924.

⁵⁵ R. Gillar *Zbiór melodi dla użytku kościelnego i prywatnego* 1903.

Współczesne formy tej modlitwy mają już inne odwołania. Imię Barbary wymieniane jest też w litanii do Wszystkich Świętych⁵⁶. Znacznie bardziej rozbudowaną formą muzyczną są śpiewane „Godzinki” i chociaż te o niepokalanym poczęciu NMP były zamieszczane w wielu publikacjach, to o Świętej Barbarze Pannie i Męczenniczce znajdują się w niewielu zbiorach⁵⁷.

Zdaniem ks. prof. Jerzego Myszora „Po drugiej wojnie światowej do znanego już nam repertuaru pieśni kościelnych poświęconych św. Barbarze doszła w zasadzie tylko jedna, której autorem jest ks. Czesław Domin: „Gdy noc nas wchłonie, niebo się zamknie nad kopalniami”⁵⁸. Informacja z 1993 roku jest nieaktualna, ponieważ autorstwa bpa Dominiana (1929–1996) są jeszcze co najmniej dwie pieśni: „Każdy górnik ciebie zna, Patronko Barbaro, bo opiekę w tobie ma” i do św. Michała Archanioła – „Anielskich rzesz Tyś dzielny wódz”⁵⁹.

Według portalu „Wikipedia” w Europie i USA jest 112 parafii pod wezwaniem św. Barbary⁶⁰, a z tej liczby aż 105 znajduje się w Polsce⁶¹. Najwcześniej, w XII wieku erygowano parafię w Budzynie (archidiecezja gnieźnieńska), trzy parafie w wieku XIII, dziesięć w XIV, osiem w XV wieku, jedną prawosławną w XVI wieku, cztery parafie w wieku XVII, dwie w wieku XVIII, cztery parafie w wieku XIX, pięćdziesiąt trzy w wieku XX⁶², natomiast w obecnym stuleciu na razie powstały trzy nowe parafie poświęcone św. Barbarze⁶³. Z zestawienia wynika, że najwięcej powołano ich w drugiej połowie XX wieku, są zatem stosun-

⁵⁶ Np.: *Złoty ołtarz wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą 1732; Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy 1850; Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa* ułożyli Gillar i Hoffmann organiści z Bytomia. Nakładem i czcionkami Wydawnictwa „Katolika”, Bytom G.-Ś. 1895.

⁵⁷ *Złoty ołtarz wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą 1732; Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy 1850 i Magazyn duchowny czyli modlitwy i pieśni 1856* tekst jest inny niż w następnych publikacjach: *Kancjonał katolicki i razem książka modlitewna 1878; Pieśni o świętej Barbarze 1879; [Karol Hoppe] Chorał czyli towarzyszenie organ 1920* – na melodię „O serce Maryi niepokalane”.

⁵⁸ J. Myszor, *Z dziejów kultu św. Barbary na Śląsku (XIX–XX w.)*, w: *Patronki polskiego górnictwa*, Zabrze 1993.

⁵⁹ *Śpiewnik Musicam Sacram Wawrzyńca Mizgalskiego*, [online], dostęp: 04.10.2023, <<https://musicamsacram.pl/spiewnik>>.

⁶⁰ [online], dostęp: 15.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Parafia_pod_wezwaniem_%C5%9Bw._Barbary>.

⁶¹ Pozostałe: Borysław i Klesów w Ukrainie, Chicago (dla polskich imigrantów) i Cleveland (z mszą św. dla polskich imigrantów), Łąki w Czechach, Vevey w Szwajcarii (w jurysdykcji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego), Witebsk w Białorusi.

⁶² W tym 10 do roku 1945 i 43 parafie do roku 2000.

⁶³ W 16 przypadkach nie ma żadnej informacji o dacie erygowania nie tylko na stronie parafii, ale i diecezji.

kowo młode. Na ogół mają jedną patronkę, czasami bliżej dookreśloną: św. Barbary z Nikomedii (Chorzów archidiecezja [dalej: archid.] katowicka), Dziewicy i Męczennicy (Głowno diecezja [dalej: diec.] łowicka i Wieluń archid. częstochowska). W kilku przypadkach chociaż jest ona postacią pierwszoplanową, „dzieli” patronat z innym Świętym: św. Barbary i św. Józefa (Jastrzębie-Zdrój archid. katowicka), św. Barbary i Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła (Rechta archid. gnieźnieńska), św. Barbary i św. Maurycego (Inowrocław)⁶⁴, a bywa, że jest drugą patronką: Najświętszej Maryi Panny Matki Kościoła i Świętej Barbary (Bełchatów archid. łódzka), św. Wojciecha i św. Barbary (Kompina diec. łowicka), Matki Bożej Częstochowskiej i św. Barbary (Piechcin archid. gnieźnieńska), Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny i św. Barbary (Plecka Dąbrowa diec. łowicka), św. Kazimierza i św. Barbary (Poźdzenie archid. łódzka), Bożego Ciała i św. Barbary (Rybnik-Niewiadom archid. I metropolia katowicka), Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Świętej Barbary (Stare Skoszewy archid. łódzka), św. Stanisława Biskupa Męczennika i św. Barbary Męczennicy (Szyk diec. tarnowska), św. Jana Chrzyciela i św. Barbary (Ulanów diec. sandomierska).

Oprócz już wymienionej, w Inowrocławiu, powołano jeszcze dwie parafie wojskowe: w Gliwicach⁶⁵ i w Węgorzewie⁶⁶, a także prawosławną w Kuzawie (diec. warszawsko-bielska) i Kościoła Polskokatolickiego w RP w Krzykawie Małobądzu (diec. krakowsko-częstochowska).

Wśród tak wielu parafii poświęconych św. Barbarze tylko jedna, w Strumieniu na Śląsku Cieszyńskim (diec. bielsko-żywiecka), jest jej sanktuarium. W 1995 roku obchodziła 500-lecie ustanowienia, a w 2009 roku kościół uzyskał tytuł Diecezjalnego Sanktuarium Świętej Barbary. Znajdują się w nim jej relikwie⁶⁷ i słynący łaskami obraz, a w czwartki odbywają się Msze św. i nabożeństwa przez jej wstawiennictwo. Na internetowej stronie parafii zamieszczony jest współcześnie „odbrazowiony” życiorys Barbary, ale jego autor pozostaje nieznanym⁶⁸. Już od roku 1482 w herbie miasteczka znajduje się postać Świętej.

Barbara jest też patronką dwóch miast: od 2007 roku Pionek – dawna nazwa Zagożdżon (diec. radomska), gdzie od roku 1922 Państwowa

⁶⁴ Dekanat Wojsk Lądowych Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego.

⁶⁵ Dekanat Wojsk Specjalnych Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego.

⁶⁶ Dekanat Wojsk Lądowych Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego.

⁶⁷ Również św. Krzyża, św. Andrzeja Boboli, św. Jana Nepomucena, bł. Bronisławy, św. Rafała Kalinowskiego, św. Klemensa i św. Honeste, św. Ojca Pio, św. Faustyny i św. Jana Pawła II.

⁶⁸ [online], dostęp: 17.07.2023, <<http://strumien.duszpasterstwa.bielsko.pl/patronka-sw-barbara/>>.

Wytwórnia Prochu i Materiałów Kruszących prowadziła produkcję na potrzeby Wojska Polskiego, co wiązało się z wybuchami i pożarami a pracowników narażało na wypadki, nierzadko śmiertelne. Po licznych powojennych zmianach asortymentowych w 2022 roku powrócono do powołania Państwowej Wytwórni Prochu⁶⁹. Drugim miastem jest Libiąż (archid. krakowska), gdzie w roku 2017 abp Marek Jędraszewski przekazał burmistrzowi dekret Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów o ustanowieniu św. Barbary patronką miasta i, jak powiedział podczas uroczystości, „Dwie rzeczywistości: modlitwy i pracy w sposób niewiarygodnie głęboki wiąże ze sobą w Libiążu postać św. Barbary. Dwie wieże kościelne mówią o modlitwie, a dwie kopalniane wskazują, że tu z powierzchni ziemi w jej głąb zmierzają od wielu dziesięcioleci kolejne pokolenia górników, którzy pracują głęboko pod ziemią, wykuwając swój los i los swoich najbliższych. Z tej głębi ziemi, z głębi materialnego świata, unosi się ich modlitwa za przyczyną św. Barbary”⁷⁰.

A jak współcześnie parafie realizują kult św. Barbary? Najbardziej popularną formą jest odpust w dniu 4 grudnia lub w bezpośrednim sąsiedztwie tego dnia. Jak można przypuszczać, uroczystości na ogół sprowadzają się do odprawienia Mszy św. i wygłoszenia okolicznościowego kazania, ponieważ na stronach internetowych parafii bardzo często brakuje na ten temat bliższych informacji. Również w zakresie muzycznego zaangażowania parafian niewiele można się dowiedzieć. W Bytomiu (diec. gliwicka) chór prowadzi organista parafii⁷¹, ale nie wiadomo o repertuarze; w Częstochowie (archid. częstochowska) chór parafialny liczy 15 osób⁷²; w Grodzisku Dolnym (archid. przemyska) jest chór i kilku instrumentalistów uwiecznionych na zdjęciach⁷³; w Porębie (archid. białostocka) w 2007 roku proboszcz powołał chór, którego dyrygentem jest parafialny organista⁷⁴; w Świętem (diec.

⁶⁹ [online], dostęp: 17.07.2023, <<https://defence24.pl/przemysl/panstwowa-wytwornia-prochu-powstaje-w-pionkach>>.

⁷⁰ [online], dostęp: 17.07.2023, <<https://diecezja.pl/aktualnosci/sw-barbara-patronka-libiaza/>>.

⁷¹ [online], dostęp: 17.07.2023, <<http://www.barbarabytom.asn.pl/diakonie/chor.html>>.

⁷² [online], dostęp: 17.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Cz%C4%99stochowie>.

⁷³ [online], dostęp: 17.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Grodzisku_Dolnym>.

⁷⁴ [online], dostęp: 18.07.2023, <http://www.parafiaporeba.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=126&Itemid=820>.

toruńska) jest chór dorosłych⁷⁵; w Sosnowcu (metropolia częstochowska), gdzie działa parafialna orkiestra, na stronie parafii zamieszczono teksty pieśni: „Barbaro błogosławiona, męczennico uwielbiona”, „Każdy górnik ciebie zna” i „Ty, która w ziemi łonie dajesz górnikom bezpieczne schronienie”, oraz litanię i modlitwy⁷⁶; w Chorzowie (archid. katowicka) słowa pieśni górników do św. Barbary „Ty, która w ziemi łonie dajesz górnikom bezpieczne schronienie” i litanię⁷⁷; w Wojcieszycach (diec. legnicka) pieśń „Barbaro święta, Perło Jezusowa” jest hymnem parafii⁷⁸; w Katowicach-Giszowcu (archid. katowicka) od 1998 roku działa chór parafialny „Spes”, którego głównym zadaniem „jest muzyczne towarzyszenie modlitwie wiernych w czasie mszy świętych oraz nabożeństw”, ale nie ma informacji o repertuarze⁷⁹; w Przeworsku (archid. przemyska) wiadomo tylko, że jest Chór Św. Barbary⁸⁰; w Świętem (diec. toruńska) też działa chór parafialny; w Bełchatowie (archid. łódzka) – od 1993 roku chór „A cappella” prowadzi parafialny organista; w Turku (diec. wrocławska) istniejący od 2006 roku chór daje liczne koncerty, ale nie wiadomo, czy śpiewa pieśni o swojej Patronce; w Ulanowie (diec. sandomierska) jest Chór Ulanowski⁸¹, podobnie w Krzykawie-Małobądzu.

Tylko w kilku przypadkach można się więcej dowiedzieć o muzycznej działalności parafii. W sanktuarium św. Barbary w Strumieniu działają dwa chóry: Towarzystwa Śpiewaczego „Lutnia” im. Jana Orszulika, który w 2018 roku obchodził 100-lecie istnienia⁸², i współpracujący z nim Chór Szkolny „Canzonetta” założony w roku 1932⁸³. Wykonują one „nowe kompozycje poświęcone patronce”, a po podniesie-

⁷⁵ [online], dostęp: 18.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_%C5%9Awi%C4%99tem>.

⁷⁶ [online], dostęp: 20.07.2023, <<https://swbarbara.sosnowiec.pl/pl/698/0/nasza-patronka.html>>.

⁷⁷ [online], dostęp: 20.07.2023, <https://www.barbarachorzow.katowice.opoka.org.pl/?page_id=406>.

⁷⁸ Melodia, w tonacji G-dur, pochodzi de facto od J. Siedleckiego 2015, a nie jak podano: od Klonowskiego [online], dostęp: 23.07.2023, <<https://parafiawojcieszycze.wordpress.com/hymn/>>.

⁷⁹ [online], dostęp: 23.07.2023, <<http://sw-barbara.pl/chorparafialny>>.

⁸⁰ [online], dostęp: 30.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Przeworsku>.

⁸¹ [online], dostęp: 30.07.2023, <<https://diecezjasandomierska.pl/ulanow-sw-jana-chrzyciciela-i-sw-barbary/>>.

⁸² [online], dostęp: 30.07.2023, <http://www.lutnia-strumien.pl/2018/10/100lat_lutni/>.

⁸³ [online], dostęp: 30.07.2023, <<http://www.lutnia-strumien.pl/o-chorze/chor-canonetta/>>.

niu kościoła do rangi sanktuarium „W parafii pojawi się nowy element – podczas corocznych odpustów figura św. w Barbary będzie wynoszona z wiatrownicy dzwonowej wieży kościoła przy dźwiękach hejnału i symbolicznie odda pokłon w kierunku ołtarza głównego”⁸⁴. W Rudzie Śląskiej Bykowninie (archid. katowicka) działa parafialny chór mieszany, który „wyróżnia się tym, że w jego repertuarze są też utwory poświęcone świętej Barbarze, pochodzące ze zbioru *Święta Barbara w pieśniach* Adolfa Dygacza⁸⁵. Na zamówienie proboszcza parafii w Ropczycach (diec. rzeszowska) w 2022 roku powstała piosenka autorstwa Marcina Stycznia (słowa i muzyka), zatytułowana „Święta Barbara”⁸⁶. W Trzebini (archid. krakowska) zespół parafialny „Dziewiątka” nagrał w 2022 roku na odpust Patronki „Pieśń do św. Barbary”⁸⁷. W Sartowicach (diec. pelplińska) w 1919 roku Włodzimierz Trawiński nagrał film, przekazany następnie proboszczowi parafii, na którym Anna Staśkowiak (muzyka i słowa) zaśpiewała po raz pierwszy pieśń „Do św. Barbary”⁸⁸. W Łuszczowie (archid. lubelska) zmarły już ks. Stefan Czerniej, proboszcz parafii w latach 1986–2000, skomponował słowa i muzykę do dwóch pieśni poświęconych Patronce: dwuzwrotkową „O święta Barbaro”

O święta Barbaro od wieków tu czczona,
od ludu swojego bądź pozdrowiona
w chwilach cierpienia, pracy i znoju
bądź nam patronką męstwa i pokoju.

Oddałaś swe życie, wierna Jezusowi
przykładem miłości świecisz Kościołowi
gdy z wiarą prosim w słusznej potrzebie
módl się za nami królująca w niebie.

i pięciowzrotkową „W miłości Boga”

⁸⁴ Łukasz Klimanie, *Strumień: Sanktuarium, jakiego w Polsce brakowało*, 29 listopada 2009 [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://warszawa.naszemiasto.pl/strumien-sanktuarium-jakiego-w-polsce-brakowalo/ar/c1-84461>>.

⁸⁵ Agnieszka Lewko, *Śpiewając dla św. Barbary od 15 lat*, 07-11-2017 <<https://wiadomoscirudzkie.pl/wiadomosci/rozrywka-i-kultura/spiewaja-dla-sw-barbary-od-15-lat,8317>>.

⁸⁶ Wojciech Naja, *Marcin Styczeń z zespołem wystąpią w ropczyckiej parafii św. Barbary*, „Gazeta Reporter”, 13-03-2022 / [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://reportergazeta.pl/2022/03/marcin-styczen-z-zespolem-wystapia-w-ropczyckiej-parafii-sw-barbary/>; <<https://www.marcinstyczen.pl/aktualno%C5%9Bci/>>.

⁸⁷ [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=0IAoJqY8tAk>>.

⁸⁸ [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=BshmRVFpRfk>>.

1. „W miłości Boga trwałś do końca
w czasach pogaństwa i nienawiści
za kata miałś własnego ojca
Święta Barbaro módl się za wszystkich, módl się za wszystkich⁸⁹.

Oprócz działalności bezpośrednio związanej z parafiami dzięki dostępowi do Internetu poznać można pojedyncze przykłady zaangażowania w upowszechnianiu postaci św. Barbary. W 2009 roku podczas 10. edycji łódzkiego Wędrownego Festiwalu „Kolory Polski” w kościele św. Wojciecha w Dobroniu Kapela Brodów⁹⁰ wystąpiła z „Pieśnią do świętej Barbary”⁹¹. Pochodzący z Rudy Śląskiej wokalista, autor tekstów piosenek i skeczy Grzegorz Poloczek nagrał w gwarze śląskiej dwuzwrotkową piosenkę:

1. Kajś pod zymiom we chodniku, świycom lampki łod górników.
Już sie bierom za fedrunek, sztajgier skończył felezunek.
Już zaczyno wręc robota, kombajnista włączył grotą.
Strop podparty, spağ wybrany. Wongiel sypie sie ze ściany.
Pod ociosem coś migoce, Śleper siednoł se na klocek.
Tela jeszcze jest w nim wiary, że sie modli do Barbary
Świynto Barbaro ty miyszkosz na grubie, a łoczy mosz czorne jak wongle.
Na rynkach mosz grafit i mika, i myślisz durch ło górnikach. /X2

Po raz pierwszy przedstawił ją w 2013 roku na antenie radia Fest⁹². W 2016 roku zespół Kwaśnica Bavarian Show specjalizujący się w muzyce bawarskiej i biesiadnej, nagrał piosenkę „O Barbaro, Święta Barbaro”, a dwa lata później jej nową wersję⁹³. Z okazji „Barbórki” 2018 roku Grzegorz Płonka wraz z Kołem Miłośników Śląskiej Pieśni z Katowic Ligoty przygotował pod opieką Janiny Dygaczowej koncertowy program pt. „Pieśni o św. Barbarze”⁹⁴, podczas którego zaprezen-

⁸⁹ [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://parafialuszczow.pl/piesni/>>. Pomimo starań nie uzyskano od obecnego proboszcza ani od parafialnej organistki nutowego zapisu melodii tych pieśni.

⁹⁰ Działający od 1992 roku zespół specjalizuje się w wykonaniu dawnej polskiej muzyki świeckiej i religijnej.

⁹¹ [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=1ys-WN8qG7Q>>.

⁹² [online], dostęp: 04.08.2023, <https://www.tekstowo.pl/piosenka,grzegorz_poloczek,swieta_barbara_patronka_gornikow_html>.

⁹³ [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=52COcF5S1V0>>; <https://www.youtube.com/watch?v=_fvYP1Rfpxk>.

⁹⁴ [online], dostęp: 06.08.2023, <<https://wachtyrz.eu/nieznane-piesni-o-sw-barbarze-z-xviii-wieku/>>.

wano w gwarze śląskiej trzyzwrotkową pieśń „Každy górnik ciebie zna, Patronko Barbaro”:

1. Koždy górnik Ciebie zno,
Patronko Barbaro,
Bo opieka w Tobie mo.
Wiyne Cie prosi z wiarõm:
ref.: *Wspierej mie, ôchroñ mnie,*
Wiary pomoc podej,
Bym przez wszystkie noce, dnie
Chwolił Pana Boga.

W 2019 roku w kościele pw. św. M.M. Kolbego w Lubinie chór górniczy zaśpiewał pieśń ku czci św. Barbary⁹⁵. W październiku 2020 roku Iga Fedak – śpiew Jakub Fedak – akordeon wykonali pieśń „Barbaro święta, patronko konania” ze śpiewnika ks. M.M. Mioduszelewskiego⁹⁶. W imieniu Miejskiego Domu Kultury „Ligota” parafia św. Ludwika Króla i Wniebowzięcia NMP w Katowicach-Panewnikach zaprosiła na koncert „Pieśni o św. Barbarze”, który odbył się w 2022 roku przy ołtarzu św. Barbary. Wystąpiło Koło Miłośników Śląskiej Pieśni im. Janiny i Adolfa Dygaczów oraz Zygmunt Pinkawa – akordeon. W programie koncertu znalazły się „pieśni religijne i powszechne z okresu od XVIII wieku do lat 30. XX wieku ze zbiorów Adolfa Dygacza. Pieśni w swej treści nawiązują do żywota św. Barbary oraz jej opieki nad górniczą bracią”⁹⁷.

W związku z kultem św. Barbary na uwagę zasługuje jeszcze jeden aspekt zagadnienia a mianowicie działalność bractw jej imienia. Tradycja tych stowarzyszeń sięga XVII wieku i chociaż wiele już nie istnieje⁹⁸, to współcześnie można zaobserwować ich odrodzenie. W Ulanowie Bractwo istniało od 1730 roku i było opiekunem ołtarza, a „w odpust św. Barbary 4 grudnia każdy flisak miał obowiązek przyjść pokłonić się i podziękować św. Barbarze za bezpieczną pracę i powrót do domu

⁹⁵ „Gość legnicki” [online], dostęp: 08.08.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=t_O-Nl818ZE>.

⁹⁶ [online], dostęp: 06.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=yN9m3reM6wI>>. Nagranie zrealizowano z programu stypendialnego Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – Kultura w sieci. Ta sama melodia jest też w „Śpiewniku kościelnym” (pobrana z Wikiźródła 3 czerwca 2023).

⁹⁷ [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://parafia.panewniki.pl/ogloszenia-parafialne-4-12-11-12-2022-r/>>.

⁹⁸ Np. w Łuszczowie zostało powołane w roku 1743 (lub 1745) i prawdopodobnie działało do 1833 roku. Na ten temat zob. też: Jacek i Maria Łempiccy, *Święci w Polsce i ich kult w świetle historii*, [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://sancti-in-polonia.wietrzykowski.net/2b.html>>.

z flisu⁹⁹. Organizacja została reaktywowana w 1991 roku, ponieważ Barbara patronuje zarówno górnikom, jak i hutnikom, żołnierzom, strażakom, saperom, oraz flisakom, rybakom i marynarzom, czyli ludziom z racji wykonywanego zawodu narażonym na gwałtowną i niespodzianą śmierć. Prawie 400-letnia tradycja ulanowskiego flisactwa została wyróżniona wpisaniem 1 grudnia 2022 roku na listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO¹⁰⁰.

W sanktuarium w Strumieniu od 19 lat (informacja z 2009 roku) „działa bractwo św. Barbary, które „wykonuje prace na rzecz parafii i wspiera inicjatywy duszpasterskie”¹⁰¹. Konfraternie powstawały nie tylko przy parafiach jej imienia. Za sprawą jezuitów przy kościele Świętych Apostołów Piotra i Pawła w Tarnowskich Górach bractwo św. Barbary działało od 1721 roku, chociaż jego zatwierdzenie przez papieża Benedykta XIV nastąpiło dopiero 26 lat później. W 2022 roku podczas odpustowej Mszy św. kameralny zespół wokalny „In Tempore” wykonał pieśń „Barbaro błogosławiona, Męczenniczko uwielbiona” której tekst zaczerpnięto z XVIII wiecznego śpiewnika tarnogórskiego¹⁰², ale w dostępnych śpiewnikach nie ma melodii¹⁰³.

Przy kościele Wniebowzięcia NMP w Rudach (diec. gliwicka) w 1736 roku późniejszy opat cysterski Bernard III powołał bractwo św. Barbary, erygowane w 1739 przez papieża Klemensa XII. Ówcześni uczniowie rudzkiego gimnazjum uczestniczyli w spotkaniach, podczas których śpiewali łacińskie godzinki, czyli *Officium de Santa Barbara* oraz wygłaszali dedykowane jej okolicznościowe wiersze. Członkowie konfraterni korzystali z własnego modlitewnika, który zawierał przywileje brackie, modlitwy, koronki i litanie do św. Barbary¹⁰⁴.

⁹⁹ <<http://parafiaulanow.pl/o-parafii-historia/>>.

¹⁰⁰ Była to wspólna inicjatywa Polski, Austrii, Czech, Niemiec, Łotwy i Hiszpanii [online], dostęp: 14.08.2023, <<https://nid.pl/2022/12/01/flisactwo-wpisane-na-liste-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego-unesco/>>.

¹⁰¹ Łukasz Klimanie, *Strumień...*

¹⁰² *PRZESWIĘTNE BRACTWO BARBARY S. PANNY* Męczenniczki Crystusowej, PATRONKI Szczęśliwej śmierci Wielkimi Laskami y odpustami Rziemskimi Uprzywileiowane Przi Kościele Pharnim SS. APOSTOŁOW PIOTRA y PAWŁA, Na Gorach Tarnowskich FUNDOWANE solennie wdźien w Niebowziętey Nas. Panny MARYI, 15 Aug. 1747 Introdukowane w Wroclawiu, w Drukarni Akademiej Coll. S.T. Portal Powiatu Tarnogórskiego [online], dostęp: 14.08.2023, www.tg.net.pl/kultura,Tarnowskie_Góry_2008.

¹⁰³ [online], dostęp: 17.08.2023, <<https://tarnowskiegory.pl/2022/12/barborka-2022-parada-nad-koniec-obchodow/>> (jest nagranie).

¹⁰⁴ Portal znadRudy. pl, *Rudy były kolebką kultu św. Barbary*, [online], dostęp: 18.08.2023, <<https://znadrudy.pl/aktualnosci/rudy-byly-kolebka-kultu-sw-barbary/>>; ks. Kazimierz Tomasiak, *Bractwo św. Barbary w Rudach*, [online], dostęp: 18.08.2023, <https://rudy24.pl/bractwo-sw-barbary-w-rudach,a1195>>.

W parafii pw. św. Jakuba Apostoła w Sławianowie (diec. bydgoska) bractwo św. Barbary nieprzerwanie działa od ponad 300 lat, czyli od roku 1704. Jeszcze starsze jest w parafii p.w. Trójcy Przenajświętszej w Kujawach (diec. opolska), powołane decyzją papieża Innocentego XI w 1679 roku. W miesięczniku parafii św. Mikołaja w Bydgoszczy-Fordonie można przeczytać, że podobne stowarzyszenie powstało w XVIII wieku i działało do końca międzywojnia. Zrzeszało rybaków, szyprów i flisaków, ale członkami mogli być także fordońscy mieszczanie. „Zachowała się księga bractwa [...] z relikwiarzem na okładce zawierająca wpisy członków od 1767 r.”¹⁰⁵. Również współcześnie wierni powołują takie stowarzyszenia, np. w parafii Przenajświętszej Trójcy w Rajsku (diec. bielsko-żywiecka)¹⁰⁶, czy w Lędzinach, dzielnica Goławiec¹⁰⁷.

We wspomnianej wcześniej pieśni „O Barbaro bądź wsławiona”, trzecia zwrotka przybrała następującą postać: „Którzyć w tem Bractwie służymy, niech na wieki nie giniemy, Uproś pokutę prawdziwą, miłość, ufność, wiarę żywą, ref.: Barbaro, kwiecie...”. Użycie dużej litery w słowie „bractwo” może wskazywać, że pieśń była przeznaczona dla konfraterni. Zwróciła na to uwagę Barbara Krzyżaniak¹⁰⁸, ale w odniesieniu do innej, także już omówionej pieśni, „Barbaro błogosławiona, Męczenniczko uwielbiona”, której trzecia zwrotka ma takie słowa: „Którzy w tve Bractwo wpisani, niech nie będiem pokonani, Póki žal nie zajrzy w oczy i lęz strumień nie wytoczy”¹⁰⁹.

W towarzyszeniu kościelnemu śpiewowi i oprawie muzycznej nabożeństw istotne znacznie mają organy, a informacje na internetowych stronach niektórych parafii św. Barbary wskazują, że są to instrumenty zasługujące na zainteresowanie. W Gdańsku (archid. gdańska) w 1747 roku wybitny gdański organmistrz Andreas Hildebrandt (ok. 1680–1762) zbudował 39 głosowe organy, które zostały zniszczone w roku 1945. „W 1999 r. nowe, 16-głosowe organy o trakturze mechanicznej zbudował organmistrz Jerzy Kurecki z Koźmina koło Pogódek”¹¹⁰. W parafii wojskowej w Inowrocławiu „Organy zostały wybudo-

¹⁰⁵ [H. W.], *Życie religijne Fordonu. Bractwa fordońskiej fary pw. św. Mikołaja*, „Głos Świętego Mikołaja”, Miesięcznik parafii Świętego Mikołaja w Bydgoszczy-Fordonie, 2004, nr 4.

¹⁰⁶ [online], dostęp: 22.08.2023, <<https://rajsko-parafia.pl/bractwo-sw-barbary>>.

¹⁰⁷ [online], dostęp: 22.08.2023, <<https://www.gwarkowie.pl/index.php/aktualnosci/3848-bractwo-sw-barbary-2>>.

¹⁰⁸ [online], dostęp: 22.08.2023, <<https://apostolstwo.pl/materialy/rozważania-i-modlitwy-ads/obraz-sw-barbary-w-piesniach-slaskich-oraz-ludowych>>.

¹⁰⁹ Ta i inne pieśni są w cytowanym już *Przeswiętne Bractwo Barbary s. Panny*.

¹¹⁰ [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://odtur.pl/atraccje/gdansk-kosciol-pw-sw-barbary-w-gdansk-10847.html>>.

wane w 1917 roku przez renomowaną świdnicką firmę organmistrzowską Schlag & Söhne”, która działała w latach 1869–1923. Na stronie kościoła zamieszczony jest szczegółowy opis instrumentu¹¹¹. W Porębie „Organy zostały sprowadzone ze Śląska około roku 1950 przez wikariusza ks. Bielaja”. Tu także zamieszczony jest szczegółowy opis instrumentu¹¹². W Strumieniu organy zbudowała firma braci Rieger z Jägerndorf, ich opis znajduje się na stronie Wikipedii¹¹³. W kościele parafialnym w Wałbrzychu (diec. świdnicka) organy wykonała w 1931 roku firma W. Sauer Jnh. Dr Oscar Walcker z Frankfurtu nad Odrą. Instrument posiada 27 rejestrów oraz pneumatyczne: trakturę gry i trakturę rejestrów¹¹⁴. W Wojcieszycach konstruktorem pochodzących z roku 1762 organów wyposażonych w dwa manualy i 16 głosów¹¹⁵ był „znany na terenie Kotliny Jeleniogórskiej w II połowie XVIII wieku organmistrz Gottfried Herbst z Piechowic”¹¹⁶.

Już od początku XX wieku rozpoczął się proces równouprawnienia pieśni kościelnych i religijnych z piosenkami świeckimi i biesiadnymi¹¹⁷, co wiązało się z obchodzeniem 4 grudnia tzw. Barbórki¹¹⁸. Nałożył się na to długi okres PRL, kiedy święta Barbara była „tępiona” przez ówczesne władze komunistyczne, także na terenie kopalń. Usuwano jej obrazy i ołtarze, a uroczystościom nadano świecki charakter „Dnia Górnika”. Dopiero w okresie „karnawału Solidarności” 1980–1981 górnicy mogli upomnieć się o swoją orędowniczkę i na powrót przenieść jej figury do cechowni kopalnianych.

Z internetowego wykazu wynika, że parafie pod wezwaniem św.

¹¹¹ [online], dostęp: 08.08.2023, <https://musicamsacram.pl/instrumenty/1270-Inowroclaw-Kosciol-sw-Barbary-i-sw-Maurycego-dawniej-garnizonowy>.

¹¹² [online], dostęp: 08.08.2023, <http://www.parafiaporeba.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=112&Itemid=821>.

¹¹³ [online], dostęp: 10.08.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Barbary_w_Strumieniu>.

¹¹⁴ [online], dostęp: 10.08.2023, <http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=1935>.

¹¹⁵ Opis instrumentu: [online], dostęp: 10.08.2023, <<https://musicamsacram.pl/instrumenty/2468-wojcieszycze-kosciol-sw-barbary>>.

¹¹⁶ Jednakże w publikacji *Wielka i mała historia Piechowic od czasów piastowskich do współczesności*, oprac. red. Z. Gasza, Piechowice 2012, nie ma ani słowa o Herbście.

¹¹⁷ Tradycyjne pieśni biesiad górniczych: „Witajcie mili goście”, „Gaudeamus”, „Hymn górniczy”, „Zieleni się jodła”, „Pochód lisów”, „Karolinka”, „Walczyk górniczy”, „Starzyk”.

¹¹⁸ Nawet słowa hymnu górniczego nie nawiązują do św. Barbary: „Górnicy stan hej niech nam żyje! Niech żyje nam górniczy stan! Bo choć przed nami dzienne światło kryje, Toć dla Ojczyzny trud ten jest nam dan”.

Barbary nie były erygowane we wszystkich diecezjach¹¹⁹, a w kilku są tylko pojedyncze parafie jej imienia¹²⁰. Obecnie Barbara patronuje wyłącznie górnikom, co potwierdza przysłowie: *Barbara święta o górnikach pamięta*, ale zainteresowanie jej kultem na Górnym Śląsku widoczne jest także w wydawnictwach naukowych, w których aspekt muzyczny, głównie pieśniowy, odgrywa istotną rolę. Publikowane są artykuły¹²¹, prace indywidualne¹²² i zbiorowe¹²³, obroniono też kilka doktoratów¹²⁴.

Bibliografia

[H. W.], *Życie religijne Fordonu. Bractwa fordońskiej fary pw. św. Mikołaja*, „Głos Świętego Mikołaja”, Miesięcznik parafii Świętego Mikołaja w Bydgoszczy-Fordonie, 2004, nr 4.

Abba – Ojciec, pieśni i piosenki religijne, zebrał i opracował ks. Hieronim Chamski, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne i plockie Wydawnictwo „Hejnał”, Olsztyn–Płock 1996.

¹¹⁹ Nie ma parafii św. Barbary w diecezjach: drohiczyńskiej, ełckiej, koszalińsko-kołobrzeskiej i w opolskiej.

¹²⁰ Po jednej parafii św. Barbary jest w diecezjach: rzeszowskiej, siedleckiej, tarnowskiej, zamojsko-lubaczowskiej, kieleckiej i w archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej.

¹²¹ Np.: Ks. E. Poloczek, *Z dziejów polskich śpiewników katolickich na Śląsku Cieszyńskim – Kancyonał i książka modlitewna na cały rok z 1865 roku*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne nr 25/26 (1992–93); A. Reginek, *Śląski modlitewnik – Skarbiec modlitw i pieśni. Tradycja i współczesność*, Wydział Teologiczny U. Śl. Katowice, 2012; B. Piecha-van Schagen, *Rola stanowych modlitewników górniczych wydawanych w latach 1840–1889 na Górnym Śląsku w rozumieniu kultu świętej Barbary Szafarki Eucharystii*, „Górniki Polski”, Zeszyty Naukowe MGW w Zabrze nr 6, 2012; A. Okun, *„Barbora umarła...”, czyli o zabytkach folkloru hutniczego w archiwaliach Adolfa Dygacza*, „Studia Artystyczne” nr 3, Katowice 2015; W. Waszczak, *Górnośląskie zbiory pieśni kościelnych w latach 1914–2004*, Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 48/2, 2015; K. Kossakowska-Jarosz, *Kult św. Barbary na Górnym Śląsku na tle europejskim*, Uniwersytet Opolski, 2020; Taż, *Cysterska i jezuicka wersja śląskich Litanii o św. Barbarze*, Stylistyka XXIX, 2020.

¹²² Np.: A. Dygacz, *Święta Barbara w pieśniach. Źródła i dokumentacja*, Ruda Śląska 2004; K. Kossakowska-Jarosz, J. Górecki, „Przeświątne Bractwo Barbary Świętej na Górach Tarnowskich fundowane 15 Augusta 1747 r.”, Opole 2018.

¹²³ Np.: *Pieśń religijna na Śląsku. Stan zachowania i funkcje w kulturze*, prace naukowe U. Śl., red. K. Turek przy współudziale B. Miki, Katowice 2004; *Polska muzyka religijna – między epokami i kulturami*, prace naukowe U. Śl., red. K. Turek przy współudziale B. Miki, Katowice 2006.

¹²⁴ Np.: A. Magiera, „Książka polska w repertuarze oficyn wydawniczych w reencji opolskiej (1901–1914)”, U. Śl. Wydział Filologiczny, Katowice 2002; B. Piecha-van Schagen, „Kult świętej Barbary wśród górników kopalń węgla kamiennego Bytomia, Zabrze i Gliwic w XIX i XX wieku”, U. Śl. Wydział Nauk Społecznych, Instytut Historii, Katowice 2014.

- Borzyszkowski J., *Ks. Szczepan Keller (1827–1872 i jego „Zbiór pieśni nabożnych...” a kaszubska „Pusta Noc” dawniej i dziś*, w: *Nekropolie Pomorza*, red. J. Borzyszkowski, Nadbałtyckie Centrum Kultury: Instytut Kaszubski, Gdańsk 2011, s. 150–166.
- Cieplik T., *Pieśni ku czci Serca Pana Jezusa, Najświętszej Maryi Panny i Świętych Pańskich*. Zbiór pieśni religijnych ułożony na cztery głosy do grania na organach przez dyrektora katol. szkoły dla organistów w Bytomiu, Bytom ok. 1920.
- Cieplik T., *Zbiór pieśni kościelnych i nabożnych* oraz pieśni dla Kongregacji Marjańskiej, Straży Honorowej Przen. Oblicza Pana Jezusa, św. Antoniego itd., których melodie znajdują się w pięciu częściach „Zbioru pieśni religijnych” ułożonych na cztery głosy. Nakładem T. Cieplik w Bytomiu G. Śl. (Beuthen O.-S.) [b.r.wyd.]. Imprimatur: Katowice, 11 września 1924 r.
- Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną* z poleceniem Jaśnie WW. XX. Biskupów Wroclawskich dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony. Nakładem Wydawcy. Drukiem Teodora Heneczka w Niemieckich Piekarach R. 1850.
- Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy wraz z książką modlitewną* dla wygody katolików z różnych ksiązek i śpiewników zebrany i ułożony. Polecony przez Jego Eminencyą Kardynała Xiążenia Biskupa Wroclawskiego Melchiora de Diepenbrock i J W. Biskupa z Dyany, Sufragana Wroclawskiego Daniela Latussek. Wydanie ósme. Nakładem Karola Böhma w Św. Annie (set. Annaberg Pr. Oberschl) [b.r.w.].
- Droga do nieba: książka do nabożeństwa dla chrześcijan-katolików* z upoważnieniem książęco-biskup. jeneralnego konsystorza w Wroclawiu. Nowe wydanie. Druk i nakład Konst. Nowackiego, Olesno (Rosenberg) 1902.
- Fłasza T., *Śpiewnik kościelny katolicki* czyli największy podręcznik dla organistów w kościołach katolickich, zebrany staraniem Towarzystwa wzaj. pomocy organistów dyecezyi Krakowskiej, ułożony na 1 głos z organem lub na 4 głosy mieszane. Część trzecia zawierająca pieśni: przygodne, msze, nieszpory, pieśni żałobne, o Ś.Ś. Pańskich i.w.i. [i wiele innych]. Wydanie trzecie, nakład i własność Tomasza Fłaszy, Kraków [b.r.wyd.].
- Giorgi R., *Święci patroni na każdy dzień*, wyd. „Jedność”, Kielce 2015, s. 712–714.
- Hoppe K., *Chorał czyli towarzyszenie organ* do książki parafialnej „Droga do nieba” wydania ks. radcy duchownego Ludwika Skowronka proboszcza w Bogucicach, na Górnym Śląsku, opracował organista i rektor chóru kościelnego. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej. Zastrzega się wszelkie prawa własności. Nakładem i drukiem wydawnictwa dzieł katolickich Reinharda Meyera w Raciborzu 1920.
- Kancyonał katolicki i razem książka modlitewna* pierwotnie ułożona przez śp. X. Antoniego Janusza plebana zebrzydowskiego a teraz dla większej wygody katolików szląskich opracowana i po raz czwarty wydana przez „Dziedzictwo błg. Jana Sarkandra”. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej, nakładem E. Feitzingera, Cieszyn 1878.

- Kancyonał katolicki mniejszy* i razem książka modlitewna wydana przez ks. Jana Żmijkę. Za pozwoleniem Przewielebnego K. B. Wikaryatu Jeneralnego w Cieszynie (wydanie stereotypowe). Cieszyn [b.r.w.].
- Kancyonał pieśni nabożnych* według obrządku Kościoła Ś. katolickiego na uroczystości całego roku, z przydatkiem wielu nowych pieśni o Świętych Pańskich nowo wydany w Krakowie w Drukarni Akademickiej r. 1818 drukowany. A teraz nakładem i drukiem T. Nowackiego. Za pozwoleniem Cenzury Rządowej w Mikołowie drukowany roku 1847.
- Katolik w modlitwie czyli książka do nabożeństwa oraz śpiewnik kościelny na cały rok*. Wydanie dziesiąte. Za zezwoleniem prześwietnego Wikaryatu Jeneralnego Jaśnie wielmożnego Księcia Biskupa Wrocławskiego. Mikołów. Drukiem i nakładem Jul. Nowackiego [b.r.wyd.].
- Keller Sz., *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*. W komisie księgarni Jana Nepomucena Romana, Pelplin 1871.
- Klonowski T., *Szczeble do Nieba czyli Zbiór pieśni z melodyjami w kościele rzymsko-katolickim od najdawniejszych czasów używanych*; uskuteczniiony przez Nauczyciela przy Król. katol. naucz. Seminarium w Poznaniu. Nakładem i czcionkami Ludwika Merzbacha, t. 2, Poznań 1867, s. 360.
- Kryna M., *Zbiór pieśni nabożnych* dla wygody pobożnych katolików do nabożeństwa kościelnego i domowego. Za pozwoleniem Zwierzchności Duchownej wydany w Sztumie drukiem i nakładem J. Wernera, 1854.
- Książka św. Barbary*. Zbiór najlepszych Modlitw i Pieśni na wszelkie uroczystości kościelne i do użytku w pielgrzymkach. Mikołów, Druk i nakład Karola Miarki, imprimatur bpa Gleicha, Wrocław 1892.
- Lewkowicz W., *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw* dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich, wyd. X, Olsztyn 1977.
- Lewkowicz W., *Śpiewnik parafialny* czyli zbiór pieśni sakralnych polskich i łacińskich oraz modlitw dla użytku Wiernych w kościołach rzymsko-katolickich, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 1961; wyd. III 1963; wyd. IV 1965; wyd. VII 1970.
- Magazyn duchowny czyli Modlitwy i Pieśni dla Chrześcijańsko-Katolickich Górników z Różnych Ksiąg Nabożnych Zebrane*, a Za Pozwoleniem Zwierzchności Duchownej do druku podane przez Ober-Stajgra Mateusza Lissa. W Bytomiu, G. Szl. Drukiem i nakładem Karola Kirsch, 1856. Na zlecenie wydawcy książkę uporządkował X. Antoni Stabik.
- Mazurowski J., *Melodye do Zbioru Pieśni nabożnych katolickich dla użytku kościelnego*. Ułożone do grania na organach i śpiewania na cztery głosy. Trzecie poprawione wydanie, 1907. Nakładem Księgarni „Pielgrzyma” w Pelplinie.
- Mioduszewski M. M., *Śpiewnik kościelny czyli pieśni nabożne z melodyjami* w Kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafialnych przez X. [...] Zgrom. XX. Miss. zebrane. W drukarni Stanisława Cieszkowskiego, Kraków 1838.
- Mizgalski W., *Śpiewnik MusicamSacram* [b.r.].

- Myszor J. *Z dziejów kultu św. Barbary na Śląsku (XIX–XX w.)*, w: *Patronki polskiego górnictwa*. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej z okazji otwarcia wystawy..., Zabrze 1993.
- Nachbar J., *Chorał, czyli dostateczny zbiór melodyj do przeszło 700 pieśni katolickich w języku polskim*. Ułożony na cztery głosy do grania na organach i śpiewania przez Nauczyciela przy Król. katol. Seminarium naucz. w Paradyżu, a wydany przez ks. Bernarda Bogedain, radcę rejencyjnego, duchownego i szkolnego w Opolu. Drukiem W. Moeser w Berlinie 1856. Do nabycia w Opolu u księgarza Alberta Moeser.
- Pieśni nabożne na święta uroczyste podług porządku kościoła s. rzymsko-katolickiego* na cały rok zebrane, y za pozwoleniem Zwierzchności z przydaniem nowych Pieśni podług przedrukowanych w Wilnie w Drukarni XX Bazylianów roku 1817.
- Pieśni ku czci Świętych i Błogosławionych Pańskich*. Wybór i opracowanie Paweł Bazan, Rzeszów 2018.
- Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku kościoła świętego rzymsko-katolickiego* na cały rok zebrane, z przydaniem nowych pieśni nakładem i kosztem XX Bazylianów Supraślskich przedrukowane w Grodnie w drukarni Zymela roku pańskiego 1829.
- Pieśni o świętej Barbarze, patronce konających*, dla górników, z ksiąg przez cenzurę duchowną aprobowanych, zebrał Karól Janitzek organista w Biskupicach. Czcionkami Teodora Zalewskiego, Gliwice 1879.
- PRZESWIĘTNE BRACHTWO BARBARY S. PANNY** Męczenniczki Crystusowej, **PATRONKI** Szczęśliwej śmierci Wielkimi Laskami y odpustami Rziemskimi Uprzywileiowane Przy Kościele Pharnim SS. APOSTOŁOW PIOTRA y PAWŁA, Na Gorach Tarnowskich **FUNDOWANE** solennie wdzien w Niebowziętey Nas. Panny MARYI, 15 Aug. 1747 Introdukowane w Wrocławiu, w Drukarni Akademiej Coll. S.T. Portal Powiatu Tarnogórskiego [online], dostęp: 14.08.2023, www.tg.net.pl, Tarnowskie Góry 2008.
- Rondomańska Z., „*Zbiór pieśni nabożnych dla Warmii i Mazur*” ks. Antoniego Sikorskiego, „KMW” 2003, nr 2;
- Rondomańska Z., *Dwie warmińskie rękopiśmienne książki pielgrzymkowe z końca XIX wieku*, „KMW” 1997, nr 2, s. 213–227.
- Rondomańska Z., *Ksiądz Józef Mazurowski i jego „Melodye do Zbioru pieśni nabożnych”*, w: *Musica ecclesiastica*, red. A. Kłaput-Wiśniewska, ks. A. Filaber, Bydgoszcz 2009.
- Rondomańska Z., *Pierwszy polski śpiewnik diecezjalny na Warmii z 1856 roku*, „KMW” 1998, nr 1.
- Rondomańska Z., *Polska pieśń religijna na Warmii w latach 1795–1939*, Olsztyn 2002, s. 252.
- Siedlecki J., *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej*. Zebrał ... katecheta przy szkole pospolitej u św. Barbary w Krakowie. Wydanie drugie, poprawione, powiększone z dodaniem Nieszporów po łacinie i po polsku, Kraków 1881.
- Siedlecki J., *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyjami dla użytku młodzieży szkolnej*, wydanie piąte poprawione. Nakładem XX. Misyonarzy na Kleparzu, Kraków 1908.

- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny z melodiami na 2 głosy*. Zawiera pieśni polskie i śpiewy łacińskie oraz różne nabożeństwa i modlitwy. (Wydanie jubileuszowe 1878–1928). Opracował X. W. Świerczek C.M. ze współudziałem Bolesława Wallek-Walewskiego. Nakład i własność Księży Misjonarzy, Kraków 1947.
- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, wyd. XLI, red. W. Kałamarz CM, A. Ziółkowski CM, Kraków 2015.
- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, wydanie XXXVIII zmienione. Praca zbiorowa. Redaktor ks. Karol Mrowiec CM, Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole 1985.
- Sikorski A., *Zbiór pieśni nabożnych dla Warmii i Mazur*. Śpiewnik Diecezji Warmińskiej, Warszawa 1954; wyd. III 1956.
- Szyca J., *Chwalmy Pana*. Modlitewnik i śpiewnik dla wszystkich, wyd. XLVI (wg nowej liturgii), Kraków 1980.
- Śpiewnik „Dobry Pasterz”*, ks. Jan Baumgart oprac., Gdynia 1998.
- Śpiewnik dla ludu katolickiego oraz książka do nabożeństwa* ułożyli Gillar i Hoffmann organiści z Bytomia. Nakładem i czcionkami Wydawnictwa „Katolika”, Bytom G.-Ś. 1895.
- Wielka i mała historia Piechowic od czasów piastowskich do współczesności*, oprac. pod red. Z. Gasza, Piechowice 2012.
- Wybor piesni nucący tajemnice Chrystusa Pana, nayswiętszey Jego Matki y niektórych Świętych opiekę głoszący*. W Kaliszu Drukarni J.K.M. i Rzpłtey Roku Pańskiego 1778.
- Wybor pieśni nocący tajemnice Chrystusa Pana, nayswiętszey Matki Jego i niektórych Świętych opiekę głoszących*. W drukarni Jasney Góry Częstochowskiej Roku Pańskiego 1828.
- Wybór pieśni nocący tajemnice Chrystusa Pana y Nayswiętszey Matki Jego i niektórych świętych opiekę głoszących*. Drukarnia Haricha, Olsztyn i Olsztynek 1858.
- Zaleski W. SDB, *Święci na każdy dzień*, Wydawnictwo salezjańskie, Warszawa 1989, s. 751–753.
- Zbiór melodyi dla użytku kościelnego i prywatnego* zebrał i za pomocą szanownych współpracowników wydał Richard Gillar, rektor śpiewu i organista przy kościele N.M. Panny w Bytomiu G./Śl., Bytom G./Śl. 1903.
- Zbiór najpotrzebniejszych i najpiękniejszych pieśni nabożnych na cały rok Pański*. Przez cenzurę duchowną aprobowanych książek zebrany. Druk i nakład Tomasza Nowackiego, Mikołów 1862.
- Zebranie rozných PIESNI służących do NABOZENSTWA*. W Królewcu 1792 w Drukarni J.K. Mści Nadworney Kanterowskiej.
- Złoty ołtarz wonnego kadzenia przed Stolicą Bożą* to jest modlitwy rozmaite Kościołowi S. Zwyczajne ktore duch gorący Panu Bogu na Wonność Słodkości Chwały iego ofiarować może. Za Dozwoleniem Zwierzchności Duchowney przedrukowane w Supraślu w Drukarni WW. OO. Zakonu S. Bazylego Wielkiego roku pańskiego 1732.
- Zupełny śpiewnik i książka do nabożeństwa*, Karol Miarka, Mikołów [1880].

Materiały internetowe:

- Łempiccy J. i M., *Święci w Polsce i ich kult w świetle historii*. [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://sancti-in-polonia.wietrzykowski.net/2b.html>>.
- [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://warszawa.naszemiasto.pl/strumien-sanktuarium-jakiego-w-polsce-brakowalo/ar/c1-84461>>.
- [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://www.marcinstyczen.pl/aktualno%C5%9Bci/>>.
- [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=0IAoJqY8tAk>>.
- [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=BshmRVFpRfk>>.
- [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://parafialuszczow.pl/piesni/>>.
- [online], dostęp: 04.08.2023, <https://www.tekstowo.pl/piosenka,grzegorz_poloczek,swieta_barbara_patronka_gornikow_.html>.
- [online], dostęp: 04.08.2023, <https://www.youtube.com/watch?v=_fvYP1Rfpxk>.
- [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=1ys-WN8qG7Q>>.
- [online], dostęp: 04.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=52COcF5S1V0>>.
- [online], dostęp: 06.08.2023, <<https://wachtyrz.eu/nieznane-piesni-o-sw-barbarze-z-xviii-wieku/>>.
- [online], dostęp: 06.08.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=yN9m3rcM6wI>>.
- [online], dostęp: 07.07.2023, <<https://www.sbc.org.pl/dlibra/showcontent/publication/edition/383188?id=383188>>.
- [online], dostęp: 08.07.2023, <<https://kalwaria.eu/strona/piesni-kalwaryjskie>>.
- [online], dostęp: 08.07.2023, <<https://slowianowierstwo.wordpress.com/2015/05/19/puste-noce/>>.
- [online], dostęp: 08.08.2023, <http://www.parafiaporeba.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=112&Itemid=821>.
- [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://odtur.pl/atrakcje/gdansk-kosciol-pw-sw-barbary-w-gdansk-10847.html>>.
- [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://parafia.panewniki.pl/ogloszenia-parafialne-4-12-11-12-2022-r/>>.
- [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://sancti-in-polonia.wietrzykowski.net/2b.html>>.
- [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://musicamsacram.pl/instrumenty/1270-Inowroclaw-Kosciol-sw-Barbary-i-sw-Maurycego-dawniej-garnizonowy>>.
- [online], dostęp: 10.08.2023, <http://www.organy.pro/instrumenty.php?instr_id=1935>.
- [online], dostęp: 10.08.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_%C5%9Bw._Barbary_w_Strumieniu>.
- [online], dostęp: 12.07.2023, <<https://spiewnik.katolicy.net/index.php/topic,1134.0/sslRedirect.html?PHPSESSID=tv5p2p0364m8pusmfdgjs1ibhg>>.
- [online], dostęp: 12.07.2023, <<https://teksciory.interia.pl/religijne-barbaro-blogoslawiona-tekst-piosenki,t,501133.html>>.
- [online], dostęp: 14.08.2023, <<https://nid.pl/2022/12/01/flisactwo-wpisane-na-liste-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego-unesco/>>.
- [online], dostęp: 14.08.2023, <www.tg.net.pl, Tarnowskie Góry 2008.

[online], dostęp: 15.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Kategoria:Parafie_pod_wezwaniem_%C5%9Bw._Barbary>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <<http://strumien.duszpasterstwa.bielsko.pl/patronka-sw-barbara/>>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <<http://www.barbarabytom.asn.pl/diakonie/chor.html>>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <<https://defence24.pl/przemysl/panstwowa-wytownia-prochu-powstaje-w-pionkach>>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <<https://diecezja.pl/aktualnosci/sw-barbara-patronka-libiaza/>>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Cz%C4%99stochowie>.

[online], dostęp: 17.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Grodzisku_Dolnym>.

[online], dostęp: 17.08.2023, <<https://tarnowskiegory.pl/2022/12/barborka-2022-parada-nad-koniec-obchodow/>>.

[online], dostęp: 18.07.2023, <http://www.parafiaporeba.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=126&Itemid=820>.

[online], dostęp: 18.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_%C5%9Awi%C4%99tem>.

[online], dostęp: 18.08.2023, <<https://rudy24.pl/bractwo-sw-barbary-w-rudach,a1195>>.

[online], dostęp: 18.08.2023, <<https://znadrudy.pl/aktualnosci/rudy-byly-kolebka-kultu-sw-barbary/>>.

[online], dostęp: 20.07.2023, <<https://swbarbara.sosnowiec.pl/pl/698/0/nasza-patronka.html>>.

[online], dostęp: 20.07.2023, <https://www.barbarachorzow.katowice.opoka.org.pl/?page_id=406>.

[online], dostęp: 22.08.2023, <<https://apostolstwo.pl/materialy/rozwazania-i-modlitwy-ads/obraz-sw-barbary-w-piesniach-slaskich-oraz-ludowych>>.

[online], dostęp: 22.08.2023, <<https://rajsko-parafia.pl/bractwo-sw-barbary>>.

[online], dostęp: 22.08.2023, <<https://www.gwarkowie.pl/index.php/aktualnosci/3848-bractwo-sw-barbary-2>>.

[online], dostęp: 23.07.2023, <<http://sw-barbara.pl/chorparafialny>>.

[online], dostęp: 23.07.2023, <<https://parafiawojcieszyce.wordpress.com/hymn/>>.

[online], dostęp: 30.07.2023, <<http://www.lutnia-strumien.pl/2018/10/100lat-lutni/>>.

[online], dostęp: 30.07.2023, <<http://www.lutnia-strumien.pl/o-chorze/chorcanzonetta/>>.

[online], dostęp: 30.07.2023, <<https://diecezjasandomierska.pl/ulanow-sw-jana-chrzciciela-i-sw-barbary/>>.

[online], dostęp: 30.07.2023, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_%C5%9Bw._Barbary_w_Przeworsku>.

- Agnieszka Lewko, *Śpiewają dla św. Barbary od 15 lat*, 07-11-2017 online, dostęp 02.08.2023, <<https://wiadomoscirudzkie.pl/wiadomosci/rozrywka-i-kultura/spiewaja-dla-sw-barbary-od-15-lat,8317>>.
- Jacek i Maria Lempiccy, *Święci w Polsce i ich kult w świetle historii*, [online], dostęp: 08.08.2023, <<https://sancti-in-polonia.wietrzykowski.net/2b.html>>.
- Opis instrumentu: [online], dostęp: 10.08.2023, <<https://musicamsacram.pl/instrumenty/2468-wojcieczyce-kosciol-sw-barbary>>.
- Śpiewnik MusicamSacram Wawrzyńca Mizgalskiego, [online], dostęp: 04.10.2023, <<https://musicamsacram.pl/spiewnik>>.
- Wojciech Naja, *Marcin Styczeń z zespołem wystąpią w ropczyckiej parafii św. Barbary*, „Gazeta Reporter”, 13-03-2022/ [online], dostęp: 02.08.2023, <<https://reportergazeta.pl/2022/03/marcin-styczen-z-zespolem-wystapia-w-ropczyckiej-parafii-sw-barbary/>>.

SAINT BARBARA IN ANCIENT AND CONTEMPORARY SONGS

Abstract: Despite the fact that spreading of Saint Barbara cult in Polish religious singing started in Middle Ages, until XVIII century any song has been released. The first released song was „For the starost Marcyan, emperor Maxymian”. It was not possible to sing it in church because the language of song was very dialectal, and it had 66 stanzas. The first church song was „*O Saint Barbara, Jesus Pearl*”, second was „*O Saint Barbara, patron of dying*”. These three songs have had common character and constituted a nationwide repertoire. In XIX century songbooks and organ arrangements contained many more songs devoted to her, but none of them have become common and had fallen into oblivion in short period of time.

In the beginning of XX century Saint Barbara became major patron of miners. Then started process of secularization of songs. This process has deepened in Polish People Republic period. During the social gatherings mostly songs of mining feasts are singing. For that, interesting in cult of Saint Barbara is seen in scientific works, in which musical and songful aspect plays important role. Articles, individual and group works in this subject have been published. Several doctorates have also been defended.

Keywords: Patron of good death, patron of among others miners, steelworkers, firefighters, sappers, rafters, fishers, sailors, Upper Silesia, songs, songbooks, musical notations of melodies.

Sławomir Ropiak
ks. dr hab. prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4123-9902>

ŚWIĘTA BARBARA, PERŁA JEZUSOWA – PRZYKŁAD EWOLUCJI W TEOLOGII ŚPIEWANEJ

Streszczenie: Tekst pieśni *Barbaro święta, Perło Jezusowa* był znany w języku polskim już na przełomie XVIII i XIX wieku. Współczesna wersja tej pieśni uległa redukcji o połowę. W *Śpiewniku Kościelnym* ks. J. Siedleckiego z 2020 roku wydrukowano tylko pięć zwrotek. Pieśń do Barbary, Dziewicy i Męczennicy została poddana zmianom i z pieśni nabożnej stała się pieśnią liturgiczną z przeznaczeniem do wykonywania w czasie Mszy Świętej.

Barbara jest drogocenną perłą Jezusową w znaczeniu biblijnym. To święta kobieta, która wskazuje nam drogę do nieba. Pełni opiekę wobec ludzi. Jako wierna patronka umierających jest obecna przy ich konaniu. W niebie oręduje za ludźmi wyjednując im dobrą śmierć i łaskę Komunii Świętej. Broni przed trwogą i szatańskimi atakami. Pośredniczy do Jezusa, będąc jednocześnie wzorem pełnego z Nim zjednoczenia.

W liturgicznym tekście zrezygnowano z motywu o cnocie czystości, opuszczono pouczenie o piekle, nie ukazano Jezusa jako Sędziego, pominięto osobę Matki Bożej oraz zaniechano treści nawiązujących do prawdy o zasługach męczenników skracających uciążliwą i długotrwałą pokutę skruszonych grzeszników.

Słowa kluczowe: Barbara, święci, teologia, pieśń, liturgia.

W polskiej pobożności ludowej od XVIII w. rozpowszechniona jest pieśń ku czci św. Barbary, zaczynająca się od słów: „Barbaro święta, Perło Jezusowa”¹. Ta dawna kompozycja, znana już w śpiewniku ks. Michała Marcina Mioduszewskiego CM², była pielęgnowana przez Księżę Misjonarzy św. Wincentego a Paulo. Na przestrzeni blisko dwustu lat żywej tradycji i pobożności w różnych regionach Polski, pieśń ta

¹ Tytuł pieśni w niniejszym rozdziale posiada różny zapis, ponieważ zapisy tegoż tytułu ulegały zmianom. Zob. *Barbaro Święta*, t.: XVIII w. (Miod.), m.: (Klon.), ŚK 2011, nr 370, zwr. 1–5, s. 417–418.

² Ks. M.M. Mioduszewski, *Śpiewnik kościelny*, Drukarnia Stanisława Gieszkowskiego, Kraków 1838–53.

ulegała zmianom melodycznym i tekstowym, uwzględniającymi zasady języka literackiego oraz nowe nurty w katolickiej teologii.

Współcześnie śpiewnik ks. Jana Siedleckiego jest uznany przez Konferencję Episkopatu Polski jako ogólnopolski śpiewnik liturgiczny³. Tym samym omawiana przez nas pieśń, podawana w *Śpiewniku Kościelnym*, otrzymała status pieśni liturgicznej. Zatem, może być traktowana jako *locus theologicus*, zgodnie z zasadą *lex orandi – lex credendi*⁴.

Przed szczegółowym omówieniem pieśni podajemy poniżej tekst wydrukowany w 1838 roku w śpiewniku ks. M.M. Mioduszeńskiego i w *Śpiewniku Kościelnym* z 2020 roku⁵, obecnie obowiązującym jako wzorcowy:

Miod. 1838	Siedl. 2020
[1] Barbaro święta! perło Jezusowa, / Ścieszko do nieba grzesznikom gotowa, / Wierna przy śmierci patronko smutnemu, / Konającemu.	[1] Barbaro święta, Perło Jezusowa, / ścieżkę do nieba wskazać nam gotowa. / Wierna przy śmierci patronko smutnemu, / konającemu.
[2] Źródło czystości, obmyta na wieki, / Nie wypuszczaj mnie z twej świętej opieki, / Ty mnie przygotuj na drogę wieczności, / W świątobliwości.	
[3] Spraw, by mój Jezus był dozorcą moim, / W życiu i zgonie, tak jako był twoim; / Niech duszę moją w niebie z twej pomocy, / Z sobą zjednoczy.	[2] Spraw, by mój Jezus był zbawieniem moim / w życiu i zgonie, tak, jako był twoim; / niechaj mnie w niebie przy twojej pomocy / z sobą zjednoczy.
[4] Twój i mój Jezus w świętym Sakramencie, / Niech mnie nakarmi w ostatnim momencie; / Ostatnie słowo Jezus i Maryja, / Niech mnie nie mija.	[3] Twój i mój Jezus w Świętym Sakramencie / niech mnie nakarmi w ostatnim momencie; / ostatnie słowo „Jezus” niechaj skruszy / wroga mej duszy.
[5] W ranach najśłodszych, w męce jego drogiej, / Zakryj mnie Panno od szatańskiej trwogi; / Abym umierał dobrze z twej obrony, / Nieustraszony.	[4] W ranach najśłodszych, w męce Jego drogiej, / uchronń mnie, panno, od szatańskiej trwogi;/ abym umierał pewny twej obrony, / nieustraszony.
[6] Bym mą od piekła zabezpieczył duszę, / Najbardziej w ten czas, kiedy konać muszę; / Barbaro droga, oddajże ją Bogu, / W niebieskim progu.	

³ Zob. Bp Artur G. Miziński, Sekretarz Generalny KEP, *Zatwierdzenie Konferencji Episkopatu Polski*, SEP-D/6.1-17, Warszawa 20 maja 2016 r.

⁴ Zob. B. Ferdek, *Wzajemna relacja między lex orandi a lex credendi*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6, s. 45–60.

⁵ *Barbaro Święta*, t.: XVIII w. (Miod.), m.: (Siedl.4), ŚK 2020, wyd. 41, cz. 1, nr 567, zwr. 1–5, s. 794.

Miod. 1838	Siedl. 2020
[7] Komuż bezpiecziej, duszę swą polecę, / Jak tobie, a ty Jezusowi w ręce / Oddaj, o perło drogo zapłacona, / Krwią odkupiona.	5. Komuż bezpiecziej, duszę swą polecę, / jak tobie? A ty Jezusowi w ręce / oddaj ją świętą, drogo zapłaconą, / Krwią odkupioną.
[8] Szczęście to wielkie przy mej śmierci będzie, / Gdy Jezus z Matką najświętszą zasiędzie, / Przy konającym, ty ocieraj moje / Śmiertelne znoje.	
[9] A tak wesolo konając zawołam, / I ducha mego w ręce Bogu oddam, / Gdy przy mnie staniesz wraz z Jezusem twoim, / A Sędzią moim.	
[10] Barbaro święta uproś godne życie, / Bym mógł oplakać złości me sowicie; / Po dobrej śmierci z świętymi [!] mieszkanie, / Daj Jezu Panie.	

Porównanie współczesnego tekstu pieśni *Święta Barbaro, Perło Jezusowa* z dawnymi słowami tej pieśni nabożnej ilustruje nam niektóre problemy ewolucji dokonującej się w obszarze katolickiej, polskojęzycznej teologii śpiewanej. W wyniku tego zabiegu możliwe jest dostrzeżenie zmian zachodzących w procesie przekształceń pieśni wyrosłych z pobożności ludowej na utwory o znaczeniu liturgicznym jakim kiedyś wyłącznie cieszył się chorał gregoriański. Omawiana przez nas pieśń na cześć starożytnej Barbary, Dziewicy i Męczennicy została bowiem poddana cenzurze teologicznej i liturgicznej. Ostatecznie została usytuowana w zbiorze utworów włączonych w odnowiony ryt kultu Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce. Tym samym kształtuje umysły i światopogląd uczestników eucharystycznych celebracji.

Święta Barbara w kontekście posoborowej liturgii

Na wstępie należy wskazać na duże znaczenie pieśni *Barbaro święta, Perło Jezusowa*, która jest najpopularniejszą pieśnią, przedrukowywaną prawie we wszystkich śpiewnikach diecezjalnych czy też parafialnych z przeznaczeniem do wykonywania we Mszy świętej. Oznacza to, że jest powszechnie śpiewana w czasie celebracji eucharystycznych.

Polski katolik, uczestnicząc w liturgii czwartego grudnia, niewiele dowiaduje się o św. Barbarze z samych tekstów, zarówno Mszy Świętej,

jak i Liturgii godzin. Kościół powszechny przeżywa w tym czasie okres Adwentu, podkreślając potrzebę przygotowania się na powtórne przyjęcie Pana (paruzję)⁶. Przypadające tu wspomnienie dowolne o św. Barbarze, nie jest nawet obowiązkowe, za wyjątkiem diecezji katowickiej (św. Barbara jest patronką tej diecezji) oraz diecezji częstochowskiej. Pozytywnym wyjątkiem i znakiem czasu jest internetowa strona Liturgii godzin prowadzona przez Pallotynów, na której zamieszczono na czwartego grudnia obszerniejszy życiorys patronki dnia⁷.

Pomijając treść homilii zależnej od kaznodziei, która wprawdzie jest zalecana, ale niekonieczna w liturgiczne wspomnienie, wierni praktycznie mogą usłyszeć jedynie zwięzły brewiarzowy komentarz: „Legenda całkowicie zasłoniła nam historyczną postać św. Barbary. Pochodziła być może z Nikomedii. Według tradycji jej ojciec, poganin, uwięził ją jako chrześcijankę w wieży i wydał na śmierć w czasie prześladowania za rządów cesarza Maksymina Dazy w 306 r. Jest ona patronką górników oraz wszystkich narażonych na gwałtowną śmierć, a także patronką ludwisarzy”⁸.

Modlitwa własna, powtarzana w Eucharystii i w Liturgii godzin, podkreśla u Barbary męczeństwo oraz wierność⁹. Pozostałe teksty do *proprium missae* celebriansi wykorzystują z tekstów wspólnych o męczennikach lub dziewicach¹⁰, dlatego też słowa pieśni *Święta Barbaro, Perło Jezusowa* są istotnym elementem liturgii, jako źródło informacji o Patronce dnia, a także integralnym tekstem wydarzenia zbawczego, formującego katolicką wiarę i pobożność wiernych. Dzieciństwo św. Barbary docenione jest w Liturgii godzin przez aplikację ogólnego pouczenia, którego dokonał św. Ambroży, Ojciec i Doktor Kościoła (ur. ok. 340, zm. 04.04.397 w Mediolanie). Tekst dotyczy każdej, niezamężnej i świętej kobiety poświęconej Bogu¹¹.

Po ostatnim soborze podjęto wysiłek, aby teksty liturgiczne, zwłaszcza w opisach hagiograficznych, oczyścić z wszelkich odniesień do

⁶ Zob. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgia i czas*, t. 2, Poznań 1991, s. 174.

⁷ Zob. *Święta Barbara, dziewica i męczennica*, [online], dostęp: 09.12.2022, <<https://brewiarz.pl/czytelnia/swieci/12-04b.php3>>.

⁸ LG I, s. 965.

⁹ „Boże, święta Barbara, męczennica, dochowała wierności Tobie aż do śmierci, za jej wstawiennictwem broń nas od wszelkich niebezpieczeństw i w godzinie śmierci umocnij nas sakramentem Ciała i Krwi Twojego Syna. Który z Tobą żyje i króluje w jedności Ducha Świętego, Bóg przez wszystkie wieki wieków”; za: LG I 1988, s. 967.

¹⁰ „Święta Barbara poniosła męczeństwo w Nikomedii na przełomie III i IV wieku. Jest patronką górników i artylerzystów oraz patronką dobrej śmierci. Msza o dziewicy męczennicy, s. 25”, albo o dziewicach, s. 44”-46”.”; w: MR 1986, s. 248”.

¹¹ Zob. II Czytanie św. Ambrożego, biskupa, *O dziewictwie* (rozd. 12–13) *Wyczekuj przyjścia Chrystusa*, w: LG I, s. 966–967.

chrześcijańskich legend, które wprawdzie kierowały ludzi ku Bogu i propagowały odpowiednie wzorce moralne, ale też łączyły prawdy wiary z regionalnym folklorem, a historyczne realia przeplatały literacką fikcją¹². Zgodnie z zarządzeniem papieża św. Pawła VI, także z pieśni *Święta Barbaro, Perło Jezusowa* usunięto wszystko, co jest niezgodne z udokumentowaną, historyczną prawdą, aby w ten sposób spełniała rygory obowiązujące w liturgii¹³.

W najnowszej wersji omawianej pieśni, ograniczonej tylko do pięciu zwrotek, św. Barbara czczona jest jako patronka dobrej śmierci, wspierająca konających, aby mogli umrzeć zaopatrzeni w Wiatyk i osiągnąć zbawienie. „Twój i mój Jezus w Świętym Sakramencie / niech mnie nakarmi w ostatnim momencie”¹⁴. Znajdujemy tu ważne pouczenie o konieczności przygotowania się na ostateczne spotkanie z Chrystusem Panem. Szczególną łaską jest zaopatrzenie katolika w pokarm duchowy na przejście z ziemi do niematerialnej rzeczywistości. Kapłan udzielając choremu Komunii Świętej ukazuje mu Najświętszy Sakrament mówiąc: „Ciało Chrystusa” i natychmiast dodaje słowa: „Niech Chrystus cię strzeże i zaprowadzi do życia wiecznego”¹⁵. W dawnej pobożności, zwłaszcza w sytuacjach zgonów nieprzewidzianych i gwałtownych, było niezwykle aktualne błaganie w suplikacji: „Od nagłej i niespodziewanej śmierci / zachowaj nas Panie”¹⁶.

W Polsce w posoborowym duszpasterstwie zachęca się wiernych, aby sakrament namaszczenia chorych przyjmowali wcześniej nie odkładając go do ostatniej chwili, nie traktując go jako ostatniego namaszczenia, połączonego z Komunią św. w chwili śmierci. Praktyka ta umożliwia gorliwym katolikom dojrzałe przeżywać swój proces cierpienia, starzenia się i umierania w łączności z męką Jezusa Chrystusa¹⁷.

¹² Zob. M. Janas, *Legenda chrześcijańska między wiarą a fikcją*, w: R. Ceglarek, P. Maciaszek (red.), *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalnej Regina Poloniae, Częstochowa 2022, s. 264–268.

¹³ Paweł VI, Konstytucja apostolska *Laudis canticum*, wprowadzająca w życie Liturgię godzin (Rzym 01.11.1970), w: *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. I, *Okres Adwentu, okres Narodzenia Pańskiego*, Pallottinum 1982, p. 7, s. 16.

¹⁴ *Barbaro Święta*, t.: XVIII w. (Miod.), m.: (Siedl.4), ŚK 2020, wyd. 41, cz. 1, nr 567, zwr. 3, s. 794.

¹⁵ Por. *Sakrament chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, wydanie drugie poprawione, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1998, nr 178, s. 115.

¹⁶ *Święty Boże!*, t.: XVIII w. (Miod.), m.: (Miod.), ŚK 2020, wyd. 41, cz. 2, nr 642, zwr. 2, s. 893.

¹⁷ Por. *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, nr 30, w: *Sakrament chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, s. 24.

Tekst pieśni *Święta Barbaro, Perło Jezusowa* nawiązuje do Kolekty ze Mszy świętej i dostosowany jest do okresu liturgicznego, w którym Kościół poucza o paruzji Jezusa Chrystusa i sprawach ostatecznych człowieka¹⁸. W słowach pieśni nie uwzględniono jakichkolwiek odniesień do grup zawodowych, które obrały sobie Barbarę za szczególną patronkę, a więc górników i ludwisarzy (o czym wspomina wprowadzenie do Mszy świętej) czy rybaków (czczących ją na Pomorzu i Kaszubach)¹⁹.

Jednotematyczne ujęcie utworu w porównaniu z liturgiczną modlitwą sprawia, że brakuje też wspomnienia o dziewictwie i czystości św. Barbary. Przemilczano także o jej heroicznym męczeństwie i dochowaniu wierności Bogu aż do śmierci.

Dostosowanie pieśni do ofiarnego charakteru Mszy Świętej sprawiło, że zmieniono także podmiot, który został odkupiony krwią Chrystusa Pana. W pierwotnej wersji śpiewano, by Barbara jako święta pośredniczka i odkupiona drogocenną zapłatą, przekazała Jezusowi powierzoną jej duszę: „Komuż bezpieczniej, duszę swą polecę, / Jak tobie, a ty Jezusowi w ręce / Oddaj, o perło drogo zapłacona, / Krwią odkupiona”²⁰. To „odkupienie” można też zinterpretować jako najwyższą cenę, którą poniosła ta bohaterska dziewczyna w oczyszczającej, męczeńskiej śmierci²¹.

W opracowanej, liturgicznej wersji to nie Barbara, ale dusza umierającego grzesznika, której się poleca jest odkupiona Krwią Zbawiciela: „Komuż bezpieczniej, duszę swą polecę, / jak tobie? A ty Jezusowi w ręce / oddaj ją święta, drogo zapłacona, / Krwią odkupioną”²².

Zasadnicza różnica, która zachodzi między liturgią a pieśnią, polega na adresacie modlitw. W oracji w dniu św. Barbary, wspomina się świętą męczennicę, ale błagania zanoszone są do Boga przez eucharystycznego Jezusa Chrystusa, w jedności Ducha Świętego. W pieśni wierni wprost zwracają się do św. Barbary jako wspomożycielki i pośredniczki do konającego Jezusa. Śpiew kończy się prośbą o pomoc patronki bez trynitarnej doksológii. Zatem został tu zachowa-

¹⁸ Zob. Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary w Polskiej religijności ludowej*, „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii” 2012, t. 4/59, s. 241–242.

¹⁹ Zob. E. Pryczkowski, *Święta Barbara – patronka kaszubskich rybaków i żeglarzy oraz dobrej śmierci*, w: A. Kuik-Kalinowska (red.), *Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna Część II. Święta Barbara – patronka rybaków i ludzi morza*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Słupsk 2023, s. 106–127.

²⁰ Miod. 1838, zwr. [7].

²¹ Zob. KKK 1434.

²² ŚK 2020, cz. 1, zwr. 5.

ny hierarchiczny charakter pośrednictwa ukształtowany na gruncie średniowiecznej pobożności ludowej i pielęgnowanej w XVIII wieku.

Święta Barbara – źródło czystości

W procesie ujednoczenia tematycznego pieśni *Barbaro święta, perło Jezusowa* w ostatnich wydaniach *Śpiewnika Kościelnego* zaniechano wcześniejszych tekstów dotyczących świętości i moralnej czystości wzywanej Patronki. Oryginalnie, w pierwotnych tekstach rozwijano ten motyw. O tyle jest to zaskakujące, że Sobór Watykański II przypominał o powszechnym przywileju i obowiązku dążenia wszystkich ochrzczonych do realizowania podstawowego powołania jakim jest świętość wynikająca z życia wiary²³. Także papież Franciszek wskazał na aktualność powołania do świętości oraz rolę świętych jako wzorców dla współczesnych chrześcijan²⁴.

Według wersji ze zbiorów ks. Mioduszewskiego w poprzednich wiekach śpiewano o Barbarze: „Źródło czystości, obmyta na wieki, / Nie wypuszczaj mnie z twej świętej opieki, / Ty mnie przygotuj na drogę wieczności, / W świątobliwości”²⁵.

Czystość związana z dziewictwem była wartością wysoko cenioną w Kościele, gdyż promieniuje pięknem i stawia godność człowieka w szczególnym świetle. W ewangelicznym rozumieniu czystość należy do błogosławieństw, które Jezus Chrystus wygłosił w kazaniu na górze i jest zaproszeniem człowieka do uszczęśliwiającego życia z Bogiem (por. Mt 5,3). Święty, to ten kto jest czysty w sercu i szczęśliwy, bo ogląda Boga i poznaje prawdziwą miłość²⁶.

Historycznie, zarówno na Śląsku jak i na północy Polski śpiewano pełną wersję tej pieśni, stąd wskazując na Barbarę jednocześnie wychowywano ludzi do świętości i pouczano o potrzebie godziwego życia. Dziesiątą zwrotkę z prośbą: „Barbaro święta, uprosz godne życie, / Bym mógł opłakać złości me sowicie”²⁷, drukowano także w Pelplinie²⁸

²³ Por. KDK, p. 33.

²⁴ Franciszek, Adhortacja *Gaudete et exsultate*. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym (Rzym, 19.03.2018), „M”, Kraków 2018, p. 2, 14.

²⁵ *Barbaro święta! perło Jezusowa* (O Świętej Barbarze Pannie i Męczenniczce). Pieśń XVI, m.: według pieśni XV *Barbaro święta! Patronko konania*, w: Miod. 1838, nr 72, [zwr. 2], s. 242.

²⁶ Por. KKK 1968; zob. 1618–1619.

²⁷ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 10].

²⁸ Zob. *Barbaro święta! perło Jezusowa*, w: *Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Księgarnia J.N. Romana, Pelplin 1871, nr 787, [zwr. 1–10], s. 799–800.

i na Warmii²⁹. Ostatecznym celem pobożnego życia uwieńczonego dobrą śmiercią jest przebywanie w gronie zbawionych. Pragnienie to wyrażają słowa prośby: „z świętami mieszkanie, / Daj Jezu Panie”³⁰.

Na redukcję tekstu pieśni *Barbaro święta! Perło Jezusowa* wpłynęła posoborowa reforma Mszy świętej. Pieśni, które do tej pory towarzyszyły Najświętszej Ofierze składanej przez kapłana na ołtarzu, nie mogły wybrzmieć w całości w celebracji według *novus ordo*. Wiele dotychczasowych, nabożnych pieśni ludowych, w tym *Barbaro święta! Perło Jezusowa* otrzymały status pieśni liturgicznych. Pozytywne jest to, że dzięki temu pieśń w ogóle przetrwała i nadal istnieje w pobożności ludu Bożego w Polsce. Organicznie włączona w akcję liturgiczną została silnie ograniczona praktycznie do trzech zwrotek dzieląc los ogromnej ilości innych pieśni ku czci świętych³¹. Tak na przykład jest na Śląsku Opolskim. Barbara czczona jest jako źródło czystości i wspomóżycielka: „Spraw, by mój Jezus był obrońcą moim”³², / w życiu i zgonie, tak, jako był Twoim; / niech duszę moją w niebie z Twej pomocy / z sobą zjednoczy”³³.

W przypadku omawianej pieśni o św. Barbarze na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych minionego stulecia, zamieszczano w drukowanych zbiorach na ogół pięć zwrotek w różnych regionach Polski³⁴. W *Śpiewniku Kościelnym* już z roku 1982 spotykamy się z taką skróconą wersją tekstu, który obecnie obowiązuje jako ogólnopolski

²⁹ Zob. S. Ropiak, *Pieśni o Świętych oraz rozmaite i przygodne w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858–1924*, „Studia Warmińskie” 2000, t. 37, cz. 2, s. 354.

³⁰ Miod. 1838, [zwr. 10]; por. *Barbaro święta! perło Jezusowa* (O św. Barbarze), w: *Zbiór pieśni nabożnych śpiewnik Diecezji Warmińskiej. Ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego*. [oprac. ks. Jan Szadowski]. Wydanie czwarte z dodatkiem modlitw, Drukarnia J.A. Wichert, Brunsberga 1900, nr 173, [zwr. 2, 10], s. 223–224.

³¹ Zob. S. Ropiak, *Cześć świętych w pobożności ludowej na przykładzie pieśni ze zbiorów warmińskich*, w: W. Nowak (red.), *Liturgia i pobożność ludowa*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2003, s. 225.

³² Dawniej śpiewano: „Spraw, by mój Jezus był dozorcą moim”; por. Miod. 1838, [zwr. 3].

³³ Por. DdN 2006, nr 964 [802], zwr. 2, 3, s. 1127.

³⁴ W śpiewnikach diecezji warmińskiej podawano 10 zwrotek z taką samą melodią jak w *Śpiewniku Kościelnym* Ks. J. Siedleckiego; zob. *Barbaro święta, perło Jezusowa*, w: W. Lewkowicz, *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. 10, konsultacja muz. ks. K. Narodzonek, ks. Ryszard Szramka, konsultacja liturgiczna ks. S. Zdanowicz, WWD, Olsztyn 1977, nr 270, s. 528–529. por. wyd. 11–12, Olsztyn 1983.

wzorzec³⁵. Niestety druga zwrotka z motywem czystości została pominięta. Podobnie współcześni redaktorzy śpiewników i modlitewników na Górnym Śląsku zrezygnowali z ukazywania św. Barbary „obmytej na wieki” jako „źródła czystości”³⁶.

Pominięcie tej drugiej zwrotki pieśni wpisuje się w ogólnokulturowy trend unikania w duszpasterstwie trudnych wyzwań wynikających z radykalizmu ewangelicznego na rzecz tak zwanego dialogu ze współczesnym światem. W dobie rozszerzającej się rewolucji obyczajowej temat dotyczący dziewictwa i czystości moralnej wydaje się być mało zrozumiały i tracący zacofaniem wobec nowoczesnej, „otwartej” religijności. Jednak katechizm Jana Pawła II jednoznacznie poucza o konieczności praktykowania cnót, gdyż między czystością serca, ciała i wiary istnieje nierozzerwalny związek³⁷.

Święta Barbara – cenna perła

Podany w incipicie tytuł św. Barbary jako cennej perły Jezusowej należy do tożsamości pieśni i jednoznacznie umożliwia identyfikację utworu bez względu na zmieniającą się pojemność i treść³⁸. Teologicznie odsyła nas do jednej z ewangelicznej przypowieści, w której Jezus Chrystus porównuje Królestwo Boże do kupca poszukującego i nabywającego jedną, drogocenną perłę. Handlarz ów, gdy znalazł tę najcenniejszą, sprzedał wszystko co miałby ją kupić (por. Mt 13, 45-46)³⁹.

W świetle słów z pieśni i biblijnej interpretacji można wywnioskować, że Jezus, który przyszedł na ziemię by szukać, to co zginęło (por. Mt 18, 11), odnalazł Barbarę i oddał za nią całe swe życie. W ten sposób nabył ją na własność za cenę krwi (por. Ap 5, 9). W pełnej wersji pieśni według Mioduszewskiego jest rozwinięcie tego motywu. Wierni bowiem

³⁵ Zob. *Barbaro święta, Perła Jezusowa*, (Do św. Barbary (4 grudnia), „(PM, święta 240 albo 306 r., Patronka górników, konających, od burzy, od pożaru, należy do 14 śś. Pomocników)”, t.: XVIII w. (Miod.)-(Klon), w: J. Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, wyd. 37 (zmienione), red. K. Mrowiec CM, Wydawnictwo Św. Krzyża, Opole 1982, nr [312] 8, s. 288–289.

³⁶ Zob. *Barbaro święta*, w: *Skarbiec modlitw i pieśni*, [oprac. Komisja liturgiczna], wyd. VI, poprawione, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003, nr 542, s. 635–636; oraz w: *Skarbiec pieśni kościelnych*, oprac. ks. A. Reginek, wyd. I, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2004, nr 542, s. 325–326.

³⁷ Zob. KKK 2517–2527.

³⁸ Zob. *Barbaro Święta*, t.: XVIII w. (Miod.), m.: (Siedl.4), ŚK 2020, wyd. 41, cz. 1, nr 567, zwr. 1, s. 794.

³⁹ ŚK 2020, [zwr. 4].

śpiewali: „o perło drogo zapłacona, / Krwią odkupiona”⁴⁰. Właśnie ta historyczna treść upoważnia nas do takiej biblijnej interpretacji Barbary jako cennej „perły Jezusowej”, mimo ogólnego wspomnienia w późniejszych, skróconych wersjach pieśni.

Z drugiej perspektywy, oddolnej, ludzkiej można również wyprowadzić budującą refleksję o charakterze pouczającym. Św. Barbara jako dziewica i męczennica, w odpowiedzi na Boże obdarowanie, zrezygnowała z różnych doczesnych wartości na rzecz całkowitego posiadania tylko Jezusa, dlatego stała się Jego perłą. W takim ujęciu uwzględniamy prawdę wiary o konieczności współpracy chrześcijanina z łaską Bożą, aby osiągnąć zbawienie. Doniosłość św. Barbary i jej skuteczność we współczesnym orędownictwie za grzesznikami wypływa z jednej strony z faktu, że została odkupiona przez Jezusa i obmyta „w ranach najśłodszych, w męce Jego drogiej”⁴¹, ale też z drugiej strony ofiarnie odpowiedziała Bogu na obdarowanie, tym samym stając się wzorem dla katolików⁴².

Kościół czci św. Barbarę jako swoją „perłę”. Jest ona niezwykle cennym skarbem, gdyż jest wsparciem dla grzesznika, który po śmierci staje na sądzie Bożym. W pełnej wersji śpiewano: „A tak wesoło konając zawołam, / i ducha mego w ręce Bogu oddam, / gdy przy mnie staniesz wraz z Jezusem twoim, / a Sędzią moim”⁴³.

Obraz świętej Barbary okrojony na kartach *Śpiewnika Kościelnego*

Zamiana funkcji pieśni o św. Barbarze z nabożnej na liturgiczną pociągnęło za sobą silne zubożenie w niej warstwy katechetycznej, pouczającej i przekazującej różnorodne prawdy wiary. Oprócz zrezygnowania z problematyki czystości, którą omówiono wyżej, uległo zmniejszeniu nauczanie Kościoła o opiece świętych, którą roztaczają wobec ludzi. Katolicy świadomie przeżywający swą wiarę doświadczają bowiem pomocy swych patronów jako pielgrzymi do domu Ojca. Wyrazem tego były słowa pieśni kierowane do św. Barbary: „Nie wypuszczaj mnie z twej świętej opieki, / Ty mnie przygotuj na drogę wieczności”⁴⁴.

⁴⁰ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 7].

⁴¹ Tamże, [zwr. 5]; por. Spk 2003, [zwr. 3]; ŚK 2020, [zwr. 4].

⁴² Por. ŚK 2020, [zwr. 2].

⁴³ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 9].

⁴⁴ Tamże, [zwr. 2].

Po przebudowie omawianej pieśni św. Barbara ukazana jest tylko w relacji do Jezusa oraz osoby modlącej się do niej: „Twój i mój Jezus”. W trzeciej zwrotce znajduje się pragnienie: „ostatnie słowo <Jezus> niechaj skruszy / wroga mej duszy”⁴⁵. Tymczasem w pierwotnym oryginalnie katolicy śpiewali: „Ostatnie słowo Jezus i Maryja, / Niech mnie nie mija”⁴⁶. W tej zamianie słów zrezygnowano z nawiązania do katolickiej tradycji wzywania Najświętszej Maryi Panny przy śmierci. Wystarczy wspomnieć, że najbardziej popularną modlitwą jest *Pozdrowienie Anielskie* kończące się prośbą: „módl się za nami grzesznymi, teraz i w godzinę śmierci naszej”⁴⁷, czy antyfonę Witaj, Królowo, Matko miłosierdzia⁴⁸.

Motyw obecności Matki Bożej przy konaniu podtrzymywano w dalszej części pieśni *Barbaro święta! Perło Jezusowa*: „Szczęście to wielkie przy mej śmierci będzie, / Gdy Jezus z Matką najświętszą zasiędzie, / Przy konającym ty ocieraj moje / Śmiertelne znoje”⁴⁹. W tym kontekście należy nadmienić, że we współczesnym duszpasterstwie w Polsce przesuwana jest akcent na Matkę Bożą i św. Józefa jako patronów przejścia z tego świata do życia wiecznego⁵⁰. Szczególnie Matka Boska Bolesna znajduje wielu czcicieli w rozwijającym się w Polsce apostołstwie dobrej śmierci⁵¹.

Podsumowując zjawisko wyeliminowania z liturgicznej pieśni maryjnego patronatu przy konających a wyeksponowanie św. Barbary na wierną towarzyszkę przy śmierci rozwija ludową tradycję, którą reprezentowała inna obszerna, dziewiętnastowieczna pieśń *Barbaro święta! Patronko konania*⁵². Dokonany zabieg koncentrujący się na ukazywaniu św. Barbary jako pomagającej umierającym i orędowniczki za nimi

⁴⁵ ŚK 2020, [zwr. 3].

⁴⁶ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 4].

⁴⁷ Zob. *Anioł Pański*, t.: *Angelus Domini*, tł. (Miod.), m.: (Miod.), w: ŚK 2020, cz. 2, nr 804, s. 1285.

⁴⁸ Por. *Sakramenty chorych*, nr 208, s. 137.

⁴⁹ *Barbaro święta! perło Jezusowa*, w: Miod. 1838, nr 72, [zwr. 8], s. 242.

⁵⁰ Zob. A. Jacyniak, *Święty Józef – Patronem dobrej śmierci? Dlaczego?*, w: A. Latoń (red.), *Święty Józef – Patron Święty Józef – Patron na nasze czasy*. Akta X Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego (27.09–04.10.2009), Centrum Józefologiczne, Kalisz 2010, s. 182–183; por. S. Ropiak, *Cechy dobrego ojca w wybranych pieśniach katolickich o św. Józefie, Oblubieńcu Najświętszej Maryi Panny*, „Nurt SVD” 2022, t. 151, nr 1, s. 183.

⁵¹ Zob. *Modlitewnik Apostołstwa Dobrej Śmierci*, [prac. zb.], Misjonarze Świętej Rodziny, Górka Klasztorna 1999; *Modlitewnik apostołstwa dobrej śmierci*, oprac. ks. J. Orzechowski, Wydawnictwo Michalineum, Marki 2015.

⁵² *Barbaro święta! Patronko konania* (O Świętej Barbarze Pannie i Męczenniczce), w: Miod. 1838, Pieśń XV, [zwr. 1–15], s. 240–242.

u Boga jest charakterystyczną cechą polskiej pobożności i stoi w silnym kontraście z obrzędami zaproponowanymi w *Rytuale Rzymskim*. W modlitwach przy konających, opracowanych przez Stolicę Apostolską nie ma wspomnienia o św. Barbarze. Także Konferencja Episkopatu Polski dostosowując obrzędy sakramentu chorych do warunków lokalnych, nie uwzględniła św. Barbary w swych adaptacjach⁵³. Wystarczy zauważyć, że w litanii do Wszystkich Świętych odmawianej przy konającym wzywanych jest trzydziestu różnych świętych Pańskich poczynając od Matki Bożej a kończąc na ogólnym wezwaniu „Wszyscy Święci i Święte Boże, módlcie się za nami”. W tym zacnym gronie nie ma wymienionej św. Barbary [!?!]⁵⁴.

Przy okazji próśb zanoszonych do św. Barbary pouczano o walce duchowej, którą człowiek wierzący toczy przed śmiercią oraz o piekle i szatanie. Do fizycznych cierpień dochodzą różne duchowe udreki i pokusy, stąd modlono się: „W ranach najśłodszych, w męce jego drogiej, / Zakryj mnie Panno od szatańskiej trwogi; / Abym umierał dobrze z twej obrony, / Nieustraszony”⁵⁵. Wiara z skuteczną pomoc Patronki pobudzała do kontynuowania błagań: „Bym mą od piekła zabezpieczył duszę, / Najbardziej w ten czas, kiedy konać muszę”⁵⁶.

W nowym opracowaniu *Barbaro święta, Perło Jezusowa* dokonano zamiany słów „zakryj” na „uchroń”. Obecnie wierni śpiewają: „uchroń mnie, panno, od szatańskiej trwogi;/ abym umierał pewny twej obrony, / nieustraszony”⁵⁷, gdy dawniej błagano: „Zakryj mnie Panno od szatańskiej trwogi”⁵⁸. Ta tylko pozornie literacka korekta pojęciowa jest wyrazem pewnego współczesnego trendu w życiu społecznym, gdzie ludzie coraz częściej szukają pomocy w firmach ubezpieczeniowych na życie i od różnych wypadków losowych a nie uciekają się do świętych. Mamy tu analogiczne zjawisko, jak w przypadku zmniejszenia się w pobożności ludowej czci do Najświętszej Maryi Panny w wizerunku typu *Pokrov*, okrywającej swym płaszczem dzieci przed szatańskimi napaściami⁵⁹.

Wraz z opuszczeniem dziewiętej zwrotki w obowiązującym wydaniu *Śpiewnika Kościelnego*, mimowolnie zaniechano treści nawiązują-

⁵³ Zob. *Sakrament chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, nr 199–209, s. 127–138.

⁵⁴ Por. Tamże, nr 206, s. 131–133.

⁵⁵ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 5].

⁵⁶ Tamże, [zwr. 6].

⁵⁷ ŚK 2020, [zwr. 4].

⁵⁸ Miod. 1838, nr 72, [zwr. 5].

⁵⁹ Zob. S. Ropiak, „*Homo amatus et amans*” w teologii śpiewanej po Soborze Watykańskim II w Kościele rzymskokatolickim w Polsce, Olsztyn 2011, s. 321–325.

cych do powszechnego nauczania o odpustach. Według starożytnej praktyki pokutnej męczennicy ofiarowywali swoje zasługi na rzecz grzeszników odpowiadających publicznie pokutę. Hojna ekspiacja skazańców na śmierć znacznie skracała uciążliwe i długotrwałe zadość czynienia pokutników umożliwiając im szybsze uzyskanie pojednania (absolucji)⁶⁰. W ten obraz wstawiennictwa męczenników wpisuje się ujęcie miłosiernego orędownictwa św. Barbary za umierającym grzesznikiem, oplakującym swe złości przed nieuchronnie zbliżającym się sądem u sprawiedliwego Jezusa⁶¹.

Zakończenie

Refleksja teologiczna wyraża się i jest normowana przez treści modlitwy liturgicznej Kościoła. Z pieśni *Barbaro święta, Perło Jezusowa*, okrojonej do połowy ze swej pierwotnej wersji, można wydobyć następujące główne informacje i prawdy: Barbara to święta, która wskazuje nam drogę do nieba; jest drogocenną perłą Jezusową w biblijnym sensie. Wobec ludzi pełni ważną opiekę, gdyż jako wierna patronka umierających jest obecna przy ich konaniu, oręduje za nimi wyjednując dobrą śmierć i łaskę Wiatyku, broni przed trwogą i szatańskimi atakami oraz pośredniczy do Jezusa, będąc jednocześnie wzorem pełnego z Nim zjednoczenia.

W liturgicznym tekście po 2016 r. zaniechano zwrotek, w których pouczano głównie o piekle, nie ukazano Jezusa jako Sędziego, pominięto osobę Matki Bożej oraz zrezygnowano z motywu o cnocie czystości.

Wobec silnej redukcji dawnych pieśni kościelnych i zaniechania z ich katechetycznej roli nasuwa się nieodparte pytanie w jaki sposób ochronić możliwie pełny depozyt wiary niegdyś śpiewany przez katolików? Wydaje się, że przywracanie dawnych tekstów na własną rękę i wykonywanie ich podczas celebracji Mszy Świętej nie jest dobrym pomysłem. W przedsoborowej liturgii eucharystycznej pieśni nabożne pełniły funkcję zewnętrzną, ozdobną, uzupełniającą, towarzyszącą kapłanowi składającego Najświętszą Ofiarę. W odnowionym kształcie mszy wybrane pieśni, także ta o św. Barbarze, stały się tekstami liturgicznymi na mocy decyzji kompetentnej władzy kościelnej. Pieśń *Barbaro święta, Perło Jezusowa* ma zatem zatwierdzony tekst tworzą-

⁶⁰ Zob. Hasło: *Odpust*, w: *Leksykon liturgii*, oprac. B. Nadolski TChr, Pallottinum, Poznań 2006, s. 1072.

⁶¹ Por. Miod. 1838, nr 72, [zwr. 9].

cy spójną całość tematyczną zmiennych części mszy o tej świętej. Ewentualne zmiany wprowadzane do liturgii według własnego uznania, nawet w dobrej wierze, są niezgodne z wolą Kościoła i stają się przedmiotem sporów.

Aktywność żywego Kościoła nie ogranicza się tylko do samej celebracji Mszy świętej. Przed katolikami zawsze jest możliwość pielęgnowania starych pieśni w różnych nabożeństwach pobożności ludowej oraz duchowych koncertach muzyki dawnej, które prawodawca kościelny wysoko ceni i zaleca⁶².

Bibliografia

- Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik*, Międzydiecezjalna Komisja ds. Liturgii, Duszpasterstwa Liturgicznego i Muzyki Kościelnej Diecezji Gliwickiej i Opolskiej (red.), wyd. LVI, Wydawnictwo Świętego Krzyża, Opole 2006.
- Ferdek B., *Wzajemna relacja między lex orandi a lex credendi*, „Studia Salvatoriana Polonica” 2012, t. 6, s. 45–60.
- Franciszek, Adhortacja *Gaudete et exsultate*. O powołaniu do świętości w świecie współczesnym (Rzym, 19.03.2018), „M”, Kraków 2018.
- II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Pallottinum 2001.
- Jacyniak A., *Święty Józef – Patronem dobrej śmierci? Dlaczego?*, w: A. Latoń (red.), *Święty Józef – Patron Święty Józef – Patron na nasze czasy*. Akta X Międzynarodowego Kongresu Józefologicznego (27.09–04.10.2009), Centrum Józefologiczne, Kalisz 2010, s. 182–183.
- Janas M., *Legenda chrześcijańska między wiarą a fikcją*, w: R. Ceglarek, P. Maciaszek (red.), *Teologiczne refleksje wokół tajemnicy wiary*, Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalnej Regina Poloniae, Częstochowa 2022, s. 259–268.
- Kupisiński Z. SVD, *Kult świętej Barbary w Polskiej religijności ludowej*, „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii” 2012, t. 4/59, s. 241–258.
- Leksykon liturgii*, B. Nadolski TChr oprac., Pallottinum, Poznań 2006.
- Lewkowicz W., *Śpiewnik parafialny czyli zbiór pieśni kościelnych oraz modlitw dla użytku wiernych w kościołach rzymsko-katolickich*, wyd. 11–12, konsultacja muz. ks. K. Narodzonek, ks. Ryszard Szramka, konsultacja liturgiczna ks. S. Zdanowicz, WWD, Olsztyn 1983.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. I, *Okres Adwentu, okres Narodzenia Pańskiego*, wyd. poprawione, Pallottinum 1988; (skrót: LG I, 1988).

⁶² Zob. *Świętość. Dar i zadanie*, p. 44, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Pallottinum 2001; Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o muzyce kościelnej*, (14.10.2017), p. 13–14, 32, 44, [online], dostęp: 31.01.2022, <<https://episkopat.pl/instrukcja-konferencji-episkopatu-polski-o-muzycekoscielnej/>>.

- Mioduszewski M.M. ks., *Śpiewnik kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w kościele katolickim używane*, Zgromadzenie Księży Misjonarzy, Drukarnia Stanisława Gieszkowskiego, Kraków 1838 (skrót: Miod. 1838).
- Mioduszewski M.M. ks., *Śpiewnik kościelny*, Drukarnia Stanisława Gieszkowskiego, Kraków 1838–53.
- Modlitewnik apostołstwa dobrej śmierci*, ks. J. Orzechowski oprac., Wydawnictwo Michalineum, Marki 2015.
- Modlitewnik Apostołstwa Dobrej Śmierci*, [prac. zb.], wyd. Misjonarze Świętej Rodziny, Górka Klasztorna 1999.
- Mszał Rzymski dla diecezji polskich*, wyd. 1, Pallottinum, Poznań 1986.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgia i czas*, t. 2, Poznań 1991.
- Paweł VI, Konstytucja apostołska *Laudis canticum*, wprowadzająca w życie Liturgię godzin (Rzym 01.11.1970), w: *Liturgia godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. I, *Okres Adwentu, okres Narodzenia Pańskiego*, Pallottinum 1982, s. 11–21.
- Pryczkowski E., *Święta Barbara – patronka kaszubskich rybaków i żeglarzy oraz dobrej śmierci*, w: A. Kuik-Kalinowska (red.), *Chrześcijaństwo na Pomorzu. Kultura duchowa i materialna Część II. Święta Barbara – patronka rybaków i ludzi morza*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej w Słupsku oraz Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Słupsk 2023, s. 106–127.
- Ropiak S., *Cechy dobrego ojca w wybranych pieśniach katolickich o św. Józefie, Oblubieńcu Najświętszej Maryi Panny*, „Nurt SVD” 2022, t. 151, nr 1, s. 167–185.
- Ropiak S., *Cześć świętych w pobożności ludowej na przykładzie pieśni ze zbiorów warmińskich*, w: W. Nowak (red.), *Liturgia i pobożność ludowa*, Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2003, s. 222–239.
- Ropiak S., „*Homo amatus et amans*” w teologii śpiewanej po Soborze Watykańskim II w Kościele rzymskokatolickim w Polsce, Studio Poligrafii Komputerowej „SQL” s.c., Olsztyn 2011.
- Ropiak S., *Pieśni o Świętych oraz rozmaite i przygodne w polskich warmińskich śpiewnikach drukowanych w latach 1858–1924*, „*Studia Warmińskie*” 2000, t. 37, cz. 2, s. 347–370.
- Sakrament chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, wydanie drugie poprawione, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1998.
- Siedlecki Jan ks., *Śpiewnik kościelny*, W. Kałamarz CM, A. Ziółkowski CM (red.), wyd. XLI, cz. 1, Kraków 2020.
- Skarbiec modlitw i pieśni*, Komisja liturgiczna oprac., wyd. VI, poprawione, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2003.
- Skarbiec pieśni kościelnych*, oprac. ks. A. Reginek, wyd. I, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2004.
- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. (Rzym 07.12.1965), Pallottinum 2002.
- Zbiór pieśni nabożnych katolickich do użytku kościelnego i domowego*, Księgarnia J.N. Romana, Pelplin 1871.

Zbiór pieśni nabożnych śpiewnik Diecezyi Warmińskiej. Ułożony za rozkazem najprzewielebniejszego Ks. Biskupa Warmińskiego. [oprac. ks. Jan Szadowski]. Wydanie czwarte z dodatkiem modlitw, Drukarnia J.A. Wichert, Brunsberga 1900.

Materiały internetowe:

Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja o muzyce kościelnej*, (14.10.2017), p. 13–14, 32, 44, [online], dostęp: 31.01.2022, <<https://episkopat.pl/instrukcja-konferencji-episkopatu-polski-o-muzycekoscielnej/>>.

SAINT BARBARA, THE PEARL OF JESUS – AN EXAMPLE OF EVOLUTION IN A THEOLOGY SET TO MUSIC

Summary: The text of the song *Barbaro święta, Perło Jezusowa* [Saint Barbara, the Pearl of Jesus] was already known in Polish at the turn of the 18th and 19th centuries. The contemporary version of this song has been reduced by half. Only five stanzas were printed in Fr J. Siedlecki's 2020 Church Songbook. The song to Barbara, Virgin and Martyr has undergone changes and has evolved from a devotional song to a liturgical song for performance at Mass.

Barbara is the precious pearl of Jesus in the biblical sense. She is a holy woman who shows us the way to heaven. She exercises care towards people. As the faithful patroness of the dying, she is present at their dying. In heaven, she intercedes for people, winning them a good death and the grace of Holy Communion. She defends against fear and satanic attacks. She mediates to Jesus while being a model of full union with Him.

In the liturgical text, the motif about the virtue of chastity was dropped, the instruction about hell was omitted, Jesus as Judge was not shown, the person of the Mother of God was omitted, and content referring to the truth about the merits of martyrs shortening the burdensome and lengthy penance of repentant sinners was omitted.

Keywords: Barbara, saints, theology, song, liturgy.

Wykaz skrótów

cz.	– część
DdN 2006	– <i>Droga do nieba. Katolicki modlitewnik i śpiewnik</i> , Opole 2006.
KDK	– Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym <i>Gaudium et spes</i> .
ks.	– ksiądz
LG	– Liturgia godzin
m.:	– melodia
Miod.	– Ks. M.M. Mioduszewski, <i>Śpiewnik kościelny</i> , Kraków 1838–53.
MR 1986	– <i>Mszał Rzymski dla diecezji polskich</i> , Poznań 1986.
nr	– numer
oprac.	– opracowanie
prac. zb.	– praca zbiorowa
s.	– strona
Smip 2003	– <i>Skarbiec modlitw i pieśni</i> , Katowice 2003.
Spk 2004	– <i>Skarbiec pieśni kościelnych</i> , Katowice 2004.
ŚK 2020	– Ks. Jan Siedlecki, <i>Śpiewnik kościelny</i> , Kraków 2020.
t.	– tom
t.:	– tekst
wyd.	– wydanie

**ŚWIĘTA BARBARA W KULCIE, TEOLOGII
I POBOŻNOŚCI**

Marek Karczewski
ks. dr hab., prof. UWM
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9435-3832>

KULT ŚW. BARBARY W PAŃSTWIE ZAKONU KRZYŻACKIEGO W XIII–XV W. ZARYS PROBLEMATYKI

Streszczenie: Św. Barbara, męczennica z początków chrześcijaństwa odegrała ważną rolę w pierwszym okresie istnienia państwa Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Jej związki z chrześcijańskim Wschodem wpisywały się w pierwotny kontekst fundacji Zakonu w Ziemi Świętej. Tradycja o powstaniu sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie spowodowała, że postać świętej została włączona w historię początków misji Zakonu w Prusach. Kult św. Barbary w Starogrodzie promieniował na całą ówczesną Europę. Istotną rolę w propagowaniu jej kultu odegrał Luter z Brunszwiku. Św. Barbara stała się jedną z ważnych świętych pruskich. Jej kult trwał także po upadku Starogrodu i samego państwa zakonnego.

Słowa kluczowe: Św. Barbara, Prusy Zakonne, Starogród, kult relikwii XIII–XV w.

Wstęp

Powstały w średniowieczu Zakon Krzyżacki przywiązywał szczególną rolę do kultu świętych. Nie posiadał własnych świętych założycieli. Jego powstanie wiązało się z historyczną potrzebą służby pielgrzymom udającym się do Ziemi Świętej (1190 r.). Rychło zakon przyjął formę wspólnoty rycerskiej o charakterze militarnym (1198 r.) dołączając do joannitów i templariuszy działających na terenach Palestyny, Libanu i Syrii¹. Główną patronką Zakonu Krzyżackiego stała się Najświętsza Maryja Panna, jednak cele działalności Zakonu Krzyżackiego w początkach jego istnienia sprawiały, że także niektórzy inni święci odgrywali w jego duchowości istotną rolę. Wśród innych głównych patronów Zakonu wymienia się św. Elżbietę z Turynii, dającą przykład ofiarnej służby biednym i postawy chrześcijańskiego miłosierdzia. Inną ważną postacią jest św. Jerzy Męczennik, patron rycerstwa

¹ *Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*, oprac. J. Trupinda, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2023, s. 19–27.

chrześcijańskiego. Istotne miejsce zajmowali także święci męczennicy z początków chrześcijaństwa. Powstanie państwa zakonnego w Prusach spowodowało, że jego święci byli w naturalny sposób propagowani w miejscowych strukturach kościelnych². Św. Barbara początkowo nie należała do głównych świętych krzyżackich. Jednak stopniowo jej kult zyskiwał na znaczeniu. W poniższym opracowaniu zawarto szkic informacyjny dotyczący kultu św. Barbary na terenie dawnego państwa krzyżackiego obejmującego głównie tereny Prus oraz Pomorza w okresie do końca wojny trzynastoletniej w roku 1466³. Istotną rolę w propagowaniu kultu w początkach państwa zakonnego odegrało sanktuarium w Starogrodzie. Przechowywano w nim relikwie m.in. św. Barbary. Ich kult aż do momentu przejścia ich przez Polaków odegrał szczególną rolę. Barbara była także patronką kościołów i kaplic choć w bardziej ograniczonym zakresie niż inni święci.

W poniższym opracowaniu omówiono następujące kwestie: 1) znaczenie św. Barbary w duchowości krzyżackiej; 2) znaczenie sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie w XIII–XV w.; 3) inne miejsca kultu świętej oraz 4) dynamikę rozwoju kultu św. Barbary w państwie zakonnym w XIII–XV w..

Św. Barbara i duchowość krzyżacka

Św. Barbara z Nikomedii należy do grona męczennic i męczenników wczesnochrześcijańskich związanych z chrześcijańskim Wschodem. Jest wliczana do grona Czternastu Wspomożycieli⁴. Poniosła śmierć męczeńską prawdopodobnie 4 grudnia ok. roku 305, przypuszczalnie za panowania cesarza Maksymiusza Galeriusza (305–311)⁵. Informacje dotyczące jej życia i śmierci mają charakter legendarny⁶.

² Zob. W. Rozynekowski, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2006.

³ Zob. W. Rozynekowski, *Święci na pograniczu: o świętych w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2006, nr 2, s. 188–193.

⁴ A. Bazieliuch, *Czternastu wspomóżycieli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL, Lublin 1995, kol. 925–926.

⁵ Podaje się także inne okresy – za rządów Maksymina Traksa (235–238) lub Maksymina (286–305).

⁶ Główne źródła dotyczące św. Barbary to *Codex Vaticanus Barberinianus Graecus IV*, 38 (ff. 33–38); *Codex Vaticanus Barberinianus Latinus 2268* (ff. 1-6) w Archiwum Kapituły Diecezji Rieti we Włoszech (ff. 35v-38v); *Codex Alexandrinus 96* (ff. 369-373; 375-380) w Bibliotheca Alexandrina Uniwersytetu La Sapienza w Rzymie. Najstarsze datowane są na VII w.

Z przekazów i legend obraz inteligentnej i pięknej córki bogatego poga-
nina Dioskura z Heliopolis w Bitynii. W niektórych tradycjach wiąże
się Barbarę z Antiochią lub Heliopolis. Istnieją również przekazy,
według których miała pochodzenie toskańskie. W Nikomedii zetknęła
się z chrześcijaństwem. Prowadziła korespondencję z Orygenesem
z Aleksandrii. Pod jego wpływem miała przyjąć chrzest i złożyć ślub
czystości. Została poddana brutalnym torturom. Najpierw jej ojciec
miał zamknąć ją w wieży, w której była głodzona i poddawana perswa-
zji by odstąpiła od wiary chrześcijańskiej i ślubu. Następnie została
oskarżona przez ojca przed sądem rzymskim i biczowana. Okaleczono
ją bijąc maczugą i obcinając piersi. Ostatecznie została skazana na
śmierć przez ścięcie mieczem. Według jednej z legend przed śmiercią
anioł miał jej przynieść Komunię Świętą. Wyrok śmierci wykonać miał
ojciec, który zaraz potem legł rażony piorunem. Atrybutami Barbary
stały się krzyż, wieniec męczeński, paw (pawie pióra) kielich i wieża.
Kult Barbary rozszerzył się w Bizancjum, a w średniowieczu stał się
popularny na Zachodzie. Żywoty Barbary ukazały się w języku greckim,
syryjskim, koptyjskim, ormiańskim, Chaldejskim i we wszystkich
językach europejskich. Ze względu na swoją nietypową śmierć Barbara
była czczona jako patronka dobrej śmierci oraz wielu profesji w tym
żołnierzy, pirotechników, górników, strażaków, marynarzy, rybaków,
cieśli, kamieniarzy itp.

Wydaje się, że przykład św. Barbary wpisywał się na różne sposoby
w duchowość zakonu krzyżackiego. Ze względów geografii oddziaływa-
nia Zakonu Krzyżackiego Barbara należała do kręgu wpływów chrze-
ścijaństwa wschodniego. Była to święta z Azji Mniejszej, a według
innych przekazów z Antiochii Syryjskiej. Kult św. Barbary poza uni-
wersalnymi wartościami, podzielanymi przez chrześcijan średniowie-
cza, nawiązywał do szeroko pojmowanego kontekstu miejsca narodzin
Zakonu Krzyżackiego. Początki zakonu wiązały się bowiem z chrześci-
jańskim Wschodem, konkretnie z Akko. Pielgrzymi niemieccy udawali
się do Ziemi Świętej narażając się na agresję ze strony niewiernych.
Św. Barbara przypominała o odważnej obronie wiary wobec jej przeciwni-
ków. Właśnie muzułmanów postrzegano jako niewiernych i wrogów
chrześcijaństwa⁷. Zadaniem krzyżowców było prowadzenie walki
w obronie pielgrzymów, w konsekwencji, w obronie wiary chrześcijań-
skiej⁸. Przykład św. Barbary, odważnej i nieugiętej męczennicy za wiarę

⁷ Zob. *Reguła Zakonu*, s. 37–44 (Prolog).

⁸ Zob. Bernard z Clairveaux, *Pochwała nowego rycerstwa (De laude novae militiae ad milites tempi liber)*, Inforteditons, Kraków 2012.

pobudzał rycerzy zakonnych do gorliwości w obronie wartości, za które święta oddała życie. Rycerz krzyżacki musiał być gotowy złożyć w obronie chrześcijaństwa najwyższą ofiarę. Jego śmierć w walce z innowiercami była formą męczeństwa. Ideał ten potęgowało przekonanie o przewadze niewiernych i obronnej misji krzyżaków. Chwalebne męczeństwo Barbary przypominało zakonnikom, że oddanie życia za Jezusa Chrystusa jest ofiarą szlachetną. Dobra śmierć rycerza chrześcijańskiego nawiązywała do wzoru męczenników chrześcijańskich.

Etos cierpienia za wiarę i gotowości do oddania życia za Chrystusa związany ze św. Barbarą zachował swoją aktualność po przeniesieniu Zakonu Krzyżackiego do Prus⁹. Legendy o pierwszych rycerzach krzyżackich, pionierski charakter podejmowanych walk i organizacji państwa zakonnego, a także nieustępliwość plemion pruskich znajdowały analogie również w żywocie św. Barbary. Rycerz chrześcijański walczący z przeważającymi niekiedy siłami pogan wyrażał swoją wytrwałość i stałość w wierze. Walka z Prusami nie należała do łatwych. Udowodnił to przede wszystkim przebieg i skutki powstań pruskich w XIII w. Zakonnicy zabici przez Prusów w wyniku prowadzonych walk byli traktowani jako bohaterowie wiary chrześcijańskiej. Kult św. Barbary był pewnym uzupełnieniem ważnego w zakonie kultu innego legendarnego męczennika wczesnochrześcijańskiego – św. Jerzego¹⁰. Św. Jerzy stanowił przykład męstwa chrześcijańskiego rycerza, nieustraszonego w walce ze złem. Kobieca odwaga św. Barbary wzmacniała pragnienie odważnego wyznawania wiary w służbie rycerskiej.

Wskazuje się również niekiedy na „apolityczność” kultu Barbary w porównaniu choćby do ograniczonego znaczenia św. Wojciecha Męczennika, Apostoła Prus.

Znaczenie kultu św. Barbary dla Zakonu Krzyżackiego w Prusach, ale także dla jego poddanych podkreśla ustanowienie i oddziaływanie jej średniowiecznego sanktuarium w Starogrodzie koło Chełmna.

⁹ Por. Leighton G., *The Relicts of St. Barbara at Althaus Kulm: History, Patronages and Insight into Teutonic Order and Christian Population in Prussia (XIII–XV)*, „Zapiski Historyczne” 2020, t. 85,1, s. 8.

¹⁰ Zob. W. Rozyrkowski, *Święci na pograniczu*, s. 188–190.

Kult relikwii św. Barbary w Starogrodzie w XIII–XV w.

Bez wątpienia najważniejszym miejscem kultu św. Barbary w początkach państwa krzyżackiego był zamek w Starogrodzie¹¹. Centralną rolę odgrywały tu relikwie św. Barbary. Początkowo miały one stanowić własność księcia pomorskiego Świętopelka. Już w najstarszym przekazie autorstwa wielkiego mistrza Henricha von Hohenlohe (1244–1249) przedstawiono szczegóły historii przejęcia relikwii¹². Kontekst szerszy stanowiła wojna Świętopelka z Zakonem Krzyżackim w 1242 r. Według tej relacji krzyżacy plądrując zamek w Sartowicach znaleźli w piwnicy skrzynię z pieczęcią Świętopelka. W jej wnętrzu znaleźli okutą srebrem puszkę, w której znajdowała się głowa z zaplecionym warkoczem listem¹³. Był to pergaminowy pasek z potwierdzeniem autentyczności relikwii. Relikwie miały zostać uroczyście przeniesione do Chełmna. Kronikarz krzyżacki Piotr z Duisburga (1326) przedstawił rozbudowaną wersję wydarzeń, które miały dać początek sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie¹⁴. Relikwie te miały zostać zabrane przez brata Teodyryka z Bernheim, czterech innych braci i dwudziestu czterech zbrojnych i uroczyście przeniesione do Starogrodu. Wydarzenie to miało dokonać się w początkach działalności Zakonu Krzyżackiego na Ziemi Chełmińskiej w wigilię św. Barbary z trzeciego na czwarteo grudnia 1242 r. Relikwią stanowiła głowa i fragment ramienia św. Barbary. Relikwie zostały złożone procesyjnie w kaplicy domu zakonnego. Zachowały się także inne wersje dotyczące translacji i wcześniejszych dziejów relikwii św. Barbary¹⁵. Relikwie były wysta-

¹¹ Zob. G. Leighton, *The Relicts of St. Barbara*, s. 15–22.

¹² A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy z kościoła zamkowego w czasach krzyżackich. Dzieje relikwii św. Barbary*, w: A. Dolny (red.), *Spotkania malborskie im. Macieja Kilarzkiego. Cz. 1–3*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2010, s. 98.

¹³ A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 98, przypis 34.

¹⁴ Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, wstęp i komentarz J. Wenta, Toruń 2004, s. 64–65.

¹⁵ Omawia je szczegółowo A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 99–101. Według *Translacio et miracula sanctae Barbare* powstałej prawdopodobnie w środowisku dominikanów elbląskich istniały trzy wersje historii w jaki sposób relikwie miały znaleźć się w posiadaniu Świętopelka. W wersji pierwszej mówi się o wykradzeniu relikwii z Rzymu przez pielgrzymów pomorskich. W wersji drugiej jako powód posiadania relikwii wskazuje się pielgrzymkę Świętopelka do grobów apostołów Piotra i Pawła. W czasie spotkania z papieżem, książe pomorski miał otrzymać w darze relikwie św. Barbary. W trzeciej wersji mówi się o legacie papieskim wysłanym do Dacji. Jednak w czasie drogi wiatr przywiął jego łódź do brzegów Pomorza. Pomorzanie mieli pojmać w niewolę legata a szaty i relikwie św. Barbary przekazać Święto-

wiane do adoracji w kościele zamkowym. Odbywano także uroczyste procesje z relikwiami przy okazji odpustów. Wiązało się to z tradycją „odprowadzania” św. Barbary tam, gdzie okazywano jej właściwą cześć. W ten sposób nawiązywano także do początków kultu świętej w Chełmnie i Starogrodzie. Zdobycie zamku Świętopełka w Sartowicach uważano za formę kary dla jego mieszkańców za brak szacunku dla świętej. Szczęśliwie prawdziwi czciciele przenieśli jej relikwie do miejsc, gdzie mogła doznawać właściwej czci¹⁶. Sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie słynęło z licznych cudów i odwiedzane było przez pielgrzymów zarówno z terenu Prus jak i zza granicy¹⁷. Obok relikwiarza w Starogrodzie czczono również zawierającą relikwie figurę św. Barbary. Ok. 1301/1302 r. fragment relikwii przekazano Wacławowi królowi Czech, który przybył tu jako pielgrzym¹⁸. W roku 1319 papież Jan XXII udzielił przywileju czterdziestu dni odpustu wszystkim, którzy odwiedzą kościół i kaplicę św. Barbary w Starogrodzie w wybrane święta roku liturgicznego¹⁹. W 1400 r. wśród pielgrzymów była księżna Anna, żona wielkiego księcia Witolda z Litwy. Odbywała równocześnie pielgrzymki do relikwii św. Katarzyny w Pokarminie²⁰ oraz do grobu Doroty Mistyczki Pomezkańskiej w Kwidzynie. W 1414 r. Starogród jako piękne miejsce pielgrzymkowe opisywał francuski podróżnik Gilbert de Lannoy. 24 czerwca 1446 r. wielki mistrz Konrad von Erlichhausen wydał zgodę na pielgrzymkę arcybiskupa gnieźnieńskiego do św. Barbary. W przekazach z roku 1448 pojawia się określenie „herr Niclas sannt Barbaren”. Wskazuje on prawdopodobnie na urzędowego opiekuna

pełkowi. Echa historii relikwii św. Barbary znajdują się także w piętnastowiecznym kodeksie kazań łacińskich (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, nr 821, karta 322). Głowę św. Barbary miał przywieść do Starowic nieokreślony książę morawski. W ten sposób znalazła się ona w posiadaniu Świętopełka. Została zagrabiona przez krzyżaków i umieszczona w Starogrodzie.

¹⁶ A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 99.

¹⁷ Tamże, s. 103–105 wymienia spisy darów wotywnych z lat 1412, 1434, 1436, 1441 i 1452,

¹⁸ Tamże, s. 101.

¹⁹ Tamże, s. 102. Przywilej dotyczył następujących dni: św. Barbary, Boże Narodzenie, Trzech Króli, Wielki Piątek, Wielkanoc, Wniebowstąpienie, Zesłanie Ducha Świętego, Znalezienie i Podwyższenie Krzyża Świętego, wszystkie święta Najświętszej Maryi Panny, Apostołów i Ewangelistów, św. Jana Chrzciciela, św. Michała Archanioła, św. Wawrzyńca, św. Szczepana, św. Dionizego, św. Jerzego, św. Marcina, św. Mikołaja, św. Benedykta, św. Dominika, św. Marii Magdaleny, św. Katarzyny, św. Małgorzaty, św. Łucji, Wszystkich Świętych i Dzień Zaduszny.

²⁰ Zob. S. Józwiak, J. Trupinda, *Czas powstania krzyżackiego komturstwa w Pokarminie (Brandenburg) a kwestia chronologii wznoszenia tamtejszego zamku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2019, t. 23, s. 100–113.

relikwii św. Barbary. W innej wzmiance mówi się o „her Nicolaus Lessen, der sanct Barnaren bilde warett”.

Relikwie św. Barbary były przenoszone do innych miejsc, szczególnie do Malborka. Powody mogły być dwa: zagrożenie wojenne Starogrodu oraz wydarzenia religijne. Starano się także nadać kultowi św. Barbary charakter państwowy. Św. Barbarę czczono także jako patronkę „od wody”. W roku 1413 ze względu na działania wojenne głowa św. Barbary znajdowała się w Malborku²¹. W roku 1415 Prusy dotknięte zostały klęską suszy. Odprawiono wówczas uroczystą procesję z relikwiami św. Barbary z Malborka do Wielbarka (Wildenberg). Sprawowano tam mszę św. i zaraz potem spadł deszcz²². Również podczas pobytu relikwii św. Barbary w Malborku przybywali tu pielgrzymi. Pielgrzymki m.in. do św. Barbary nasiliły się po udanej obronie Malborka w roku 1410. Nie wiadomo czy w Malborku relikwie były wystawiane w głównym kościele zamkowym, na zewnątrz zamku, czy może raczej były dostępne w kościele św. Wawrzyńca na Przedzamczu²³. Odnotowano wystawianie relikwii zamkowych w latach 1380, 1386 i 1394. Wiadomo²⁴ również, że dzięki zabiegom Henryka von Plauen w końcu 1411 roku państwo zakonne otrzymało od papieża Jana XXIII przywilej wystawiania relikwii co trzy lata. Wystawienia te miały miejsce w latach 1414, 1417, itd. Potem na jakiś czas relikwiarz św. Barbary wrócił do Starogrodu. Przed wojną trzynastoletnią relikwie przeniesiono ponownie do Malborka²⁵. 17 grudnia 1454 r. zorganizowano uroczystą procesję²⁶ z wizerunkami Najświętszej Maryi Panny i św. Barbary z zamku do miasta. Odprawiono mszę św. o Trójcy Świętej w kościele parafialnym. Następnie procesja miała udać się ku bramie przy kościele św. Wawrzyńca, gdzie ofiarowano chorągwie wojskowe zdobyte w bitwie pod Chojnicami (19 września 1454 r.). Następnie wizerunki Najświętszej Maryi Panny i św. Barbary przeniesiono na zamek²⁷. Z 13 lutego 1455 r. pochodzi prośba o użyczenie fragmentów relikwii św. Barbary z Malborka. Skierował ją margrabia brandenburski Fryderyk, w celu

²¹ Wspomina o tym w swojej kronice Jan z Żuławki (Posilge), A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 106.

²² Por. W. Rozynkowski, *Święta Barbara – Święta „od wody”. O patrociniach św. Barbary w średniowiecznej Polsce*, w: O. Fejtová (red.), *Město a voda. Praha, město u vody*, Scriptorium, Praha 2005, s. 231–242.

²³ Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands 50 (2001), s. 1–50.

²⁴ A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 108.

²⁵ Zob. W. Rozynkowski, *Święci na pograniczu*, s. 192.

²⁶ A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 108–109.

²⁷ Zob. M. Dygo, *O kulcie maryjnym w Prusach krzyżackich w XIV–XV w.*, „Zapiski Historyczne” 1987, t. 52, 2, s. 237–270.

przekazania ich do katedry w Kolonii²⁸. W 1456 r. w wyniku układu żołnierze zaciężni pod wodzą Ulryka Czerwonki sprzedali Polakom sześć zamków z Malborkiem włącznie. Gwarantowano, że relikwie i sprzęty kościelne pozostaną własnością krzyżaków. Jednak, kiedy brakowało pieniędzy na uregulowanie opłaty, przedstawiciele króla udali się do Gdańszczan z prośbą o pożyczkę obiecując zastaw z srebrnymi posągami Maryi i św. Barbary z jej relikwiami²⁹. 4 kwietnia 1457 r. Ulryk Czerwonka przekazał Malbork w ręce wojsk polskich. Przejęto wówczas również głowę św. Barbary oraz jej srebrną figurę z jej relikwiami, które przez dwieście lat były czczone w Starogrodzie. Król Władysław Jagiellończyk przekazał relikwię głowy św. Barbary kanonikom regularnym z Czerwińska nad Wisłą. Aktualnie herma św. Barbary z Czerwińska jest przechowywana w Muzeum Diecezjalnym w Płocku. Okazjonalnie jest ona używana do celów kultu religijnego³⁰.

Sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie jest uważane za najważniejsze miejsce pielgrzymkowe w państwie zakonnym³¹. Istniały jednak także inne miejsca kultu i formy czci św. Barbary.

Inne miejsca kultu św. Barbary w państwie zakonnym w XIII–XV w.

Kult św. Barbary nie ograniczał się do Starogrodu i Malborka. Jednak do połowy XV w. liczba kościołów i kaplic dedykowanych św. Barbarze była relatywnie niewielka. Na terenie diecezji pomezkańskiej kościoły poświęcone świętej znajdowały się w Krzyżanowie³² (Notzendorf, 1318) i Świętem (Schwenten, 1336)³³. Św. Barbara była patronką kościołów parafialnych w Rumianie i Złotowie w diecezji chełmińskiej³⁴. W diecezji warmińskiej³⁵ święta patronowała w parafii Rogóż. Była

²⁸ A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzy*, s. 109.

²⁹ Tamże.

³⁰ Zob. [online], dostęp 18.04.2023, <<https://plock.gosc.pl/doc/4356736.Przed-patronka-nieustraszonych-ludzi>>.

³¹ W. Rozykowski, *Święci na pograniczu*, s. 188.

³² J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821*, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, cz. I, Olsztyn 1999, s. 211.

³³ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice*, s. 442.

³⁴ W. Rozykowski, *Św. Barbara i Barbarka – wokół początków kultu świętej męczennicy*, w: *Św. Barbara i Barbarka*, W. Rozykowski, W. Miszewski (red), Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2005, s. 16.

³⁵ W. Rozykowski, *Św. Barbara i Barbarka*, s. 16.

współpatronką w Rynie Reszelskim. W diecezji sambijskiej św. Barbara była współpatronką kościoła w Lipniku³⁶. Powstały w Gdańsku w roku 1387 r. kościół św. Barbary (kaplica) stanowił część zabudowań szpitalnych dla zakaźnie chorych. Samodzielna kaplica znajdowała się również w Lubawie. Ze względu na fragmentaryczność źródeł nie da się wykluczyć, że kościołów tych mogło być więcej. Ich liczba zwiększyła się w czasach nowożytnych, co potwierdzają późniejsze protokoły wizytacyjne. Świadczenia kultu św. Barbary spotyka się także w Bartianie, Królewcu i Elblągu³⁷. W wielu kościołach i kaplicach znajdowały się ołtarze dedykowane św. Barbarze lub jej wizerunki³⁸. Niektóre również w formie naściennej, jak choćby w katedrze pomezkańskiej w Kwidzynie³⁹. Już w roku 1319 odnotowano istnienie ołtarza św. Barbary w kościele p.w. N.M.P. w Chelmnie, a w połowie XV w. w głównym kościele parafialnym Starego Miasta Torunia tzw. kaplica szyperska poświęcona była właśnie św. Barbarze⁴⁰. Rozwój pielgrzymek do relikwii św. Barbary w Starogrodzie powodował, że już na szlaku do sanktuarium postawały miejsca odpoczynku, które mogły także stanowić jednocześnie miejsca modlitwy, które wprowadzały w klimat jego specyficznej pobożności. Miejsce takie stanowi Barbarka niedaleko Torunia⁴¹. W roku 1340 istniał tu młyn z karczmą. Nie można wykluczyć, że już w XIII w. istniał tu jakiś obiekt kultu związany ze św. Barbarą. Z pewnością już w XIV w. w Barbarce znajdującej się na najkrótszej drodze z Torunia do Starogrodu istniał nieokreślony obiekt sakralny. O wzniesieniu nowej kaplicy zbudowanej pod patronatem Rady Miasta Torunia wspomina się za rządów bp. Wincentego Gosławskiego zwanego Kielbasa (1466–1479). Pomimo przeniesienia relikwii św. Barbary ze Starogrodu kult św. Barbary rozwijał się w Barbarce. 15 listopada 1475 roku miejsce to otrzymało przywilej indulgencyjny⁴² od kardynałów rzymskich Stefana, Ausiasa, Jana Michała oraz bp. Angelusa. Według niego, każdy, kto nawiedził to miejsce w święto św. Barbary, Zmartwychwstania, Zesłania Ducha Świętego, Wniebowzięcia NMP oraz we wspomnienie konsekracji kaplicy w czasie pierwszych i drugich niesporów mógł otrzymać 100 dni odpustu. Przywilej ten został

³⁶ Tamże.

³⁷ W. Rozyńkowski, *Omnes Sancti*, s. 210.

³⁸ W. Rozyńkowski, *Św. Barbara i Barbarka*, s. 18.

³⁹ J. Wiśniewski, *Zabytkowy wystrój i wyposażenie pomezkańskiego kościoła katedralnego w Kwidzynie*, „Studia Elbląskie” 2013, t. 14, s. 71.

⁴⁰ W. Rozyńkowski, *Św. Barbara i Barbarka*, s. 18.

⁴¹ Tamże, s. 18–20.

⁴² Tamże, s. 20–21.

potwierdzony w roku 1488 przez biskupa chełmińskiego Stefana z Niborka, który dodał jeszcze 40 dni odpustu. Kilka dni wcześniej 13 maja 1478 r. przywileju 40 dni odpustu udzielił kaplicy św. Barbary w Barbarce sufragana płocki bp Jakub.

Pomimo stopniowego upadku państwa zakonnego kult św. Barbary rozszerzał się zarówno w późnym średniowieczu jak i w wiekach nowożytnych. Z jednej strony przede wszystkim w Ziemi Chełmińskiej trwała pamięć ważnego miejsca pielgrzymkowego i centrum kultu św. Barbary w Starogrodzie. Z drugiej strony, uniwersalny wymiar kultu świętej spowodował, że stawała się ona świętą popularną, bliską nie tyle rycerzom – braciom zakonnym, ile zwykłym mieszkańcom Prus.

Dynamika kultu św. Barbary w państwie zakonnym w XIII–XV w.

Ze względu na tradycję o „odprowadzeniu” św. Barbary z ziemi Świętopełka do Starogrodu cechy uniwersalne jej kultu zostały poszerzone o związki z początkami państwa zakonnego w Prusach. Krzyżacy gwarantowali właściwy szacunek dla relikwii świętej, która należała do świata Wschodu, w którym narodził się zakon. Jednocześnie św. Barbara była patronką trudnych początków Zakonu w Prusach. Warto też zauważyć, że właśnie w średniowieczu następował rozwój kultu św. Barbary w Kościele Zachodnim. Powstanie sanktuarium w Starogrodzie, jego dynamiczny rozwój i sława ogólnoeuropejska sugerują łatwość, z jaką Zakon Krzyżacki adaptował niektóre nowe idee religijne i stosował je w wymiarze pastoralnym⁴³. W latach trzydziestych XIV w. w państwie zakonnym nastąpił dalszy rozwój kultu św. Barbary. Stało się tak dzięki działaniom wielkiego mistrza Lutra z Brunszwiku (1331–1335)⁴⁴. W wyniku przeprowadzonej reformy

⁴³ Por. D. Szczupak, *Symboliczne znaczenie ornamentów źródeł ruchomych z wybranych zamków zakonnych. Przyczynek do dalszych badań nad religijnością krzyżacką w średniowiecznych Prusach*, „Zapiski Historyczne” 2022, t. 87, 4, s. 69–96.

⁴⁴ Zob. S. Helms, *Luther von Braunschweig. Der Deutsche Orden in Preussen zwischen Krise und Stabilisierung und das Wirken eines Fürsten in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Orden, Bd. 67, Elwert Verlag, Marburg 2009; M. Jakubek-Raczkowska, M. Czyżak, *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV w.*, w: M. Walczak, W. Walanus (red.), *Imagines pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, Studia z Historii Sztuki Średniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego 4, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, Kraków 2016, s. 290–306.

liturgicznej wspomnienie św. Barbary z 4 grudnia otrzymało wyższą rangę święta semiduplex. Wprowadzono obowiązek czytania w konwentach żywota św. Barbary w dniu jej święta, co przyczyniało się do rozpowszechniania jej kultu. Sam wielki mistrz był czcicielem św. Barbary⁴⁵. Przypisuje się mu autorstwo rymowanego utworu dedykowanego św. Barbarze⁴⁶. Jako możliwą przyczynę wskazuje się brak legendy o świętej w Pasjonale z końca XIII w. Pasjonał ten zawierał żywoty świętych nawiązujących do *Złotej Legendy* Jakuba de Voragine.

W roku 1388 komtur elbląski Thiele Dagister von Lorich ufundował przenośny srebrny relikwiarzyk modlitewny w formie dyptyku⁴⁷. Wśród innych świętych zawiera on wizerunek postaci św. Barbary, a poblizu niej postać samego komtura modlącego się do Najświętszej Maryi Panny. Św. Barbara wraz ze św. Katarzyną Aleksandryjską wstawiają się za modlącym się komturem u Patronki Zakonu. Wspomniane liczne dary wotywnne z miejsc kultu św. Barbary, w szczególności ze Starogrodu i Malborka świadczą, że święta ta była popularna wśród poddanych Zakonu i pielgrzymów przybywających do miejsc jej kultu.

Podsumowanie

W opracowaniu zaprezentowano zarys problematyki związanej z kultem św. Barbary w państwie zakonnym w Prusach. Odegrał w początkach Zakonu Krzyżackiego w Prusach ważną rolę. Istniejące dzisiaj w wielu kościołach dawnej Pomezanii, Warmii czy Ziemi Chełmińskiej ołtarze lub figury św. Barbary pozostają w pewnym związku z początkami czci świętej w XIII–XV w. Kult ten, adaptowany dla potrzeb etosu Zakonu w dawnym sanktuarium św. Barbary w Starogrodzie przetrwał. Oddziaływanie przykładu świętej Dziewicy i Męczennicy od początków chrześcijaństwa trwa. Warto jednak zwrócić uwagę na fragment dziedzictwa kulturowego i religijnego, który łączy starożytny chrześcijański Wschód, początki Zakonu Krzyżackiego i współczesnych mieszkańców dawnych Prus zakonnych.

⁴⁵ G. Leighton, *The Relicts of St. Barbara*, s. 23–24.

⁴⁶ Zob. A. Błażewicz, *Skarb relikwiarzowy*, s. 99. Według innych opinii miał on być jedynie tłumaczem.

⁴⁷ Zob. M. Woźniak, *Dyptyk relikwiarzowy komtura elbląskiego Thiele von Lorich*, w: M. Mierzwiński (red.), *Praeterita Posteritati. Studia z historii sztuki i kultury ofiarowane Maciejowi Kilarowskiemu* Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2001, s. 484.

Bibliografia

- Bazieliuch A., *Czternastu wspomóżycieli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL, Lublin 1995, kol. 925–926.
- Bernard z Clairveaux, *Pochwała nowego rycerstwa (De laude novae militiae ad milites tempi liber)*, Inforteditions, Kraków 2012.
- Błażewicz A., *Skarb relikwiarzowy z kościoła zamkowego w czasach krzyżackich. Dzieje relikwii św. Barbary*, w: A. Dolny (red.), *Spotkania malborskie im. Macieja Kilarskiego. Cz. 1–3*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2010, s. 93–111.
- Dygo M., *O kulcie maryjnym w Prusach krzyżackich w XIV–XV w.*, „Zapiski Historyczne” 1987, t. 52, 2, s. 237–270.
- Helms S., *Luther von Braunschweig. Der Deutsche Orden in Preussen zwischen Krise und Stabilisierung und das Wirken eines Fürsten in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Orden, Bd. 67, Elwert Verlag, Marburg 2009.
- Jakubek-Raczkowska M., Czyżak M., *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV w.*, w: M. Walczak, W. Walanus (red.), *Imagines pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, Studia z Historii Sztuki Średniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego 4, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Societas Vistulana, Kraków 2016, s. 290–306.
- Józwiak S., Trupinda J., *Czas powstania krzyżackiego komturstwa w Pokarminie (Brandenburg) a kwestia chronologii wznoszenia tamtejszego zamku*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2019, t. 23, s. 100–113.
- Leighton G., *The Relicts of St. Barbara at Althaus Kulm: History, Patronages, and Insight into Teutonic Order and Christian Population in Prussia (XIII–XV)*, „Zapiski Historyczne” 2020, t. 85,1, s. 5–50.
- Rozynkowski W., *Św. Barbara i Barbarka – wokół początków kultu świętej męczennicy*, w: W. Rozynkowski, W. Miszewski (red.), *Św. Barbara i Barbarka*, Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne, Toruń 2005, s. 9–21.
- Rozynkowski W., *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2006.
- Rozynkowski W., *Święci na pograniczu: o świętych w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 2006, t. 2, s. 188–193.
- Rozynkowski W., *Święta Barbara – Święta „od wody”. O patrociniach św. Barbary w średniowiecznej Polsce*, w: O. Fejtová (red.), *Město a voda. Praha, město u vody*, Scriptorium, Praha 2005, s. 231–242.
- Szczupak D., *Symboliczne znaczenie ornamentów źródeł ruchomych z wybranych zamków zakonnych. Przyczynek do dalszych badań nad religijnością krzyżacką w średniowiecznych Prusach*, „Zapiski Historyczne” 2022, t. 87,4, s. 69–96.

- Trupinda J. oprac., *Reguła Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2023.
- Wiśniewski J., *Kościoty i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821*, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, cz. I–II, Olsztyn 1999.
- Wiśniewski J., *Zabytkowy wystrój i wyposażenie pomezkańskiego kościoła katedralnego w Kwidzynie*, „Studia Elbląskie” 2013, t. 14, s. 63–83.
- Woźniak M., *Dyptyk relikwiarzowy komtura elbląskiego Thiele von Lorich*, w: M. Mierzwiński (red.), *Praeterita Posteritati. Studia z historii sztuki i kultury ofiarowane Maciejowi Kilarskiemu*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2001, s. 481–500.
- Wyszomirski S., Wenta J. (oprac.), Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004.
- Zacharias R., *Die Reliquienwallfahrt zur Hochmeistersresidenz Marienburg*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands“ 2001, t. 50, s. 1–50.

Materiały internetowe:

[online], dostęp 18.04.2023, <<https://plock.gosc.pl/doc/4356736.Przedpatronka-nieustraszonych-ludzi>>.

THE CULT OF SAINTBARBARA IN THE TEUTONIC ORDER STATE IN THE 13TH–15TH CENTURIES. OUTLINE OF ISSUES

Summary: St. Barbara, a martyr from the early days of Christianity, played an important role in the first period of the Teutonic Order's state in Prussia. Her ties to the Christian East were part of the original context of the Order's foundation in the Holy Land. The tradition about the foundation of the sanctuary of St. Barbara in Starogrod caused the person of the saint to be included in the history of the beginnings of the Order's mission in Prussia. The cult of St. Barbara in Starogrod influenced Europe at the time. Luther of Brunswick played an important role in promoting her cult. St. Barbara was one of the important Prussian saints. Her cult continued even after the fall of Starogrod and the Teutonic state itself.

Keywords: Saint Barbara, Teutonic Prussia, Starogrod, cult of relics, 13th–15th centuries.

Sylwia Mikołajczak

dr

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3566-9153>

KULT ŚWIĘTEJ BARBARY NA ŚLĄSKU W TRADYCJI LUDOWEJ

Streszczenie: Niniejszy rozdział jest próbą ukazania czci oddawanej św. Barbarze na Śląsku. Rozwój jej kultu związany był z początkami górnictwa na tym terenie, gdzie powstawały pierwsze kopalnie. Zawód wykonywany pod ziemią, związany z wielkim niebezpieczeństwem, spowodował, że św. Barbara, patronka dobrej śmierci, szybko została zaadaptowana przez środowisko górnicze. Poza kultem religijnym w tym rejonie, napotkać możemy na wiele obyczajów i wierzeń związanych z hołdem oddawanej owej świętej. Należy podkreślić, że kult św. Barbary na Śląsku można rozpatrywać w kategorii wyjątkowego zjawiska, zarówno religijnego, jak i kulturowego, czyli swoistej symbiozy tych dwóch wymiarów ludzkiej egzystencji. Wiara wyrażana w kulturze jest jednym z najważniejszych wyznaczników obecności religii w życiu publicznym. Żywa tradycja, wynikająca z czci św. Barbary, wyrażana w różnego rodzaju celebracjach religijnych i świeckich, to wyraz autentycznej egzystencji, opartej na wielowiekowej historii, odważnie kształtującej teraźniejszość i wyznaczającej ambitne cele w przyszłości.

Słowa kluczowe: święta Barbara, kult, tradycja ludowa, Śląsk.

Wprowadzenie

Nieodłącznym elementem historii chrześcijaństwa od czasów starożytnych stała się cześć oddawana świętym. Była ona związana z wiarą w bezpośrednią interwencję świętego w życie codzienne. Naukę Kościoła katolickiego na temat kultu oddawanego świętym i błogosławionym możemy odnaleźć w *Konstytucji o liturgii świętej*: „Kościół rozmieścił także w ciągu roku wspomnienia męczenników oraz innych świętych, którzy dzięki wielorakiej łasce Bożej doszli do doskonałości, a osiągnąwszy już wieczne zbawienie, wyśpiewują Bogu w niebie doskonałą chwałę i wstawiają się za nami. W dniu ich narodzin dla nieba Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy z Chrystusem współcierpieli i zostali z Nim współwielbieni, przedstawia ich wiernym jako

przykład, pociągający wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednywa Boże dobrodziejstwa”¹.

Pośród rzeszy świętych, do grona najpopularniejszych męczenników pierwszych wieków chrześcijaństwa, należy postać świętej Barbary. Była ona dziewicą żyjącą w III wieku. Stała się patronką dobrej śmierci oraz patronką takich zawodów, jak: górnicy, marynarze, flisacy, czy artylerzyści. Te profesje bowiem w szczególności były narażone na utratę zdrowia, a nawet życia. Zaliczana jest do grona Czternastu Świętych Wspomożycieli².

Trudno jest wskazać początki kultu świętej Barbary. Pierwsze wzmianki na wschodzie pochodzą z IV wieku. W Kościele zachodnim zaś oddawano jej cześć dopiero około VII wieku. Rozkwit kultu świętej nastąpił w okresie średniowiecza. Podczas wypraw krzyżowych osiągnął swoje apogeum. Początki jej czci w Polsce datowane są wraz z początkami chrześcijaństwa. Natomiast wyraźne przejawy kultu można śledzić dopiero od XIII wieku. W kalendarzu liturgicznym wspomnienie świętej Barbary przypada na dzień 4 grudnia³.

Żywot Świętej Barbary

O życiu i śmierci świętej Barbary nie ma dużo informacji, bowiem kult świętej został oparty na skromnych przekazach historycznych oraz w dużej mierze na legendach hagiograficznych narosłych w ciągu wieków⁴. Według nich pochodziła ona z hellenistycznego miasta Azji Mniejszej, będącego stolicą Bitynii – Nikomedii. Warto jednak podkreślić, że niektóre źródła ukazują świętą Barbarę jako mieszkankę Heliopolis, leżącego w Egipcie. Była córką bogatego, piastującego wysokie urzędy poganina Dioskura. Nosił się z zamiarem wydania jedynaczki za wpływowych kawalerów, jednak ona odrzucała wszystkie oświadczenia. Święta wbrew ojcu pragnęła przyjąć chrześcijaństwo. Pomimo pogaństwa panującego w domu, w swoim młodym życiu zetknęła się z tą reli-

¹ Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 1968, nr 104.

² K. Braun, *Święta Barbara z węgla – ze Śląska do Poręby na Mazowszu*, „Rocznik Mazowiecki” 2013, t. 25, s. 286.

³ W. Rozynkowski, *Z dziejów Barbarki od średniowiecza do okresu międzywojennego*, w: S. Grochovina, W. Rozynkowski (red.), *Barbarka. Miejsce kultu, męczeństwa i pamięci*, Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Antoniego, Toruń 2019, s. 9–10.

⁴ A. Frużyński, *Zarys dziejów górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, Wydawnictwo Muzeum Górnictwa Węglowego, Zabrze 2012, s. 204.

gią. Jak podają źródła – najprawdopodobniej prowadziła korespondencję z Orygenesem z Aleksandrii. Ojciec w obawie utraty swojej pozycji i przychylności władz, usiłował odwieźć córkę od przyjęcia chrztu. Kiedy dowiedział się, że pierworodna, nie zważając na jego prośby, przyjęła sakrament, zamknął ją w wieży głodząc i poddając torturom⁵. Ściany więziennego pomieszczenia wymalowane były pogańskimi wizerunkami, rysunkami przedstawiającymi słońce, gwiazdy i księżyc, po to, by wyrzekła się Chrystusa, oddając cześć bożkom⁶. Warto podkreślić, iż wydarzenia te odbywały się około 306 roku⁷, w momencie szczególnie istotnym w historii religii. Był to bowiem okres krwawych prześladowań pierwszych chrześcijan⁸. Święta Barbara nie poddała się naciskom ojca. W cierpieniu nie pozostała jednak sama, bowiem według żywotów w nocy miał ją odwiedzić sam Chrystus, bądź anioł, który uleczył jej rany, udzielając sakramentu Komunii świętej. Poprzez swój upór i trwanie przy Chrystusie, została skazana na śmierć, poprzez ścięcie mieczem⁹. Opowiadania mówią, że świętej Barbarze udało się zbiec z więzienia, chowając się przed swoim ojcem pomiędzy skałami, w grocie. Nie udało jej się jednak ocalić życia¹⁰. Została zabita, a wyroku miał dokonać ojciec. W momencie śmierci towarzyszył jej anioł, natomiast kat został porażony piorunem zaraz po męczeńskiej śmierci swojej córki¹¹.

W ikonografii święta Barbara przedstawiana jest najczęściej w stroju królowej – tunice oraz płaszczu, szacie z pasem na biodrach, w koronie na głowie, akcentując jej szlachetne pochodzenie. Do innych atrybutów towarzyszących świętej od XIV wieku należą: wieża z trzema oknami, symbolizująca Trójcę Świętą, kielich, działo armatnie, księga, monstrancja, anioł z gałązką palmową, pochodnia oraz piorun¹².

⁵ B. Wolek-Kocur, *Źródła górniczego kultu św. Barbary*, w: P. Zagożdżon, M. Madziarz (red.), *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2008, s. 299.

⁶ Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary w polskiej religijności ludowej*, „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religioologii” 2012, t. 4, s. 243.

⁷ W. Rozyrkowski, *Z dziejów Barbarki*, s. 9.

⁸ B. Wolek-Kocur, *Źródła górniczego*, s. 299–300.

⁹ W. Rozyrkowski, *Z dziejów Barbarki*, s. 9.

¹⁰ D. Świtła-Trybek, *Materialne i niematerialne przejawy kultu św. Barbary w środowisku górniczym*, „Roczniki Teologiczne” 2019, t. 66, nr 9, s. 113.

¹¹ A. Frużyński, *Zarys dziejów*, s. 204.

¹² K. Braun, *Święta Barbara z węgla*, s. 286.

Święta Barbara – patronka górników

Specyfika pracy górników pod ziemią, w nieustannym zagrożeniu zdrowia, życia czyniła z nich ludzi bardzo religijnych. W ich pobożności ważne miejsce zajmowały postawy religijne, pewien typ zachowań, często również przesądów, który można zawrzeć w pojęciu mistyki śmierci. I to właśnie ona znalazła swoje odzwierciedlenie w kulcie świętej Barbary. Do powstania odrębnego modelu pobożności górników przyczyniali się również inni członkowie rodziny, przede wszystkim matki, żony, mające wyjątkową pozycję w gospodarstwie domowym¹³.

Kult świętej Barbary, jako patronki górników pojawił się na Dolnym Śląsku w XIII wieku i był związany z kopalniami kruszcu. Z najbardziej wyraźnych przejawów czci Świętej na tym obszarze było nadawania patronatu św. Barbary kościołom i kaplicom. W regionie tym znajdują się najstarsze parafie, pochodzące z końca XIII i początku XIV wieku, którym patronuje Święta, m.in. w Stoszkowicach Dolnych, Borzygniewie, Pastuchowie, Droszkowie, Pomianowie, czy Namysłowie. Na Górnym Śląsku natomiast kult Opiekunki stanu górniczego ukształtował się parę wieków później, na przełomie XIX i XX wieku, wraz z rozwojem górnictwa węglowego. Warto również wspomnieć, iż w Tarnowskich Górach powstało pierwsze bractwo zrzeszające się pod opieką świętej Barbary. Było to stowarzyszenie grupujące ludzi jednego zawodu, świadczące pomoc w każdej chwili. Związek ten kultywował także pewną charakterystyczną dla danego zawodu etykę zachowań moralnych, czy zawodowych. Czuwać nad nim miała patronka górników – święta Barbara. W okresie późniejszym powstało wiele takich bractw, m.in. w Zabrze, Bytomiu, Lipinach, Pszowie, czy Królewskiej Hucie¹⁴. Na rozwój kultu św. Barbary znaczny wpływ miały także instytucje kulturalne, bowiem na scenach amatorskich teatrów wystawiano sztuki, które ukazywały losy Świętej. Ponadto cieszącym się dużą popularnością chórom kościelnym, nadawano patronat jej imieniem¹⁵. Ukazując kult Świętej w zagłębiach górniczych, należy także wspomnieć o nadawaniu jej imienia nowonarodzonym dzieciom. Ponadto Ruda Śląska – jedno z największych górniczych miast Śląska w swoim herbie umieściła postać Świętej Barbary. Diecezja kato-

¹³ A. Frużyński, *Zarys dziejów*, s. 204.

¹⁴ D. Światała-Trybek, *Materialne*, s. 113.

¹⁵ K. Kossowska-Jarosz, *Kult św. Barbary na Górnym Śląsku na tle europejskim*, w: A. Gemra (red.), *Przyjemność (z) czytania: pamięci profesora Tadeusza Żabskiego*, Popkultura-Popliteratura, Wrocław 2019, s. 333.

wicka, jak również Ruda Śląska i Knurów z kolei obrały ją za swojego patrona¹⁶.

Według legend, święta Barbara została orędowniczką stanu górniczego za sprawą grotty, w której schroniła się uciekając przed swoim oprawcą. Powstała ona na skutek obsunięcia się skały i była porównywana z górniczymi chodnikami i pracą na dole¹⁷. W podziemiach, ciemnych korytarzach, często brakuje wody i światła, może dojść do wybuchu gazu, tąpnięcia, zawalenia, czy pożaru. Pomimo postępu techniki niestety i teraz dochodzi do takich wypadków. Dlatego też święta Barbara stała się wyjątkową towarzyszką życia górników i ich rodzin. To za jej wstawiennictwem szukają pomocy u Boga¹⁸. Początkowo kult świętej Barbary związany był przede wszystkim z nagłą i niespodziewaną śmiercią – uważano ją bowiem za patronkę dobrej śmierci. Pod koniec XIX wieku, nastąpiła jednak wyraźna zmiana akcentu. Zaczęto mocniej akcentować znaczenie świętej jako patronki górników, bez podkreślania, że chodzi o patronkę dobrej śmierci.

Religijność Ślązaków, ukształtowana przez wieki jest bardzo silna. W każdej rodzinie górniczej czczone są wizerunki patronki w formie obrazów, płaskorzeźb, czy figurek. Górnicy noszą również medaliki z jej obliczem. Nową formą współczesnego kultu stały się także tatuaże przedstawiające Świętą Barbarę, jak również symbole górnicze, będące swego rodzaju amuletami, ochraniającymi przed niebezpieczeństwem pod ziemią¹⁹.

Ołtarzyki z figurą, bądź obrazem Świętej umieszczane były także w kopalnianych korytarzach, cechowniach, siedzibach instytucji, czy przedsiębiorstw – powiązanych z przemysłem wydobywczym. Przed każdym zjazdem do pracy w podziemiu, górnicy zwracali się do niej w modlitwie. Z zapisów górników można wskazać, że „wszyscy obowiązkowo musieli przychodzić do domu zbornego, czyli tzw. cechowni, gdzie zgłaszali swoją obecność. Ale przed tym odmawiali pobożnie modlitwę”²⁰.

Kult świętej Barbary wśród górników przejawiał się również w ich codziennym życiu rodzinnym, bowiem prośby o jej wstawiennictwo upatruje się w formułach powitań, czy pożegnań ojca czy męża idącego do kopalni. Kiedy wychodził z domu mówiło się: „Zostańcie tu z Bogiem”, bądź „z Bogiem”, na co domownicy odpowiadali: „Niech Pan

¹⁶ B. Wolek-Kocur, *Źródła górniczego*, s. 302.

¹⁷ D. Światała-Trybek, *Materialne*, s. 113.

¹⁸ Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary*, s. 245.

¹⁹ D. Światała-Trybek, *Materialne*, s. 122.

²⁰ B. Wolek-Kocur, *Źródła górniczego*, s. 297.

Bóg i święta Barbórka czuwają nad tobą”, czy też „Niech święta Barbórka ma nad Tobą opiekę”. Z kolei gdy górnik wracał do domu po pracy, witano go słowami: „Dzięki Bogu, żeś zdrowy i przyszedł”, bądź „A niech będzie pozdrowiona święta Barbórka, żeś zdrowy”²¹.

Kolejnym z przejawów kultu świętej Barbary w tradycji ludowej Śląska są przysłowia łączone z pogodą i przepowiedniami meteorologicznymi. Należą do nich między innymi:

- *Barbara po wodzie – święta po lodzie,*
- *Gdy w Barbarę pada, zima ostra się zapowiada,*
- *Barbara po lodzie – święta po wodzie,*
- *W św. Barbórkę włóż sanki na górkę,*
- *Kiedy w św. Barbarę mróz, to szukaj chłopie dobry wóz;*
- *Od świętej Barbary noce się urwały,*
- *Gdy w św. Barbarę ostre mrozy, to na zimę gotuj wozy;
a gdy roztajanie, każ opatrzyć sanie,*
- *Kiedy na św. Barbarę błoto, będzie zima jak złoto,*
- *Gdy w św. Barbarę gęś po stawie chodzi, w Boże Narodzenie
pływać po nim się godzi,*
- *Barbara mrozi – Mikołaj lód zwozi*²².

Czas świąteczny, różniący się od codzienności, połączony z biesiadowaniem, sprzyjał formułowaniu się przysłów dotyczących funkcjonowania zachowań ludzkich, jak i natury. Pomimo, że współcześnie większość z nich jest nieaktywna komunikacyjnie, poddawana w wątpliwość, to stanowią świadectwo dawnych pokoleń i ich kultury²³.

Barbórka – święto górników

Ważne miejsce w środowisku górniczym zajmowało obchodzenie uroczystości patronalnej świętej opiekunki stanu górniczego, będące także świętem zawodowym osób pracujących w kopalniach. Przypada ono 4 grudnia, a powszechnie zwane jest Barbórką. Uroczystość ta celebrowana jest z rana w kościele, gdzie górnicy uczestniczą we Mszy

²¹ Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary*, s. 247–248.

²² D. Garbacka, *Imieniny obchodzi dziś Barbara – patronka górników. Jakie przysłowia o Barbarze znacie?*, w: [online], dostęp: 25.09.2023, <<https://korsokolbuszowskie.pl/wiadomosci/imieniny-obchodzi-dzis-barbara-patronka-gornikow-jakie-przyslowia-o-barbarze-znacie/rJiSg8rSKEEBJubdrxfc>>.

²³ E. Skorupska-Raczyńska, *Kto świętuje święta Boże, temu Pan Bóg dopomoże... Święta polskie we frazeologii i paremiologii dawnej i współczesnej*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2013, nr 13, s. 311–312.

świętej sprawowanej w ich intencji i ich rodzin. Dziękują za opiekę Świętej za ubiegły rok, prosząc o wstawiennictwo na kolejny. Warto podkreślić, iż w niektórych miejscowościach Śląska udział w porannej liturgii poprzedzony jest zgromadzeniem pracowników, z kierownictwem na czele, w cechowni miejscowej kopalni, na krótkim nabożeństwie do św. Barbary, po czym wspólnie udają się do kościoła²⁴. Rangę owego święta podkreślały wznoszone podczas Mszy świętej górnicze sztandary. Po uroczystościach w kościele następowało świeckie celebrowanie w gronie znajomych, czy krewnych w tzw. piwnych karczmach²⁵.

Zwyczaj piwnych karczm narodził się z potrzeby i ducha zabawy, jednak jej uczestnicy zachowują powagę poprzez oficjalny strój – mundur górniczy. Gościna formalnie rozpoczyna się odśpiewaniem hymnu górniczego, a następnie wybraniem prezesa i pozostałych funkcyjnych odpowiedzialnych za przebieg spotkania. Uczestnicy zasiadają przy dwóch stołach. Przy pierwszym zasiadają starsi tzw. „stare strzechy”, a przy drugim młodszy tzw. „młode strzechy”, współzawodnicząc ze sobą na punkty podczas zabawy wieńczącej immatrykulację nowicjuszy. Podczas pasowania na górnika nowicjusze przyjmują ślubowanie, następnie wypijają piwo i skaczą przez skórę²⁶. Skok ten jest punktem kulminacyjnym rytuału wtajemniczenia górniczego, odbywającego się zgodnie z ustalonym porządkiem. Każdy z aplikantów stojąc na beczce, odpytywany jest o pochodzenie przez Lisa-Majora, a następnie dwóch przedstawicieli „starych strzech” trzymając skórę wzywają kandydatów słowami: *Skacz w imię Boże!* Młody górnik po skoku staje na baczność, po czym Lis-Major uderza go szpadą w lewe ramię. Oficjalne przyjęcie do stanu górniczego symbolizuje opasanie kandydata skórą przez „stare strzechy”²⁷. Podczas otrzęsinowej zabawy w karczmie piwnej opowiadane są dowcipy, odśpiewywane są pieśni z repertuaru górniczego, zasłużonym wręczane są prezenty, szpady górnicze. Warto podkreślić, iż podczas świętowania króluje zasada hedonizmu, a biesiadnicy nie mają umiaru w popijaniu piwa²⁸.

²⁴ D. Świtała-Trybek, *Materialne*, s. 118–120.

²⁵ Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary*, s. 248.

²⁶ K. Kossakowska-Jarosz, *Karnawalizacja górniczego świętowania*, w: Z. Budrewicz, M. Sienko, *Obrzędy, zwyczaje, rytuały w kulturze i edukacji regionalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2019, s. 238–239.

²⁷ L. Michalska, *Skok przez skórę, czyli droga do górniczego wtajemniczenia*, w: I. Trzcńska, A. Świerzowska, K.M. Hess (red.), *Studia ezoteryczne. Wątki polskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 70.

²⁸ K. Kossakowska-Jarosz, *Karnawalizacja*, s. 239.

Z dniem świętej Barbary łączono również pewne zwyczaje i wierzenia, które również współcześnie funkcjonują wśród środowiska górniczego. W Barbórkę do naczynia z wodą umieszczano gałązki drzewka wiśniowego, bądź forsycji. W tradycji ludowej traktowano je jako gałązki życia, przypominające o budzącej się przyrodzie. Miały one zakwitnąć na Boże Narodzenie. Odbierano to jako dobry znak, pomyślność na nadchodzący rok. Z wyglądu kwiatów wróźono obfitość przyszłych plonów. Ponieważ świętą Barbarę uważa się również za opiekunkę narzeczonych i życia rodzinnego, na Śląsku – w dzień 4 grudnia, panny na wydaniu wykonywały wróźby matrymonialne. Dziewczęta na wspomnianych powyżej gałązkach zawieszały karteczki z imionami mężczyzn, chcąc poznać godność swojego przyszłego męża. Wybrankiem miał zostać ten, którego karteczka z imieniem znajdzie się na gałązce najszybciej rozkwitniętej. Ponadto, jeżeli gałąź zakwitła na Boże Narodzenie, oznaczało to szybkie zamażpójście. Warto również wspomnieć, iż w dzień patronalny św. Barbary wszyscy górnicy, również emerytowani oraz wdowy po zmarłych górnikach, dostawali z kopalń tzw. *srogi gyszynk* – duży prezent, zawierający kielbasę, wódkę i cukierki dla dzieci²⁹. Ponadto w dzień ten obowiązywał zakaz wykonywania pracy, co ma związek z wartościowaniem czasu świątecznego: „Pamintej, abyś dzień świnty świnciuł, po grubie się nie kryncił”³⁰.

Zakończenie

Cześć oddawana na Śląsku świętej Barbarze, definiuje górnictwotność. Popularność tej świętej pomimo upływu czasu nie słabnie, co świadczy o tym, że ma silne zakotwiczenie w religijności ludowej. Żaden inny region Polski nie kojarzy się tak z kultem świętych, jak Śląsk ze świętą Barbarą. Żadna inna grupa zawodowa nie charakteryzuje się tak wyraźnym modelem zachowań religijnych, związanym z miejscem pracy. Należy podkreślić, że świętowanie Barbórki uległo przeobrażeniom, jednak trwa nadal i jest rozpoznawalnym elementem tradycji górniczej. Istotnym jest też fakt, że jeden z głównych postulatów nauczania św. Jana Pawła II, by wiara chrześcijańska miała wpływ na kulturę ludzką, ją przenikała i inspirowała, znajduje w tym przypadku wyraźną egzemplifikację. Okazuje się bowiem, że święci, jako jeden z elementów przesłania chrześcijańskiego, mogą być pomocą

29 Z. Kupisiński, *Kult świętej Barbary*, s. 249, 252.

30 D. Świtała-Trybek, *Materialne*, s.121.

w formułowaniu zrozumiałego języka przesłania ewangelicznego w epoce świeckiej kultury. Problem komunikacji interpersonalnej, tak istotny dziś, z punktu widzenia nauk społecznych, jest również wyzwaniem dla nauk teologicznych i praktyki pastoralnej Kościoła. Kult świętych i ich obecność w kulturze i sztuce współczesnej jest znakiem żywotności wiary katolickiej. A kult św. Barbary na Śląsku waloryzuje zarówno kulturę, jak i wiarę w sposób wyjątkowy.

Bibliografia

- Braun K., *Święta Barbara z węgla – ze Śląska do Poręby na Mazowszu*, „Rocznik Mazowiecki” 2013, t. 25, s. 286–292.
- Frużyński A., *Zarys dziejów górnictwa węgla kamiennego w Polsce*, Wydawnictwo Muzeum Górnictwa Węglowego, Zabrze 2012.
- Kossakowska-Jarosz K., *Karnawalizacja górniczego świętowania*, w: Z. Budrewicz, M. Sienko, *Obrzędy, zwyczaje, rytuały w kulturze i edukacji regionalnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków 2019, s. 227–243.
- Kossowska-Jarosz K., *Kult św. Barbary na Górnym Śląsku na tle europejskim*, w: A. Gemra (red.), *Przyjemność (z) czytania: pamięci profesora Tadeusza Żabskiego*, Popkultura-Popliteratura, Wrocław 2019, s. 319–341.
- Kupisiński Z., *Kult świętej Barbary w polskiej religijności ludowej*, „Roczniki Teologii Fundamentalnej i Religiologii” 2012, t. 4, s. 241–257.
- Michalska L., *Skok przez skórę, czyli droga do górniczego wtajemniczenia*, w: I. Trzcńska, A. Świerzowska, K.M. Hess (red.), *Studia ezoteryczne. Wątki polskie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 65–73.
- Rozynkowski W., *Z dziejów Barbarki od średniowiecza do okresu międzywojennego*, w: S. Grochowina, W. Rozynkowski (red.), *Barbarka. Miejsce kultu, męczeństwa i pamięci*, Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Antoniego, Toruń 2019, s. 7–30.
- Skorupska-Raczyńska E., *Kto świętuje święta Boże, temu Pan Bóg dopomoże... Święta polskie we frazeologii i paremiologii dawnej i współczesnej*, „Białostockie Archiwum Językowe” 2013, nr 13, s. 295–313.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum concilium”*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Pallottinum, Poznań 1968, s. 40–70.
- Świtała-Trybek D., *Materialne i niematerialne przejawy kultu św. Barbary w środowisku górniczym*, „Roczniki Teologiczne” 2019, t. 66, nr 9, s. 109–126.
- Wolek-Kocur B., *Źródła górniczego kultu św. Barbary*, w: P. Zagożdżon, M. Madziarz (red.), *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2008, s. 297–304.

Materialy internetowe:

Garbacka D., *Imieniny obchodzi dziś Barbara – patronka górników. Jakie przysłowia o Barbarze znacie?*, w: [online], dostęp: 25.09.2023, <<https://korsokolbuszowskie.pl/wiadomosci/imieniny-obchodzi-dzis-barbara-patronka-gornikow-jakie-przyslowia-o-barbarze-znacie/rJiSg8rSKEEBJubdrxfc>>.

THE CULT OF SAINT BARBARA IN SILESIA IN FOLK TRADITION

Summary: This chapter is an attempt to show the veneration paid to St. Barbara in Silesia. The development of her cult was linked to the beginnings of mining in the area, where the first mines were established. The profession underground, associated with great danger, meant that St. Barbara, the patron saint of good death, was quickly adopted by the mining community. In addition to the religious cult in the area, we can encounter many customs and beliefs related to the homage paid to this saint. It should be noted that the cult of St. Barbara in Silesia can be considered in the category of a unique phenomenon, both religious and cultural, that is, a kind of symbiosis of these two dimensions of human existence. Faith expressed in culture is one of the most important determinants of the presence of religion in public life. The living tradition, resulting from the veneration of St. Barbara, expressed in various religious and secular celebrations, is an expression of authentic existence, based on centuries of history, boldly shaping the present and setting ambitious goals for the future.

Keywords: Saint Barbara, cult, folk tradition, Silesia.

Katarzyna Parzych-Blakiewicz
dr hab. prof. UWM
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7965-9064>

ŚWIĘTA BARBARA WŚRÓD CZTERNASTU ŚWIĘTYCH WSPOMOŻYCIELI

Streszczenie: Grupa Czternastu Świętych Wspomożycieli wyłoniła się w tradycji kościelnej jako szczególnie bliska ludziom żyjącym w średniowieczu, potrzebującym cudownej pomocy w chorobach i innych problemach. Należą do niej święci: Akacjusz, Barbara, Błażej, Cyriak, Dionizy, Erazm, Eustachy, Idzi, Jerzy, Katarzyna Aleksandryjska, Krzysztof, Małgorzata z Antiochii Pizydyjskiej, Pantaleon, Wit. Szczególna uwaga skupiona w rozdziale na św. Barbarze wynika z tego, że jej kult jest znany nieprzerwanie do czasów współczesnych oraz dysponujemy względnie większą bazą danych na jej temat niż w przypadku większości Świętych spośród Wspomożycieli. Celem podjęcia badań jest utworzenie mapy potrzeb, z którymi ludzie kiedyś zwracali się do świętych. Analiza źródeł pozwoliła stwierdzić, że sprawa uzdrowień jest dominującą w pokoleniu ludzi średniowiecza. Współcześnie, te potrzeby oraz większość innych zabezpiecza rozwinięta cywilizacja. W ciągu wieków zmienił się kanon potrzeb rozwiązywanych w drodze obcowania świętych. Zasadne jest zatem podjęcie dyskusji interdyscyplinarnej weryfikującej kategoryzację cudu.

Słowa kluczowe: Czternastu Świętych Wspomożycieli, św. Barbara, cudowne uzdrowienie, świętych obcowanie, cud.

Temat, dotyczący Świętej Barbary jako jednej z Czternastu Świętych Wspomożycieli, ma na celu spojrzenie na ludzką potrzebę relacji ze świętymi oraz utworzenie swoistej ‘mapy ludzkich potrzeb’, które mają sens historiozbowczy – to znaczy, są cenne pod względem prowadzenia ludzi po drodze dojrzewania w świętości. Wynik przeprowadzonych badań przyczyni się do poszerzenia i pogłębienia refleksji nad kategorią cudu w rozumieniu katolickim.

Kult Czternastu Świętych Wspomożycieli jest znany w Europie od czasów średniowiecza. Wyraża wiarę religijną w świętych obcowanie i ich realne orędownictwo u Boga w wyprasaniu łask i cudów związanych z problemami życia codziennego, zwłaszcza odnoszącymi się do

zdrowia. Polega na angażowaniu świętych do rozwiązywania konkretnych problemów. Jego intensywność spowodowała rozwój tradycji ze specjalizacją świętych jako orędowników w konkretnych sprawach. Według źródeł historycznych specjalizacje te ulegały modyfikacji, niemniej zawsze były kojarzone z wątkami hagiograficznymi. Analiza tych danych źródłowych pozwala na orientację w zakresie dotyczącym problemów, które były najtrudniejsze do rozwiązania dla społeczności ludzi średniowiecza, żyjących na terenie współczesnych południowych Niemiec, Czech, Austrii, Włoch, Polski. Wyniki tych analiz tworzą hagiologiczno-antropologiczną perspektywę spojrzenia na potrzeby nadprzyrodzonego wsparcia dla aktualnego pokolenia ludzi wierzących, żyjących w społeczeństwach rozwiniętych cywilizacyjnie. Skupienie szczególnej uwagi na św. Barbarze pomaga usystematyzować etap analiz oraz uzyskane wyniki, przyjmując tę Świętą za figurę odniesienia pozostałych świętych patronatów z grupy Czternastu Wspomożycieli. Informacje zachowane o tej Świętej są stosunkowo obszerne, o niektórych Świętych Wspomożycielach bowiem, nie wiadomo prawie nic. Jest to Święta, której żywy kult trwa nieprzerwanie do czasów współczesnych, przede wszystkim jako patronki i orędowniczki, dlatego zasadnym jest wybranie tej postaci jako reprezentatywnej dla odczytania charyzmatu całej grupy Świętych Wspomożycieli w kontekście współczesnych badań hagiologicznych.

Dane dotyczące specjalizacji patronalnej Świętych Wspomożycieli są zaczerpnięte z trzech źródeł, które mają charakter publikacji nienaukowych. Jest to książka pt. *Czternastu Świętych Wspomożycieli* (opracowana przez Dorotę Mazur, Wydawnictwo M – Kraków 2019) oraz dwa opracowania internetowe: *Catholic Activity: Fourteen Holy Helpers* w: *Catholic Culture* [online] (autorstwa Gregory Miller) i strona internetowa bazyliki pw. Czternastu Świętych Wspomożycieli w Vierzchnheiligen. Dane źródłowe są wzbogacone o dane leksykograficzne z Encyklopedii katolickiej. Wybrane publikacje przedstawiają Wspomożycieli, wyjaśniają kult z nimi związany, a także podają propozycje modlitw z prośbą o wstawiennictwo. Mają charakter informacyjny oraz promujący kult tej grupy świętych i ich patronalnego sanktuarium. Nie tworzą też obszernego zbioru źródeł. Temat Czternastu Świętych Wspomożycieli nie znajduje miejsca w najnowszym stanie badań teologicznych.

Niniejsze opracowanie ma charakter teologiczny, z ukierunkowaniem na refleksję w obszarze badań hagiologicznych, reflektujących o świętości jako zjawisku czy też fenomenie charakterystycznym dla

doświadczenia wiary w warunkach ludzkich słabości i potrzeb. Metoda prowadząca do jego powstania polega na zebraniu i zestawieniu danych źródłowych, według podziału na różne potrzeby ludzkie i powiązaniu ich z poszczególnymi Wspomożycielami. Usystematyzowanie danych przebiegało według poszukiwania odpowiedzi na pytanie o to w jakich potrzebach św. Barbara jest uznawana za Świętą Wspomożycielkę oraz na ile jest w tym podobna do pozostałych Świętych Wspomożycieli i czym się od nich różni. Poniżej, pokrótce jest przedstawiona tytułowa grupa Świętych, a następnie odniesienie patronatów św. Barbary do pozostałych Wspomożycieli. Dodatkowo do rozdziału jest dołączona tabela z zestawieniem potrzeb i świętych patronatów.

Czternastu Świętych Wspomożycieli – krótka prezentacja

Grupa Czternastu Świętych Wspomożycieli wyłoniła się z doświadczenia wiary religijnej odniesionej do spraw doczesnych, w pokoleniu ludzi żyjących w średniowieczu – w okresie od XIII do XIV wieku. Kult Wspomożycieli rozwinął się na terenie Austrii i południowych Niemiec, w Czechach, na Śląsku i Morawach¹. Rozwinięcie kultu jest powiązane z epidemiami czarnej ospy, która w XIV wieku zdziesiątkowała Europę². W XV wieku zatwierdzono kult tej grupy Świętych³.

Wśród Czternastu Świętych Wspomożycieli znajdują się następujący święci⁴: Akacjusz, Barbara, Błażej, Cyriak, Dionizy, Erazm, Eustachy,

¹ Por. *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, oprac. D. Mazur, Wydawnictwo M – Kraków 2019, s. 3 [= *Czternastu Świętych Wspomożycieli*]. Książka w dużym stopniu powołuje się na informacje zawarte w Liturgii Godzin [zob. breviarz.pl] [online na stronie bazyliki Vierzenheiligen w Niemczech i Liturgię Godzin – [Breviarz.pl: Basilica & Wallfahrtsort Vierzehnheiligen](http://breviarz.pl/Basilica%20Wallfahrtsort%20Vierzehnheiligen)] [online], dostęp: 17.08.2023; <<https://vierzehnheiligen.de/nothelfer/14-Hl.-Nothelfer/page/>> [= *Vierzehnheiligen*]; Zob. A. Bazieliuch, *Czternastu Wspomożycieli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 925.

² Por. G. Miller, *Catholic Activity: Fourteen Holy Helpers*, w: *Catholic Culture* [online], dostęp: 17.08.2023, <<https://www.catholicculture.org/culture/liturgicalyear/activities/view.cfm?id=886>>. [= *Catholic Culture*]

³ Zob. A. Bazieliuch, *Czternastu Wspomożycieli*, kol. 925.

⁴ Według układu alfabetycznego, na podstawie: *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 6nn; *Catholic culture; Vierzehnheiligen*. Bazylika w Vierzehnheiligen – wzniesiona w miejscu objawień prywatnych Czternastu Świętych Wspomożycieli pasterzowi Hermanowi Leicht, w 1445 roku; wirtualna podróż: <<https://rundgang-vierzehnheiligen.erzbistum-bamberg.de/>>. Zob. też: Lubawka, kościół św. Krzysztofa w Lubawce – Ulanowicach *Wikipedia.org* [online], dostęp:<<https://pl.wikipedia.org/wiki/Czternastu>

Idzi, Jerzy, Katarzyna Aleksandryjska, Krzysztof, Małgorzata z Antiochii Pizydyjskiej, Pantaleon, Wit. Do tego wykazu czasem wprowadzano zmiany, i tak, w miejscu Dionizego pojawiał się biskup Mikołaj z Myry albo dodawano piętnastego Wspomoźyciela – np. Magnys⁵. Niektóre źródła dodają do tego grona Czterech Świętych Marszałków: Antoni Pustelnik, Hubert biskup Liege, Papież Korneliusz, Kwiryn z Neuss⁶.

A k a c j u s z [Achacy] – żołnierz i męczennik, III/IV wiek, Konstantynopol w Kapadocji (kraina w Turcji)⁷. Był setnikiem w armii rzymskiej. Według legend, dowódca 10 000 żołnierzy ukrzyżowanych na górze Ararat. Przedstawiany jest w koronie cierniowej. Wzywany przy bólach głowy, w czasie agonii, zarażenia trądem, w potrzebie koniecznej, w sporze o sprawiedliwość.

Barbara – dziewica i męczennica, III/IV wiek, Heliopolis w Syrii. Jej legenda głosiła, że była piękną panną, a ojciec odizolował ją w wysokiej wieży. Tam uczyła się u filozofów, mówców i poetów, po czym nawróciła się na chrześcijaństwo. Jej ojciec Dioscor był temu nieprzychylny, więc zadenuncjował córkę władzom. Kazano mu ją zabić. Próbowła uciec, ale ojciec zaciągnął ją do domu, za włosy, a następnie ściął głowę. Natychmiast poraził go piorun lub według niektórych źródeł ogień z nieba⁸. Św. Barbara przedstawiana jest z wieżą i cyboryum z hostią nad nią. Przywoływana w gorączce⁹, przeciw burzom i błyskawicom, przeciw ogniewi i nagłej śmierci, w chwili śmierci, w modlitwie o dobrą śmierć, a także jako wspomóżenie w trudnej pracy, w sprawach duchowych i zachowania cnót chrześcijańskich. Jest Patronką budowniczych, artylerzystów i górników. W modlitwie św. Barbara jest wzywana w intencjach związanych z nawróceniem ateistów, zwłaszcza spośród bliskich, którzy porzucili wiarę; za chrześcijan odrzuconych przez otoczenie, a zwłaszcza przez rodzinę, z powodu wiary w Chrystusa; za chrześcijan znoszących prześladowania za wiarę; za chrześcijan –

%C5%9Awi%C4%99tych_Wspomo%C5%BCycieli>; <<https://www.britannica.com/topic/Fourteen-Holy-Helpers>>.

⁵ Zob. A. Bazieli, *Czternastu Wspomoźycieli*, kol. 925.

⁶ Ch. Stamm, *The Fourteen Holy Helpers. Invocations for Healing and Protection*, Earthgancer 2022, s. 11.

⁷ *Czternastu Świętych Wspomoźycieli*, s. 15–16; W. Achremowiczowa, *Akacjusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1973, kol. 207.

⁸ *Czternastu Świętych Wspomoźycieli*, s. 19–21; J. Górecka, *Barbara*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 2076, kol. 14–17.

⁹ Stamm, przy św. Barbarze, podaje inne choroby: kwasica krwi, AIDS, rak, reumatyzm, cukrzyca, a także wspomaganie przy odtruwaniu organizmu i wzmocnieniu układu odpornościowego. Zob. tamże, s. 27.

współczesnych męczenników; za ludzi uwięzionych; za ludzi wykonujących niebezpieczną pracę z zagrożeniem życia; o obronę przed żywiołami i kataklizmami; o łaskę czystego serca; za umierających¹⁰.

Błażej – biskup i męczennik, IV wiek, Kapadocja¹¹. Był lekarzem. Ukrył się w pustelni przed prześladowaniami Dioklecjana, gdzie karmiły go ptaki i towarzyszyły zwierzęta, które błogosławił. Według legendy był uzdrowicielem ludzi i zwierząt, uratował też młodzieńca, któremu ośc uwięzła w gardle. Skazany na śmierć za odmowę złożenia ofiar pogańskich. Jest wzywany w chorobach gardła i krwotokach. Przypisywano mu wiele uzdrowień. W jego święto poświęca się dwie świece z modlitwą, aby Bóg uwolnił od wszystkich dolegliwości i wszelkiej choroby wszystkich, którzy otrzymają to błogosławieństwo. W modlitwach podawany jest jako wzór wiary i posługi biskupiej, wrażliwy na cierpienie i potrzeby innych, patron lekarzy i służby zdrowia.

Cyriak – diakon i męczennik, III/IV wiek, Rzym, Włochy¹². Wraz z towarzyszami został posłany do pracy przy budowie łaźni. Uwolnił z opętania córkę Dioklecjana, który go prześladował. Ścięty za odmowę złożenia ofiar pogańskich. Zginął wraz z towarzyszami – Julianetą, Krescencjanem, Largusem, Memią i Smaragdem. Zwykle jest przedstawiany jako diakon – w dalmatyce. Wzywany przeciwko chorobom oczu i opętanom diabelskim, a także w epilepsji. Wstawia się za tymi, którzy są w pokusach, zwłaszcza w chwili śmierci, za ciężko pracującymi i uprawiającymi winorośle.

Dionizy – biskup i męczennik, II/III wiek, Galia (Francja)¹³. Wraz z Rustykiem i Eleuteriuszem jest organizatorem pierwszych struktur kościelnych we Francji. Być może nie było dwóch towarzyszy, ale potrójne imię Dionizego. Jest mylony z Dionizym Areopagita. Na przedstawieniach ukazywany jest jako niosący głowę w dłoniach. Wzywany przeciwko opętanom przez diabła oraz bólowi głowy i migrenie. W modlitwie jest proszony o wstawiennictwo u Boga, aby doświadczyć Jego miłosierdzia w zagrożeniu „utrąty głowy” w trudnościach życia codziennego.

¹⁰ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 21–29.

¹¹ Tamże, s. 31–32; H. Fros, *Błażej*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1976, kol. 674; Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, tłum. J. Pleziowa, wybór, wstęp i przypisy M. Plezia, wyd. II zmienione, PAX – Warszawa 1983, s. 151–153.

¹² *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 37–38; A. Bazieliuch, B. Iwaszkiewicz-Wronikowska, *Cyriak, Largus i Towarzysze*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1979, kol. 698; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 337–338.

¹³ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 41, 43; A. Bazieliuch, *Dionizy, Rustyk, Eleuteriusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL, Lublin 1979, kol. 1341–1342.

E r a z m – biskup i męczennik, III wiek, Antiochia (Turcja)¹⁴. Uciekał przed prześladowaniami cesarza Dioklecjana, wtedy zmarł. Według legend, piorun uderzył obok niego, gdy głosił kazanie, ale Święty pozostał niewzruszony. Jest przedstawiany jako biskup z wnętrzościami owiniętymi wokół korby kotwicznej albo z gwoździami wbitymi w paznokcie. Proszony jest o pomoc w chorobach żołądka, jelit i kolki, przy kobietach rodzących, w ochronie zwierząt domowych, jako patron żeglarzy i marynarzy oraz tokarzy. Uważany za obrońcę przed zarazą, piorunami i burzami (zjawisko fizyczne nazwane „ogniami św. Erazma” na końcach masztów i samolotach). W modlitwie wzywany do ochrony przed niebezpieczeństwami „życiowych burz” niewiary, egoizmu, strachu, beznadziejności, z prośbą o „prowadzenie bezpieczne statku ludzkiego życia do brzegu życia wiecznego”¹⁵.

E u s t a c h y (pierwotnie Placyd) – żołnierz, męczennik, II/III wiek, Azja Mniejsza¹⁶. Legenda podaje, że podczas polowania ujrzał krzyż Chrystusa na porożu jelenia. Przyjął chrzest wraz z całą rodziną. Jako chrześcijanin dowodził wojskami rzymskimi, a po odmowie złożenia ofiar pogańskich, wraz z rodziną, został skazany na śmierć. Na przedstawieniach jest ukazywany z jeleniem i sprzętem myśliwskim. Przywoływany przeciw ogniovi doczesnemu i wiecznemu, w chwilach wątpliwości w wierze i w przeciwnościach losu. Patron myśliwych, leśników, klubów strzeleckich, pomocnik przeciw niszczeniu przyrody. Wzywany we wszelkiego rodzaju trudnościach i kłopotach rodzinnych. W modlitwie nazywany tym, który spotkał Boga błogosławiącego stworzenie. Jest też proszony o pomoc w zrozumieniu natury i dostrzeżeniu w niej śladów Stwórcy.

I d z i – pustelnik i opat, VII/VIII wiek, Galia (Grecja – Francja)¹⁷. Jedyne nie-męczennik wśród Wspomożycieli. Odziedziczony majątek rozdał ubogim. Poświęcił się życiu kontemplacyjnemu, został mnichem benedyktyńskim. Przedstawiany jest w monastycznym kapturze z łanią (jeleniem). Wzywany przeciwko zarazie, obłąkaniu, epilepsji, szaleństwu i koszmarom sennym oraz z prośbą o pomoc w dobrej spowiedzi. Oregownik bezpłodnych kobiet. Patron inwalidów, żebra-

¹⁴ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 45–47; A. Bazielić, M. Jacniacka, *Erazm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, KUL, Lublin 1983, kol. 1061–1062.

¹⁵ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 47.

¹⁶ Tamże, s. 49, 51; M. Jacniacka, *Eustachy Rzymski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, KUL, Lublin 1983, kol. 1341–1342; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 477–483.

¹⁷ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 53–54; S. Bober, *Idzi z Saint-Gilles*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, KUL, Lublin 1993, kol. 1432–1433; M. Jacniacka, *Idzi z Saint-Gilles. 4. W ikonografii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, KUL, Lublin 1993, kol. 1434–1435; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 383–386.

ków i matek karmiących piersią, myśliwych i rybaków, handlarzy końmi, pasterzy, rozbitków. W modlitwie jest nazywany wybierającym samotność. Jest proszony o pomoc w znoszeniu trudów samotności, w nauce trwania w ciszy, aby zbliżyć się do Boga, a także w towarzyszeniu innym w ich samotności. Wzywany jako wspomagający ubogich i sieroty, opuszczający dobroci świata a wybierający Boga, leczący ludzi z kalectwa, sługa Chrystusa, cnotliwy, wzór braterstwa, wypraszający potomstwo.

Jerzy – żołnierz i męczennik, III/IV wiek, Coverntry (Anglia) lub Kapadocja (Turcja)¹⁸. Skazany na śmierć za odmowę złożenia ofiar pogańskich. Znany z legendy opowiadającej o zabiciu smoka, który terroryzował lokalną ludność. Mocą Chrystusa ocalił królową, po czym król wraz z poddanymi przyjął chrzest. Przedstawiany w scenie pokonania smoka. Wzywany dla ochrony zwierząt domowych i przed chorobami opryszczkowymi, w chwilach walki o wiarę – jako symbol męstwa chrześcijańskiego. Patron rycerzy/żołnierzy, rymarzy i kowali, skautów, górników, harcerzy, zwiadowców i koni. W modlitwie nazywany jest mężnie znoszącym trudy służby, wspierający bliźnich, wspierający rządzących w cierpliwości, wymodlony przez rodziców, przykładny żołnierz i oficer, pobożny i przywiązany do Boga, wzór odwagi i męstwa w wierze i cnotliwym postępowaniu, wytrwały w męce za wierność Chrystusowi, jako wspomóżyciel rolników i zajmujących się końmi, pogromca smoka i odwracający epidemie, pomagający słabym w wierze.

Katarzyna Aleksandryjska – dziewica i męczennica, III/IV wiek, Aleksandria (Egipt)¹⁹. Według podań, pochodziła z rodu królewskiego. Brała udział w dysputach filozoficznych, broniła też nauki chrześcijańskiej. Skazana na śmierć za odmowę złożenia ofiar pogańskich oraz odmowę małżeństwa. Jej atrybutem jest połamane koło. Wzywana przeciwko chorobom języka, gardła i głowy, z prośbą o ochronę przed nagłą i niespodziewaną śmiercią oraz lękami i obawami. Patronka filozofów chrześcijańskich, nauczycieli, prawników – adwokatów – notariuszy, teologów, polityków, drukarzy, naukowców, dziewic,

¹⁸ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 59–60, 61; J. Swastek, *Jerzy, Jerzy z Kapadocji*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, KUL, Lublin 1997, kol. 1219–1221; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 207–211.

¹⁹ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 67–68; J. Zbiciak, *Katarzyna Aleksandryjska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, KUL, Lublin 2000, kol. 986; zob. też: J. Jezierski, K. Parzych-Blakiewicz, P. Rabczyński (red.), *Święta Katarzyna Aleksandryjska w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 2016. W książce znajdują się rozdziały przedstawiające biograficzny i dziejowy kontekst kultu Świętej Katarzyny, religijne i kulturowe przejawy kultu Świętej, artystyczne i literackie miejsca nawiązujące do Świętej, a także warmińskie konteksty patronatu św. Katarzyny z Aleksandrii.

kaznodziejów, kołodziejów i mechaników, a także wszelkich zawodów mających do czynienia z kołem i czymś ostrym (garnarzy, fryzjerów, furmanów, szewców, szpitali, młynarzy, kolejarzy). Jest również przywoływana przez studentów, mówców jako „mądry doradca”. W modlitwie jest proszona o pomoc w podporządkowaniu się woli Bożej, jako czemuś ważniejszemu niż badania naukowe oraz w rozpoznawaniu prawdy i wiernym służeniu Bogu pomimo pułapek zastawianych przez złego ducha w życiu doczesnym. Nazywana jest zaślubioną Chrystusowi i obdarzoną wieloma cnotami oraz gorliwością apostołską, a także patronką młodzieży, chroniącą przed błędami, mężną i nieustraszoną w zagrożeniu życia, wzorem wiary i cnót chrześcijańskich oraz świętości życia, mądrą wśród mędrców, ufającą Bogu i miłującą Go, orędowniczką u Boga. Proszona jest o orędownictwo w chwili śmierci.

Krzysztof – męczennik, III wiek, Licja (Turcja)²⁰. Według legendy był olbrzymem z niebywałą siłą. Służył zawsze najpotężniejszemu panu, ostatecznie wybierając Chrystusa. Zajmował się przenoszeniem pielgrzymów przez rzekę. Wśród niesionych znalazło się Dzieciątko Jezus, które zapowiedziało Krzysztofowi śmierć męczeńską. Zwykle przedstawiany z Dzieciątkiem Jezus na ramieniu. Wzywany przeciwko zarazie (dżuma) i zagrożeniu nagłą śmiercią, ogniem, suszą, powodzią, niepogodą, w chorobach oczu, bólu zębów i ran. Jest patronem podróżników, zwłaszcza kierowców i zmotoryzowanych, żeglarzy, marynarzy, pielgrzymów, przewoźników, cieśli, biegaczy, farbiarzy, intronizatorów, górników, kapeluszników, ogrodników, poszukiwaczy skarbów, dzieci, sprzedawców owoców, twierdz, fortec i komunikacji. Przywołuje się go także podczas burz. W modlitwie jest nazywany szukającym Boga, patronem w wielu różnorodnych sprawach. Jest wzywany w celu pokonania rozproszenia w ziemskim życiu i uproszenia łaski pamiętania o Bogu w każdej chwili, a także uchronienia od katastrof i wyzwolenia z egoizmu.

Małgorzata z Antiochii Pizydyjskiej – dziewica i męczennica, III/IV wiek, Pizydia (Turcja)²¹. Odmówiła małżeństwa z poganinem, została skazana na tortury. Zwyciężyła szatana mocą Chrystusa, co doprowadziło do wyleczenia ran, które jej zadano podczas tortur. Została połknięta przez smoka, ale potem uciekła bezpiecznie, gdy krzyż, który niosła, podrażnił wnętrze smoka; dlatego jest kojarzona z ciążą i porodem, chociaż była dziewicą. Przedstawiana jest jako

²⁰ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 83–86; J. Swastek, *Krzysztof*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, KUL, Lublin 2004, kol. 3–4; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 290–294.

²¹ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 91–92; M. Straszewicz, *Małgorzata z Antiochii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, KUL, Lublin 2006, kol. 1013.

trzymająca smoka w łańcuchach. Przywoływana przeciw bólom pleców, w walce o wiarę, w chwilach wątpliwości wewnętrznych. Patronka kobiet rodzących i ludu wiejskiego. W modlitwie proszona za tych, którzy stracili wiarę i życiową orientację na Boga, o ukazanie dzieciom nadziei i odwagi w wierze oraz o udzielenie otuchy młodym kobietom przeżywającym trudności.

Pantaleon – męczennik, III/IV wiek, Nikomedia (Turcja)²². Według przekazów pochodził z zamożnej rodziny, ojciec był poganinem a matka chrześcijanką. Otrzymał dobre wykształcenie, był lekarzem. W ikonografii jest przedstawiany jako młodzieniec, z atrybutami, które stanowią narzędzia chirurgiczne. W modlitwie jest nazywany nadzieją uzdrowienia oraz proszony o dobrych lekarzy. Wzywany w gruźlicy, w bólach głowy i migren, do ochrony zwierząt domowych oraz jako patron lekarzy i położnych, chorych i samotnych.

Wit – męczennik, III/IV wiek, Sycylia²³. Był synem senatora rzymskiego. Nawrócony przez piastunkę i jej męża. W wieku 7 lat uciekł z domu, gdzie był zmuszany do porzucenia chrześcijaństwa. Wielokrotnie torturowany i uwalniany w cudowny sposób. Poniósł śmierć męczeńską za czasów Dioklecjana. Św. Wit jest przedstawiany ze swoim krzyżem. Przywoływany w epilepsji, płasawicy („taniec św. Wita”), le-targu, ukąszeniach jadowitych lub szalonych zwierząt oraz w obawie przed burzami, a także do ochrony zwierząt domowych. Patron tancerzy, aktorów, histeryków, górników, taksówkarzy, karczmarzy, zwierząt. W modlitwie jest wzywany jako pomagający innym, wytrwały w wierze, wierny Chrystusowi, młody bohater wiary, z prośbą o ochronę domostwa i pomoc w ukazaniu dzieciom właściwej drogi życiowej oraz staniu się dobrym przykładem wiary i pobożności.

Charakterystyka patronatu św. Barbary

Wiadomo, że grupa Czternastu Świętych Wspomożycieli była modyfikowana w zależności od środowiska, w którym organizowano kult tych świętych. W grupie tej nie ma hierarchii. My, jednak, wyróżnimy św. Barbarę jako patronkę konkretnego obszaru na ‘mapie ludzkich potrzeb’.

²² *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 95–96; M. Wysocki, *Pantaleon*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, KUL 2010, kol. 1232; B. Krasucka, *Pantaleon. 3. Wikonografii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, KUL, Lublin 2010, kol. 1232–1233; Jakub de Voragine, *Złota legenda*, s. 233–234.

²³ *Czternastu Świętych Wspomożycieli*, s. 99–100; R. Prejs, *Wit*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, KUL, Lublin 2014, kol. 699–700.

Św. Barbara wśród Czternastu Świętych Wspomożycieli, według analizowanych źródeł, oręduje u Boga w pięciu sprawach, które – oprócz uzdrawiania z chorób – są także wspomagane przez dziewięciu innych Świętych. Ponadto ma dwa niepowtarzające się patronaty.

I. Uleczenie z chorób (w tym sprawy położnicze) – w tych potrzebach są wzywani wszyscy Święci Wspomożyciele.

Ludzkie potrzeby wynikające z chorób i dolegliwości, w których są wzywani Święci Wspomożyciele są następujące: gorączka (św. Barbara), trąd, migrena, lęki, kolki, opryszczka, gruźlica, bezpłodność, epilepsja, płasawica, obłęd, kalectwo, jadowite ukąszenia; a także dolegliwości następujących narządów: język, zęby, rany, plecy, zaraza, głowy, gardła, oczu, żołądka, jelit.

II. Wspomożenie przy śmierci – Pięciu Wspomożycieli, w tym św. Barbara.

III. Ochrona przed piorunami i ogniem – Pięciu Wspomożycieli, w tym św. Barbara.

IV. Wspomożenie górników – Czterech Wspomożycieli, w tym św. Barbara.

V. Wspomożenie przy ciężkiej pracy – Dwóch Wspomożycieli, w tym św. Barbara.

Samodzielny patronat św. Barbary obejmuje: patronat budowniczych i artylerii, modlitwę o nawrócenie ateistów oraz wspomóżenie w modlitwie o łaskę czystego serca, a także o opiekę nad prześladowanymi za wiarę, uwięzionymi, wykonującymi niebezpieczną pracę.

Pozostałe potrzeby, w których Święci Wspomożyciele – bez św. Barbary, są patronami i orędownikami, są następujące: ochrona i uzdrowienie zwierząt domowych (4x), opieka nad samotnymi (2x), uwolnienie od złego ducha (2x), opieka nad służbą zdrowia (lekarzami i położnymi – 2x). Indywidualne patronaty Świętych Wspomożycieli obejmują następujące grupy osób, stworzeń i fenomenów: uprawiający winorośle, cierpiący pokusy, kobiety karmiące, żebracy, ubodzy, sieroty, rozbitkowie, myśliwi, rybacy chrześcijańscy uczeni, nauczyciele, studenci, prawnicy, podróżujący, zagrożeni żywiołami, dzieci, lud wiejski, tancerze aktorzy, taksówkarze, karczmarze, biskupi, zawody używające koła i/lub ostrych narzędzi, handlarze końmi, pasterze, konie i ich opiekunowie, całe stworzenie, zwierzęta, dobra spowiedź, spór o sprawiedliwość.

Podsumowanie

Z analizy patronatów przypisywanych Czternastu Świętym Wspomożycielom można wywnioskować, że dla pokolenia ludzi średniowiecza potrzeba uzdrowienia jest dominująca. Współcześnie rozwinięta jest medycyna na tyle, że gro chorób jest opanowana przez system lecznictwa²⁴. Dotyczy to przynajmniej tzw. krajów rozwiniętych. Jeśli chodzi o tzw. kraje trzeciego świata, kwestia cudownych uzdrowień może być wciąż priorytetowa. Podobnie wygląda sprawa z innymi potrzebami ludzi średniowiecza, rozwiązywanymi w drodze obcowania świętych. Obecnie większość z nich jest porządkowana przez systemy społeczne i cywilizacyjne. Wyniki analizy treści patronatów dotyczących Czternastu Świętych Wspomożycieli skłaniają do stwierdzenia, że priorytety potrzeb ludzkich zmieniają się na przestrzeni wieków. Wniosek ten jest istotny dla współczesnego pokolenia katolików, gdyż wskazuje na konieczność aktualizacji zasad weryfikujących cuda. A to, z kolei, jest istotną kwestią w założeniach procesu beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego.

Analiza hagiologicznego kazusu Czternastu Świętych Wspomożycieli, a wśród nich św. Barbary jest niejako pierwszym stopniem badań, które powinny być kontynuowane w dalszych etapach jako kwestia interdyscyplinarna, obejmująca korelację aspektu teologicznego z medycznym i socjologicznym.

Współcześni katolicy, wzorując się na tej średniowiecznej grupie Czternastu Świętych Wspomożycieli, mogliby utworzyć podobną (alternatywną) grupę świętych wspomożycieli, adekwatną dla potrzeb, z jakimi zmagają się aktualne pokolenie. Ta propozycja wiąże się z działalnością ewangelizacyjną, mającą na celu przybliżanie współczesnemu pokoleniu rzeczywistości nadprzyrodzonej oraz uczeniu ludzi praktyk religijnych wspomagających w rozwijaniu cnót teologalnych i kardynalnych, właściwych dla chrześcijańskiego etosu.

²⁴ Niemniej, znane jest pozareligijne wykorzystanie modlitw do Czternastu Świętych Wspomożycieli, w ramach terapii psychologicznej i coaching. Christiane Stamm – niemiecka edukator relaksacyjny, opracowała przewodnik, w którym podaje instrukcję jak wzywać Czternastu Świętych Wspomożycieli w potrzebie uzdrowienia fizycznego oraz osiągnięcia sukcesu w pracy zawodowej i miłości. Książka ta – pt. *The Fourteen Holy Helpers. Invocations for Healing & Protection* – jest opublikowana przez Wydawnictwo Earthdancer, w roku 2022. Jest to opracowanie nieteologiczne, nienaukowe, nie ma charakteru religijnego, dlatego jest wydane bez aprobaty kościelnej.

Tabela 1. Opracowanie własne

Potrzeby	Św. Barbara	Św. Akacjusz	Św. Błażej	Św. Cyriak	Św. Dionizy	Św. Erazm	Św. Eustachy	Św. Idzi	Św. Jerzy	Św. Katarzyna	Św. Krzysztof	Św. Malgorzata	Św. Pantaleon	Św. Wit
Uleczenie z chorób (13x)	głowaczka	głowa trąd	gardło krwotok	oczy	głowa migrena	zółądek jelita kolki zaraza sprawy położnicze		zaraza epilepsja obłęd bezpalność inwalidzi/ kulawymi	opryszczka	język gardło głowa łęki	oczy zęby rany	plecy sprawy położnicze	gruźlica głowa sprawy położnicze	epilepsja płasawica ukąszenia jadowite
Wspomożenie przy śmierci (5x)	+	+		+						+				
Ochrona przed piorunami i ogniem (5x)	+					+	+				+			+
Wspomożenie górników (4x)	+								+		+			+
Wspomożenie przy ciężkiej pracy (2x)	+			+										

cd. Tabeli 1.

Potrzeby	Św. Barbara	Św. Akacjusz	Św. Błażej	Św. Cyriak	Św. Dionizy	Św. Erazm	Św. Eustachy	Św. Idzi	Św. Jerzy	Św. Katarzyna	Św. Krzysztof	Św. Małgorzata	Św. Pantaleon	Św. Wit
Ochrona i uzdrowienie zwierząt domowych (4x)		+							+				+	+
Opieka nad samotnymi (2x)								+					+	
Uwolnienie od złego ducha (2x)				+	+									
Patronat nad służbą zdrowia (lekarze, położne)		+											+	
Indywidualne patronaty Świętych Wspomożycieli	budowniczy, artyleria, przesładowani za wiarę, więzieni, wykonujący niebezpieczną pracę, o łaskę czystego serca, nawrócenie ateistów	Spór o sprawiedliwość	Wzór biskupa	uprawiający wino, rosie, cierpiący pokusy			stworzenie	dobra spowiedź, kobiety karmiące, ubodzy, sieroty, rozbitkowie, myśliwi, rybacy, handlarze końmi, pasterze	komie i ich opinie, kuno-wie	chrześcijańscy uczeni, nauczyciele, studenci, prawnicy, zawody koła i/lub igły	podró-żujący, zagro-żeni żywo-łami, dzieci	lud wiejski		Tancerze, aktorzy, zwierzęta, taksówkarze, karczmarze

Bibliografia

- Achremowiczowa W., *Akacjusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, KUL, Lublin 1973, kol. 207.
- Bazieliuch A., *Czternastu Wspomożycieli*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL, Lublin 1979, kol. 925–926.
- Bazieliuch A., *Dionizy, Rustyk, Eleuteriusz*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL, Lublin 1979, kol. 1341–1342.
- Bazieliuch A., Iwaszkiewicz-Wronikowska B., *Cyriak, Largus i Towarzysze*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, KUL 1979, kol. 698.
- Bazieliuch A., Jacniacka M., *Erazm*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, KUL, Lublin 1983, kol. 1061–1062.
- Bober S., *Idzi z Saint-Gilles*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, KUL, Lublin 1993, kol. 1432–1433.
- Czternastu Świętych Wspomożycieli*, oprac. D. Mazur, Wydawnictwo M – Kraków 2019, s. 3.
- Fros H., *Błażej*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 1976, kol. 674.
- Górecka J., *Barbara*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 2076, kol. 14–17.
- Jacniacka M., *Eustachy Rzymski*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 4, KUL, Lublin 1983, kol. 1341–1342.
- Jacniacka M., *Idzi z Saint-Gilles. 4. W ikonografii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, KUL, Lublin 1993, kol. 1434–1435.
- Jakub de Voragine, *Złota legenda. Wybór*, tłum. J. Pleziowa, wybór, wstęp i przypisy M. Plezia, wyd. II zmienione, PAX – Warszawa 1983, s. 151–153.
- Jezierski J., Parzych-Blakiewicz K., Rabczyński P. (red.), *Święta Katarzyna Aleksandryjska w wierze, pobożności, teologii i sztuce – dawniej i dziś. Perspektywa uniwersalna i regionalna*, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 2016.
- Krasucka B., *Pantaleon. 3. W ikonografii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, KUL, Lublin 2010, kol. 1232–1233.
- Prejs R., *Wit*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, KUL, Lublin 2014, kol. 699–700.
- Stamm Ch., *The Fourteen Holy Helpers. Invocations for Healing and Protection*, Earthgancer 2022.
- Straszewicz M., *Małgorzata z Antiochii*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 11, KUL, Lublin 2006, kol. 1013.
- Swastek J., *Jerzy, Jerzy z Kapadocji*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, KUL, Lublin 1997, kol. 1219–1221.
- Swastek J., *Krzysztof*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 10, KUL, Lublin 2004, kol. 3–4.
- Wysocki M., *Pantaleon*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 14, KUL, Lublin 2010, kol. 1232.
- Zbiciak J., *Katarzyna Aleksandryjska*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8, KUL, Lublin 2000, kol. 986.

Materialy internetowe:

Basilica Vierzenheiligen [online], dostę: 17.08.2023; <<https://vierzehnheiligen.de/nothelfer/14-Hl.-Nothelfer/page/>>.

Miller G., *Catholic Activity: Fourteen Holy Helpers*, w: Catholic Culture [online], dostę: 17.08.2023, <<https://www.catholicculture.org/culture/liturgicalyear/activities/view.cfm?id=886>>.

SAINT BARBARA AMONG THE FOURTEEN HOLY HELPERS

Summary: The Group of Fourteen Holy Helpers emerged in church tradition as the particularly close to people, living in the Middle Ages, who needed miraculous help with illnesses and other problems. It includes the saints: Agatius, Barbara, Blaise, Cyriacus, Denis, Erasmus, Eustace, Giles, George, Catherine of Alexandria, Christopher, Margaret of Antioch, Pantaleon, Vitus. The special attention focused on St. Barbara in the chapter is due to the fact that her cult has been known uninterruptedly until modern times and we have a relatively larger database on her than on most of the Saints among the Holy Helpers. The purpose of undertaking the research is to create a map of the needs with which people turned to the saints. The analysis of the sources allowed us to conclude that the matter of healing is dominant among the needs of medieval people. Today, these needs and most others are secured by developed civilization. Over the centuries, the canon of needs resolved through the communion of saints has changed. It is therefore legitimate to undertake an interdisciplinary discussion verifying the categorization of the miracle.

Keywords: Fourteen Holy Helpers, St. Barbara, miraculous healing, holy communion, miracle.

Ewelina M. Mączka

dr

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9574-443X>

KULT SANTERIA – REINTERPRETACJA POSTACI ŚWIĘTEJ BARBARY

Streszczenie: Święta Barbara jest postacią znaną i cenioną, stanowić może wzór dla wiernych Kościoła katolickiego. Znamiona jej kultury można odnaleźć w wielu kulturach. Postaci św. Barbary jest obecna wśród wierzeń mieszkańców Republiki Kuby (República de Cuba), to wyspiarskie państwo położone w archipelagu Antyli Wielkich, między Morzem Karaibskim, a Zatoką Meksykańską. W tym kraju powstał kult santeri, którym Święta zajmuje szczególne miejsce. Celem niniejszego rozdziału jest przybliżenie reinterpretacji postaci św. Barbary w kulcie santerii. Artykuł podzielono na dwie części: pierwsza przedstawia charakterystykę w/w kultu, druga opisuje reinterpretację postaci św. Barbary jako Szango.

Słowa kluczowe: św. Barbara, kult, santeria, Kuba, Szango, Shango, Chango, synkretyzm religijny.

Barbara z Nikomedii to jedna z najbardziej znanych świętych w Kościele katolickim i prawosławnym. Była męczennicą chrześcijańską i jedną z Czternastu Świętych Wspomożycieli. „Według podań córka Dioskura z Nikomedii (lub Heliopolis) w Bitynii, ścięta 306 [roku] przez ojca poganina za przynależność do chrześcijaństwa”¹. Po męczeńskiej śmierci z rąk ojca, jej kult żywo rozpowszechnił się wśród społeczności. „Na Wschodzie już w VIII wieku imię św. Barbary umieszczono pod datą 4 grudnia w kalendarzu Kościoła greckiego (wraz ze św. Julianną) i Kościoła syryjskiego. Na Zachodzie, w czasach papieża Grzegorza I Wielkiego (590–604), istniało w Rzymie oratorium pw. św. Barbary – ulubione miejsce modlitwy papieża. Imię św. Barbary zaznaczono pod datą 4 grudnia w kalendarzach z XI–XII wieku w Salzburgu, Eichstadt i Verden. Popularność kultu św. Barbary na Zachodzie wzrosła w okresie wypraw krzyżowych (XI–XIII w.)”². Jest patronką dobrej śmierci,

¹ J. Górecka, *Barbara*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 1976, kol. 14.

² S. Karnacewicz, *Tradycja kultu św. Barbary – patronki górników*, [online], dostęp: 02.12.2023 <<https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/tradycja-kultu-sw-barbary-patronki-gornikow-1>>.

górników, artylerzystów, marynarzy, architektów, kowali, kamieniarzy, dzwonników, kucharzy, więźniów i flisaków. Jej atrybutami są wieża, miecz, kielich z hostią, pawie oraz strusie pióra i palma męczeństwa³.

Św. Barbara jest obecna wśród wierzeń mieszkańców Republiki Kuby (República de Cuba). To wyspiarskie państwo położone jest w archipelagu Antyli Wielkich, między Morzem Karaibskim, a Zatoką Meksykańską. W swej różnorodności i złożoności jawi się jako ciekawy kraj o złożonej historii, która zaczęła się po roku 1492, gdy Krzysztof Kolumb odkrył karaibską wyspę i nadał jej nazwę Juana⁴. Czas konkwisty dla rdzennych mieszkańców wyspy był trudny i wymagający. W tym okresie zginęło szacunkowo około 90 % ludności. W związku z czym na wyspę od połowy XVI wieku, rozpoczęto sprowadzanie niewolników z Afryki do pracy na plantacjach. Kuba jako hiszpańska kolonia pozostała do roku 1898. Następnie była okupowana przez okres czterech lat przez Stany Zjednoczone, po czym w roku 1902 kraj uzyskał niepodległość. Państwo było pod władzą reżimu Gerardo Machado (1925–1933), następnie dyktatury Fulgencio Batisty (1933–1959). Na skutek rewolucji kubańskiej, władzę nad państwem przejął Fidel Castro, który wprowadził dyktaturę socjalistyczną.⁵

Panorama religijna mieszkańców wyspy charakteryzuje się burzliwą historią przeplataną z polityką. We wczesnych latach rewolucji kubańskiej rząd ogłosił Kubę państwem ateistycznym i stłumił zorganizowaną religię, w tym Kościół katolicki. Pewne zmiany nastąpiły wraz z przyjęciem nowej konstytucji w 1976, potem w 1992 r., umieszczając zapis uznający prawo do wolności religijnej⁶. Na wyspie współistnieją różne tradycje religijne, a w ostatnich dekadach ich rola w społeczeństwie kubańskim wzrosła.

Współczesna panorama religijna państwa przedstawia się następująco:

³ Barbara, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 1, Warszawa 2003, s. 482; por. I. Werbiński, *Święta Barbara*, Włocławek 1997.

⁴ Nazwa Juana na cześć księcia Don Juana, syna króla Ferdynanda II Aragońskiego i królowej Izabeli I Kastylijskiej. Nazwa ta nie przyjęła się, a miejscowa nazwa wyspy, przekształcona przez Hiszpanów na Kuba, zyskała powszechne zastosowanie. Por. A. Zwoliński, *Świat voodoo*, WAM, Kraków 2011, s. 179.

⁵ B. Stawarz-Gracia, *Z rąk do rąk. Trudna historia Kuby*, w: [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://holacuba.pl/z-rak-do-rak-trudna-historia-kuby/>>; Kuba. Historia, w: [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4574576>>.

⁶ K. Krzywicka, *Stosunki Państwo-Kościół na Kubie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia” 2002, nr 9, s. 73–85.

Tab. 1. Opracowanie własne⁷

Wyznawana religia	Kuba
<i>Chrześcijanie (wszystkie wyznania łącznie)</i>	59%
Agnostycy	17%
Spirytyści	7%
Hinduizm	0,2%
Islam	0,1%
Inne religie	0,3%
Osoby niereligijne (w tym ateści)	4,4%
Religie afrokubańskie (w tym santeria)	12 %

Santeria to jedną z najważniejszych afrokubańskich religii na wyspie, która łączy katolickie święta i postacie z kultem orisza – duchów i bóstw z mitologii Joruba. Dokładna liczba wyznawców kultu santeria na wyspie nie jest znana, ponieważ brak jest oficjalnych statystyk. Nieoficjalne źródła wskazują, że kult santeria jest praktykowany przez 70 do 80 % społeczeństwa, czyli w ogólnym szacunku około kilku milionów osób. Kubańczycy często praktykują równocześnie w/w kult z katolicyzmem bądź innymi wierzeniami. Elementy santerii i jej afrykańskich korzeni przenikają i wpływają na barwną kulturę i tożsamość kubańską, m.in.: wpływając na kubańską sztukę, jedzenie, muzykę i taniec. Santeria stanowi ważny element kubańskiej kultury⁸.

Celem niniejszego rozdziału jest przybliżenie reinterpretacji postaci św. Barbary w kulcie santerii. Artykuł podzielono na dwie części: pierwsza przedstawia charakterystykę w/w kultu, druga opisuje reinterpretację postaci św. Barbary jako Szango.

⁷ Tabela opracowana na podstawie zebranych informacji: [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://www.statista.com/statistics/1256619/religious-affiliation-cuba/>>; *International Religious Freedom Report 2009: Cuba. US State Department. October 2009. Archived from the origina*, [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://web.archive.org/20221016075638/https://www.refworld.org/country,,,CUB,,4ae861493e,0.html>>; [online], dostęp: 02.12.2023, <https://web.archive.org/web/20201020141323/https://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_63_2.asp>; [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-cuba.html>>; T. Simon, *Cuba*, w: *Encyclopedia of Global Religions*, SAGE, Thousand Oaks 2012, s. 267.

⁸ K. Lavery, *The Santería Tradition in Cuba*, [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://www.uscirf.gov/sites/default/files/2021%20Factsheet%20-%20Santeria%20in%20Cuba.pdf>>.

Santeria – charakterystyka kultu

Santeria (hisz. *Regla de Ocha*)⁹ to efekt synkretycznego połączenia „elementów religii katolickiej z systemem wierzeń: ewe, ibo, bantu i joruba”¹⁰. Pierwsze trzy z wymienionych grup wierzeń „starając się włączyć w skomplikowaną mozaikę kulturową Kuby poddały się do tego stopnia wpływom i dominacji Jorubów, że santeria w swojej definicji uważana jest za system religijny Lukumi, którą to nazwą określa się na Kubie [osoby] pochodzenia jorbańskiego [afrykańskiego]”¹¹. Roland Spliesgart podaje, że termin „santería oznaczał wiarę w świętych i był pierwotnie używana przez Kościół katolicki do dewaluacji praktyk afrokubańskich”¹². Wyznawcy kultu noszą miano santeros¹³.

Powstanie kultu związane było z kolonialną przeszłością wyspy oraz handlem niewolnikami, których sprowadzano z Afryki Zachodniej. „Kuba była pierwszym krajem, który Kolumb odkrył podczas swojej podróży do Ameryki. Zgodnie z wpisem w jego dzienniku pokładowym, odkrywcy eksplorowali północno-wschodnie wybrzeże Kuby od 27 października do 4 grudnia 1492 roku [...] W dniu 1 grudnia na plaży, w miejscu dzisiejszego Baracoa, Kolumb umieścił Cruz de la Parra (Krzyż winorośli). Jest to najstarszy symbol chrześcijaństwa w Nowym Świecie”¹⁴.

Szacuje się, że w przeciągu 350 lat sprowadzono na wyspę łącznie około siedemset tysięcy Afrykanów¹⁵. Niewolnikom zakazano prakty-

⁹ Barbara Walendowska w książce *„Afrochrześcijańskie religie Antyli”* wskazuje, że „termin santeria używany niekiedy zamiennie z nazwą *Culto a los Santos* pochodzi od hiszpańskiego słowa *santos* i oznacza kult świętych”. B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1978, s. 38.

¹⁰ Por. D. H. Brown, *Santeria Enthroned: Art, Ritual, and Innovation in an Afro-Cuban Religion*, Routledge, Chicago 2003.

¹¹ B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, s. 37; R. Lachatañere, *Rasgos Bantu en la Santeria*, „Acta del Folklore” 1961, t. 1, s. 273–275; E. Gobin, *Santería*, w: *Encyclopedia of Global Religions*, SAGE, Thousand Oaks 2012, s. 1124–1125.

¹² R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, w: B. Grümme, C. Jahnel, M. Radermacher, C. Rammelt, J. Schlamelcher (red.), *Globale Christentümer. Theologische und religionswissenschaftliche Perspektiven*, BRILL, München 2019, s. 231.

¹³ Tamże.

¹⁴ R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, s. 224; Por. M. Zeuske, M. Zeuske, *Kuba 1492–1902. Kolonialgeschichte, Unabhängigkeitskriege und erste Okkupation durch die USA*, Leipziger Univ.-Verlag, Leipzig 1998, s. 15–19.

¹⁵ H. G. Lefever, *When the Saints Go Riding In: Santeria in Cuba and the United States*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 1996, t. 35, nr 3, s. 318–330.

kowanie rodzimych religii afrykańskich, jednocześnie nakazując przyjęcie wiary chrześcijańskiej. Niemniej niewolnicy znaleźli sposób na oddawanie czci znanym bogom bez otrzymania kary. Emma Gobin podaje, że „rytualny i mityczny system santerii rozwinął się w drugiej połowie XIX wieku, początkowo w zachodniej części wyspy i prawdopodobnie w związku z legalnym stowarzyszeniami (*hiszp. cabildos de nación*), które gromadziły niewolników i uwalniał ich według ich regionalnego pochodzenia”¹⁶. W tym wolnym procesie transformacji „tradycje inicjacyjne Joruba, oddzielone od ich terytorialnych i wspólnotowych korzeni, przeszły głęboki proces adaptacji do nowego środowiska społeczno-kulturowego: ceremonie zostały zmienione i skondensowane”¹⁷. W efekcie nastąpiło „zintegrowanie elementów afrykańskich i europejskich tradycji religijnych (np. przed inicjacją neofici muszą zostać ochrzczeni i muszą zostać odprawione msze spirytystyczne)”¹⁸.

Zarówno w latach 1902–1959, jak i pierwszym okresie sprawowania rządów przez Fidela Castro, do kultu santerii odnoszono się nieprzychylnie i często go piętnowano. Państwo pod przywództwo Castro odrzucało religię i przyjęło ateistyczną doktrynę. Konstytucja z 1976 r. przyznała jednostkom wolność w kwestii wiary¹⁹. Społeczeństwo zdystansowało się do publicznego okazywania czynności religijnych. Duża zmiana w odniesieniu do w/w kultu nastąpiła od około 1990 roku, kiedy to zyskał on na znaczeniu i zaistniał na szerszą skalę w przestrzeni medialnej. Emma Gobin pisze, że współcześnie santeria jawi się jako „specyficzna manifestacja całego historycznego procesu narodowego, w końcu stała się symbolem tożsamości narodowej, elementem, który prawdopodobnie odgrywa rolę w jego współczesnej popularności i rozpoznaniu wśród niektórych obcokrajowców i opinii publicznej”²⁰.

a) Charakterystyka kultu

Kult ma charakter niezinstytucjonalizowany i jest organizacją wieloaspektową. Miejsca kultu, w których zbierają się praktycy nie są ogólnie ustanowione. W kulcie nie ma „świątyń” o zbiorowym charakterze miejsc kultu, w takim klasycznym rozumieniu. Dom kapłana na

¹⁶ E. Gobin, *Santeria*, s. 1124; A. Belios-De Jesus, *Santería Copresence and the Making of African Diaspora Bodies*, „Cultural Anthropology” 2014, t. 24, nr 3, s. 503–526.

¹⁷ E. Gobin, *Santeria*, s. 1125.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, s. 233.

²⁰ Tamże, s. 1125.

czas rytuału staje się metaforą świątyni, gdzie przestrzeń domowa zostaje zaadaptowana jako przestrzeń rytualna. „Chociaż wtajemniczeni odnoszą się do jednolitego pojęcia tradycji i pomimo istnienia wspólnych zasad, praktyka rytualna może zatem różnić się szczegółami [...] rodziny religijne działają w stosunkowo autonomiczny sposób”²¹. Metafizyka santerii opiera się na fundamentalnej zasadzie świata materialnego połączonego ze światem nadnaturalnym. „Na czele nadnaturalnego panteonu stoi „Olofin – bóg stwórcy, który zarządza w przybliżeniu 20 orisza (*orichas*). Nazwa Olofin „pochodzi z połączenia dwóch słów »Olo« (władca, właściciel, dawca, wspierający) i »Orun« niebo, przestrzeń, firmament, świat, kosmos, identyfikuje się najczęściej ze słońcem lub »okiem słońca”²². Funkcjonuje również pod innymi imionami „Oldumare oznacza wszechwładcę, jako Olofin jest prawodawcą, pod imieniem Obatala odpowiedzialny jest za stworzenie, zaś jako Eleda jest istotą twórczą we wnętrzu istoty ludzkiej”²³. W wierzeniach santerii Olofin funkcjonuje w połączeniu z Oldumare i symbolizują one niebo i ziemię. Co więcej bóstwa „te nie mieszają się w sprawy doczesne swoich wyznawców”²⁴. Olofin przydziela *aché*, czyli tzw. mistyczną i świętą energię krążącą w kosmosie²⁵. Orisza „są [...] związane z elementami świata społecznego i naturalnego, a każdy człowiek jest uważany za dziecko jednego z nich”²⁶. Do najważniejszych bóstw zalicza się m.in.: Jemangie, Szango, Oszuna czy Obatalę. W metafizycznej koncepcji świata istotne miejsce zajmują duchy przodków²⁷. Kolejną kategorią istot nadnaturalnych są santos, którzy pełnią funkcję pośredników między Olofin a ludźmi. Orisza i santos mają podobne znaczenie, ale nie identyczne. Słowo „Santos” z języka hiszpańskiego oznacza święty i od czasów kolonialnych było używane przez niewolników.

b) Kapłaństwo i rytuały

Jak wspomniano wyżej społeczność santerii nie ma zinstytucjonalizowanego charakteru, stanowi organizacją o charakterze segmento-

²¹ Tamże, s. 1126.

²² B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, s. 39.

²³ Tamże; T. Diaz Fabelo, *Olorun*, La Habana ed. del Departamento de Folklore del Teatro Nacional de Cuba 1960, s. 32–34; R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, s. 231.

²⁴ B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, s. 40.

²⁵ A. Szyjewski, *Enologia religii*, „NOMOS”, Kraków 2001, s. 569; A. Zwoliński, *Świat voodoo*, s. 188; B. Wanlendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, s. 39.

²⁶ E. Gobin, *Santería*, s. 1124–1125.

²⁷ R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, s. 231.

wym. Kapłan nosi nazwę babalocha, a kapłanka iyalocha²⁸. Społeczność santerii opiera się na hierarchiczności.

Rytuały stanowią integralny element kultu. Noszą nazwę tambor(es). Ceremonie „religijne odbywają się przy nieustannym akompaniamencie bębnow, śpiewów i tańców, odgrywających olbrzymią rolę w całej obrzędowości”²⁹. Rytuały mają dwa zasadnicze cele, pierwszym stanowi o oddaniu hołdu oriszom, natomiast drugi służy do nawiązania komunikacji między wiernymi a bóstwami. Roland Spliesgart, akcentuje, że „w afrokubańskim światopoglądzie życie jest możliwe tylko jako wspólne życie i solidarność ze społecznością; jednostka jest w całkowitej jedności ciała i ducha, jednostki i zbiorowości. Zmarli i żywi tworzą wspólnotę i mają wzajemne zobowiązania. Śpiewy i bębny, które są uważane za święte i niosące aché, odgrywają w tym istotną rolę. Stymulują one taniec i mają na celu wprowadzenie tancerza w stan transu, który prowadzi do owładnięcia przez ducha lub bóstwo. W ten sposób energia życiowa może krążyć między ciałami widzialnymi a światem niewidzialnym, a utracona równowaga może zostać przywrócona”³⁰. I ten kulminacyjny element ceremonii, oparty na owładnięciu ciała wierchowca przez bóstwo, stanowi centralny punkt uroczystości religijnych. Następuje komunikacyjne łączy między dwoma odrębnymi światami. Ciało wyznawcy manifestuje obecność bóstwa, a obecni wierni nawiązują transcendentalną komunikację. Ważnym elementem rytuałów jest również składanie ofiar w postaci jedzenia czy napojów, celem tego zabiegu jest utrzymanie harmonii.

Reinterpretacja postaci św. Barbary jako kubańskiego Shango

Na wyspie, tradycja katolicka splatała się w synkretycznym procesie z elementami religii afrykańskich przywiezionych przez niewolników Święta Barbara stanowi reinterpretację z Szango, oriszą piorunów, ognia i wojny, wywodzącym się z panteonu Joruba. Szango jako integralna część wierzeń tradycyjnych został przeniesiony na Kubę wraz z niewolnikami z Afryki Zachodniej. Jego kult wśród niewolników był żywy, w związku z czym rozwinął się na wyspie i stał się istotną częścią kultu santeria. Natomiast kult św. Barbary został zaszczerpiony

²⁸ B. Walendowska, *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, s. 43; T. Simon, *Cuba*, s. 269.

²⁹ Tamże, s. 41.

³⁰ R. Spliesgart, *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, s. 232.

przez konkwistadorów i duchowieństwo hiszpańskie, które sprawowało władzę w okresie kolonialnym.

a) Afrykański Szango – pierwowzór

Szango to ważne bóstwo w panteonie grupy etnicznej joruba zamieszkującej Afrykę Zachodnią³¹, u których to był on „deifikowanym przodkiem, jak i naturalną siłą, przy czym oba aspekty są powiązane z kultem i kapłaństwem”³². Bóstwo łączy się z tańcem, męskością, siłą oraz błyskawicami i grzmotami. Wierni znają go również pod innymi nazwami tj.: Chango czy Xango. Różnice wynikające z pisowni imienia oraz z opowieści, związane są przekazem ustnym, którym dokonywały się przez wieki. „Przodek Shango był czwartym królem miasta Oyo. Tradycja ustna opisuje go jako potężnego, z głosem przypominającym grzmot i ustami, z których wydobywa się ogień, gdy przemawia. Kiedy podwładny wódz rzucił wyzwanie jego rządowi, wielu mieszkańców miasta było pod wrażeniem magicznych wyczynów podwładnego i opuściło Shango. Pokonany w oczach większości poddanych Shango opuścił Oyo i popełnił samobójstwo przez powieszenie się. Jego wierni naśladowcy twierdzili jednak, że rzeczywiście wstąpił do nieba na łańcuchu. Twierdzili, że jego zniknięcie nie było śmiercią, a jedynie okazją do jego przemiany w orishę”³³. Dwugłowa maczeta (nazywana oshe) stanowi charakterystyczny znak Szango, symbolizujący waleczność oraz moc. Piorun i błyskawica, to kolejne istotne atrybuty tego orisy. Za małżonki pojął Oszu, Oja i Owia. Czerwony jest przypisanym mu kolorem, a piątek jest jego dniem rytualnym³⁴.

b) Kubański Szango (Shango/Xango/ Changó)

Szango należy do bardzo popularnych bóstw w kuldzie santeria. Stanowi on reprezentację siły mocy oraz dzikości wyrażanej w męskiej energii, dlatego przedstawia się go jako wojownika, przywódcę bądź

³¹ S. Piłaszewicz, *W cieniu krzyża i półksiężyca: rodzime religie i „filozofia” ludów Afryki Zachodniej*, ISKRY, Warszawa 1986, s. 67–68.

³² L. Scrantona, *Shango. Yoruba deity*, [online], dostęp: 05.12.2023, <<https://www.britannica.com/topic/Shango>>; L. M. Belt, *Ritual Objects associated with The Wroship of Shango amnong the Yoruba*, s. 17, [online], dostęp: 15.12.2023, <<https://core.ac.uk/download/pdf/213811233.pdf>>.

³³ L. Scrantona, *Shango. Yoruba deity*, [online], dostęp: 15.12.2023, <<https://www.britannica.com/topic/Shango>>; S. Piłaszewicz, *W cieniu krzyża i półksiężyca*, s. 67–69; J. Samuel, *History of the Yorubas*, Cambridge University Press, London 1921, s. 149–152.

³⁴ S. Piłaszewicz, *W cieniu krzyża i półksiężyca*, s. 67–69.

obrońcę. Orisza stanowi pewne uosabianie wielu cech związanych z tradycyjnie rozumianą męskością, czyli cechami tj: odwaga, waleczność, a także jak ojca i obrońcy swoich wyznawców. Mężczyźni często zwracają się do Shango po przewodnictwo i błogosławieństwa.

Aspekty jego siły przejawiają się w kontroli nad błyskawicami i grzmotami, nad którymi panuje, a także w toporze (bądź mieczu), który jest jego istotnym atrybutem. W ofierze składa mu się rum, zielone banany, gotowaną okrę³⁵, cygara, a ze zwierząt kozy lub kury. Przypisuje mu się kolor czerwony i biały, który wyznawcy noszą w postaci naszyjników eleke wyrabianych z koralików, stanowi on formę amuletu ochronnego. Ponadto naszyjnik może być symbolem przynależności wyznawcy do oriszy. Ważnym elementem ceremonii poświęconej Szango są tańce, które charakteryzują się energicznością, a także pewną dozą dzikości³⁶.

Św. Barbara z Nikodemii jako Szango

Kult świętych na Kubie wkomponowuje się w barwny pejzaż religijny wyspy. Największą popularnością wśród wyznawców cieszą się Matka Boża, Pani Miłosierdzia z Cobre (*Caridad del Cobre*), św. Łazarz oraz św. Barbara.

Przez dziesięciolecia nastąpiło synkretyczne nałożenie postaci św. Barbary z orisza Szango, które wyznawcy postrzegają jako pewne wykroczenie poza płęć, mające wspólne elementy reprezentujące energię dominacji i zaangażowania. Zarówno świętej katolickiej, jak i bóstwu joruba przypisuje się czerwony kolor³⁷. Topór Szango stanowi pewną reprezentację miecza św. Barbary, który był ważnym elementem jej obrazów³⁸.

³⁵ Okra czyli ketomia jadalna, w: [online], dostęp: 15.12.2023, <<https://przyjazny-dietetyk.pl/okra>>.

³⁶ J. Pubillones, *Celebrating Dual Traditions in Cuba: Santa Barbara and Chango*, [online], dostęp: 12.12.2023, <https://www.creators.com/read/the-art-of-design/12/15/celebrating-dual-traditions-in-cuba-santa-barabara-and-chango>; [online], dostęp: 16.12.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=7rRqbFZGDM8>>.

³⁷ J. Yung, *Patron Saint of Santa Barbara, Lightning and Fire. A Day to Honor Saint Barbara*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://folkstory.com/articles/stbabs.html>>.

G. Steven, *Afro-Caribbean Religions in New York City: The Case of Santería*, „Center for Migration Studies” 1989, nr 7 (1), s. 289–90.

³⁸ *Día de Santa Bárbara-Shangó, celebración del sincretismo religioso en Cuba*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://www.periodicocubano.com/dia-de-santa-barbara-shango-celebracion-del-sincretismo-religioso-en-cuba/>>.

Jeden z przekazów ustnych przedstawia następującą historię synkretycznego złączenia tych dwóch tak odmiennych postaci: „Szango musiał przebrać się za kobietę, aby uciec przed wrogiem, który chciał go zabić”³⁹ czy „Shango ukrył się w domu Oyi, aby ukryć się przed wrogami. Aby go chronić, Oya obcięła swoje plecione włosy i założyła je na Szango, ubierając go w swoje ubrania i dodatki, tak że kiedy wychodził, jego wrogowie pomylili Szango z Oyą i przepuścili go”⁴⁰. Św. Barbara jako reinterpretacja Szango jest dysponentką ognia, błyskawic, grzmotów i wojny, ale również patronką muzyki, bębnów oraz tańca. *Święta* to patronka osób pracujących z ogniem, górników, strażaków czy elektryków. Zawody te po części mają związek z piorunami. Wierni śpiewają piosenki dla Świętej, funkcjonują wersje zarówno katolickie, jak i santerii. Jedną z bardziej znanych jest: „*Błogosławiona Święta Barbara, moja lira powstaje dla Ciebie i natchniona jest wzruszeniem Twoim pięknym obrazem. Niech żyje Szango, niech żyje Szango*”⁴¹.

Uroczyste wspomnienie św. Barbary obchodzi się w dniu 4 grudnia, jednak to również święto Szango. Tego dnia wierni uczestniczą w ceremoniach Kościoła katolickiego oraz santerii. Wyznawcy podkreślają znaczenie tego dnia, ubierając rzeczy w kolorze czerwonym. Ceremonią towarzyszą tańce i muzyka, której rytm wybijany jest na bębnach. Dzień wspominkowy to dobra okazja dla wiernych, aby zwrócić się do Świętej i do Szango o szereg prośb, w tym: błogosławieństwo, ochronę, zdrowie, siłę czy miłość. Celebracja dnia 4 grudnia to wyraz wspólnej tradycji i tożsamości w społeczności kubańskiej. Co więcej, dzień wspominkowy i związane z nim uroczystości, stanowią przykład mocnego związku santerii z tożsamością kulturową mieszkańców wyspy. To szczególnie czas, w którym społeczność spotyka się na wspólnej modlitwie⁴².

³⁹ *Invoking the Power of Saint Barbara: The Patroness of Courage*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://originalbotanica.com/blog/blog-honoring-saint-barbara->>; St. Barbara & Chango, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://ginaspriggs.guru/st-barbara-chango/>>.

⁴⁰ E. Delgado Valdes, *Santa Barbara-Shango: Doorstep of Religions*, [online], dostęp: 13.12.2023, <<https://havanatimes.org/features/santa-barbara-shango-doorstep-of-religions/>>.

⁴¹ J. Pubillones, *Celebrating Dual Traditions in Cuba: Santa Barbara and Chango*.

⁴² A. Martinez, *Los cubanos y el Día de Santa Bárbara: una celebración llena de tradición y devoción*, [online], dostęp: 13.02.2023, <<https://www.cubaenmiami.com/los-cubanos-y-el-dia-de-santa-barbara-una-celebracion-llena-de-tradicion-y-devocion/>>; N. Frenandez, *Diciembre de fiesta con Santa Bárbara y San Lázaro*, [online], dostęp: 13.12.2023, <<https://www.multicuba.com/blog/diciembre-de-fiesta-con-santa-barbara-y-san-lazaro/>>.

Podsumowanie

Kult santeria stanowi integralną część tożsamości mieszkańców wyspy, jest głęboko zakorzeniona w kulturze kubańskiej, ponieważ posiada mocne ułożenie w kontekście historycznym. Kult ma charakter dynamiczny oraz żywy, przez co stanowi odpowiedź na potrzeby duchowe Kubańczyków. Proces integracji kultów na Kubie jawi się jako przykład synkretyzmu religijnego, który ukazuje współistnienie różnych tradycji religijnych. Gdzie wyznawcy santerii identyfikują się również jako katolicy bądź są członkami innych kościołów chrześcijańskich czy innych religii.

Reinterpretacja kultu św. Barbary jako Szango ukazuje, jak Kubańczycy przez dziesięciolecia zaadaptowali, a następnie przekształcili elementy katolickie w zgodzie z własnymi wierzeniami oraz praktykami. W efekcie duchowość wyznawców zawiera zarówno elementy chrześcijańskie, jak i afrykańskie, tworzą unikalną oraz żywą tradycję religijną. Postać św. Barbary, identyfikowanej z oriszą Szango, została symbolem kulturowej integracji i duchowego bogactwa, które charakteryzuje współczesną santerię. To połączenie wskazuje na unikalny charakter kubańskiej duchowości, gdzie różnorodność kulturowa i historyczna zainicjowała nowe formy wyrazu duchowego.

Bibliografia

- Barbara, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, t. 1, PWN, Warszawa 2003, s. 482.
- Brown D. H., *Santería Enthroned: Art, Ritual, and Innovation in an Afro-Cuban Religion*, Routledge, Chicago 2003.
- Belios-De Jesus A., *Santería Copresence and the Making of African Diaspora Bodies*, „Cultural Anthropology” 2014, t. 24, nr 3, s. 503–526.
- Diaz Fabelo T., *Olorun*, La Habana La Habana: ed. del Departamento de Folklore del Teatro Nacional de Cuba 1960.
- Gobin E., *Santería*, w: *Encyclopedia of Global Religions*, SAGE, Thousand Oaks 2012, s. 1123–1126.
- Górecka J., *Barbara*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 2, KUL, Lublin 1976, kol. 14.
- Krzywicka K., *Stosunki Państwo-Kościół na Kubie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia” 2002, nr 9, s. 73–85.
- Lachatañere R., *Rasgos Bantu en la Santería*, „Acta del Folklore” 1961, t. 1, s. 273–276.
- Lefever H. G., *When the Saints Go Riding In: Santería in Cuba and the United States*, „Journal for the Scientific Study of Religion” 1996, t. 35, nr 3, s. 318–330.

- Piłaszewicz S., *W cieniu krzyża i półksiężyca: rodzime religie i „filozofia” ludów Afryki Zachodniej*, ISKRY, Warszawa 1986.
- Samuel J., *History of the Yorubas*, Cambridge University Press, London 1921.
- Spliesgart R., *Christen, Spiritisten, Santería Religion im Kontext Kubas*, w: B. Grümme, C. Jahnel, M. Radermacher, C. Rammelt, J. Schlamelcher (red.), *Globale Christentümer. Theologische und religionswissenschaftliche Perspektiven*, BRILL, München 2019, s. 219–247.
- Simon T., *Cuba*, w: *Encyclopedia of Global Religions*, SAGE, Thousand Oaks 2012, s. 267–269.
- Stawarz-Gracia B., *Z rąk do rąk. Trudna historia Kuby*, w: [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://holacuba.pl/z-rak-do-rak-trudna-historia-kuby/>>.
- Steven G., *Afro-Caribbean Religions in New York City: The Case of Santería*, “Center for Migration Studies” 1989, nr 7 (1), s. 287–302.
- Szyjewski A., *Etnologia religii*, „NOMOS”, Kraków 2001.
- Zeuske M., Zeuske M., *Kuba 1492–1902. Kolonialgeschichte, Unabhängigkeitskriege und erste Okkupation durch die USA*, Leipziger Univ.-Verlag, Leipzig 1998.
- Zwoliński A., *Świat voodoo*, WAM, Kraków 2011.
- Walendowska B., *Afrochrześcijańskie religie Antyli*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1978.
- Werbiński I., *Święta Barbara*, Włocławek 1997.

Materiały internetowe:

- Belt, L. M. *Ritual Objects associated with The Wroship of Shango among the Yoruba*, s. 17, [online], dostęp: 15.12.2023, <<https://core.ac.uk/download/pdf/213811233.pdf>>.
- Día de Santa Bárbara-Shangó, celebración del sincretismo religioso en Cuba*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://www.periodicocubano.com/dia-de-santa-barbara-shango-celebracion-del-sincretismo-religioso-en-cuba/>>.
- Delgado Valdes E., *Santa Barbara-Shango: Doorstep of Religions*, [online], dostęp: 13.12.2023, <<https://havanatimes.org/features/santa-barbara-shango-doorstep-of-religions/>>.
- Frenandez N., *Diciembre de fiesta con Santa Bárbara y San Lázaro*, [online], dostęp: 13.12.2023, <<https://www.multicuba.com/blog/diciembre-de-fiesta-con-santa-barbara-y-san-lazaro/>>.
- Invoking the Power of Saint Barbara: The Patroness of Courage*, [online], dostęp: 12.12.2023, <<https://originalbotanica.com/blog/blog-honoring-saint-barbara->>.
- Karnacewicz S., *Tradycja kultu św. Barbary – patronki górników*, [online], dostęp: 02.12.2023 <<https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/tradycja-kultu-sw-barbary-patronki-gornikow-1>>.
- Kuba. Historia, w: [online], dostęp: 02.12.2023, <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/4574576>>.

- Lavery K., *The Santería Tradition in Cuba*, [online], dostę: 02.12.2023, <<https://www.uscirf.gov/sites/default/files/2021%20Factsheet%20-%20Santeria%20in%20Cuba.pdf>>.
- Martinez A., *Los cubanos y el Día de Santa Bárbara: una celebración llena de tradición y devoción*, [online], dostę: 13.12.2023, <<https://www.cubaenmiami.com/los-cubanos-y-el-dia-de-santa-barbara-una-celebracion-llena-de-tradicion-y-devocion/>>.
- Scranton L., *Shango. Yoruba deity*, [online], dostę: 05.12.2023, <<https://www.britannica.com/topic/Shango>>.
- St. Barbara & Chango*, [online], dostę: 12.12.2023, <<https://ginaspriggs.guru/st-barbara-chango/>>.
- Pubillones J., *Celebrating Dual Traditions in Cuba: Santa Barabara and Chango*, [online], dostę: 12.12.2023, <https://www.creators.com/read/the-art-of-design/12/15/celebrating-dual-traditions-in-cuba-santa-barabara-and-chango>; [online], dostę: 16.12.2023, <<https://www.youtube.com/watch?v=7rRqbFZGDM8>>.
- Yung J., *Patron Saint of Santa Barbara, Lightning and Fire. A Day to Honor Saint Barbara*, [online], dostę: 12.12.2023, <<https://folkstory.com/articles/stbabs.html>>.
- [online], dostę: 02.12.2023, <<https://www.statista.com/statistics/1256619/religious-affiliation-cuba/>>;
- International Religious Freedom Report 2009: Cuba. US State Department. October 2009. Archived from the origina*, [online], dostę: 02.12.2023, <<https://web.archive.org/web/20221016075638/https://www.refworld.org/country,,,CUB,,4ae861493e,0.html>>.
- [online], dostę: 02.12.2023, <https://web.archive.org/web/20201020141323/https://www.thearda.com/internationalData/countries/Country_63_2.asp>.
- [online], dostę: 15.12.2023, < <https://przyjazny-dietetyk.pl/okra>>.
- [online], dostę: 02.12.2023, < <https://www.worldatlas.com/articles/religious-beliefs-in-cuba.html>>

THE CULT OF SANTERIA – A REINTERPRETATION OF THE FIGURE OF SAINT BARBARA

Summary: Saint Barbara is a well-known and revered figure in the Catholic Church. Traces of her cult can be found in many cultures. The figure of Saint Barbara is present among the beliefs of the inhabitants of the Republic of Cuba (República de Cuba). It is an island country located in the Greater Antilles archipelago, between the Caribbean Sea and the Gulf of Mexico, where the cult of santeri originated. The aim of this minor chapter is to provide a reinterpretation of the figure of St. Barbara in the santeri cult. The article is divided into two parts: the first presents the characteristics of the aforementioned cult and the second describes the reinterpretation of the figure of St. Barbara as Shango.

Keywords: St. Barbara, cult, santeria, Cuba, Shango, Shango, Chango, religious syncretism.

